

Ciutats (més) humanes

Ciudades (más) humanas

Plans per a la nit barcelonina

Planes para la noche barcelonesa

De la transparència a la participació

De la transparencia a la participación

Entrevista

Isabelle Anguelovski

“Inversors poderosos s’han apropiat de l’agenda ecològica”

“Inversores poderosos se han apropiado de la agenda ecológica”

Barcelona Metròpolis

Capital en transformació

www.barcelonametropolis.cat

Número 102 – 6 €

Gener - Enero 2017

Vicente Zambrano

El dret a la ciutat

La població mundial ja és majoritàriament urbana i cada cop ho serà més. En el futur les ciutats acumularan una concentració demogràfica mai vista fins ara, i tant la felicitat com la creativitat i l'eficiència de tots nosaltres dependran en gran manera de si som prou hàbils per dotar-nos d'un hàbitat que no perdi l'escala humana. Encara més, el futur de l'espècie passa per la ciutat, que és ara mateix un dels principals instruments de progrés de què disposem per encarar l'avenir. I, amb tot, el canvi d'època que vivim ens obligarà a refundar el concepte.

El marge d'un govern municipal a l'hora de dirigir el curs fluctuant d'una ciutat té uns límits. El desordre inherent a qualsevol acció espontània no es podrà regular mai de manera completa des de l'Administració, ni tampoc seria desitjable. Allà on no arriben les lleis ni l'ordenança municipal, la vida troba esclatxes per afirmar-se i sotmetre'ns a tensions inèdites i a noves contradiccions. Avui més que mai cal rehabilitar la vida a les ciutats abans que imperi la llei del més fort.

Quan l'esperit mercantilista i especulador sembla dominar-hi amb més força que mai, Barcelona necessita redoblar esforços per garantir drets fonamentals, com ara els d'accés a l'habitatge i a un espai públic lliure de coaccions. Al llarg de l'any 2016 el Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya va organitzar el Congrés d'Arquitectura, un esdeveniment que no se celebrava des de 1996. De totes les jornades i debats que s'hi van mantenir en va sortir un compromís ciutadà orientat als nous valors de participació, igualtat i sostenibilitat.

Els ciutadans vivim assetjats per múltiples violències, siguin estructurals o simbòliques, que ens forcen a veure com a normals i quotidianes situacions intolerables, però que ja formen part d'inèrcies molt difícils de corregir. Parlem de la gentrificació, la pobresa energètica, les deficiències de mobilitat, el soroll, la segregació, la turistificació de l'espai públic, etc. En resposta a tots aquests factors

desestabilitzadors, que posen contra les cordes una part important de la població urbana, es formula el que s'ha anomenat "dret a la ciutat", un dret de drets que aplega un mínim imprescindible de garanties per als qui hi resideixen.

El dret a la ciutat no es refereix al dret a viure-hi, que òbviament té qualsevol persona, sinó a la capacitat d'accedir als serveis bàsics i a un espai públic compartit que han de tenir els qui ja formen part del teixit urbà. Allà on la llei espontània del mercat no sigui capaç d'assegurar-lo, s'hi arribarà per força a través de la *urbanitat*, l'ètica de la ciutat, que no és altra cosa que el conjunt d'eines col·lectives de què es dota una comunitat per poder conviure en un mateix espai. Si l'urbanisme és competència de les autoritats, la urbanitat dependrà dels ciutadans, perquè ens demanarà un sentit de comunitat que només es pot construir a partir de la generositat col·lectiva.

Aquest dret és inviable sense uns corresponents deures de ciutadania. El sentit d'urbanitat no es pot limitar a l'exercici de la bona educació, ni reduir a un conjunt de normes per circular correctament pels carrers, sinó que demanarà també visió col·lectiva: respecte per la diferència, empatia social, consciència ecològica i la voluntat de participar en la governança col·lectiva. Ciutat lliure i oberta, sí, però amb la finesa de la urbanitat. ■

Barcelona Metròpolis

ÍNDEX

1 Editorial

4 Entrevista

Isabelle Anguelovski: "Inversors poderosos s'han apropiat de l'agenda ecològica"

Michele Catanzaro

8 Dossier. Ciutats (més) humanes

La ciutat com a vertebradora de comunitat

Xavi Casanovas

Els grans reptes de la cohesió Carme Trilla Bellart

Ciutats humanes, ciutats dignes Joan Subirats

Construir identitat a través de l'educació

Antònia Hernández

La construcció de la identitat urbana: distopia i utopia

Andreu Domingo

El futur de la ciutat: innovar és la solució? Oriol Nel·lo

L'urbanisme ecosistèmic: un instrument per fer ciutats més sostenibles Salvador Rueda

29 Biografia

Enric Granados: el centenari d'una mort tràgica

Xosé Aviñoa

32 Visions de Barcelona

La nova cara de l'arquitectura catalana Aleix Porta

Sents la violència? Entre el caos i l'ordre Montse Benito

37 Reportatge

Plans per a la nit barcelonina Redacció

45 Dossier. Transparència i participació

Construint l'Ajuntament de parets de vidre

Gerardo Santos

Els arxius, agents actius de transparència

Joaquim Borràs Gómez

53 En trànsit

Loretta Napoleoni: "Vivim en un desert ètic" Maria Coll

55 Llibres

Somnis fotogràfics sobre Barcelona Josep M. Cortina

El difícil camí cap a la modernitat Enric H. March

Els bons costums d'Emili Vilanova Enric Gomà

57 El relat

Ulls negres, llengua bífida Eva Blanch

Barcelona Metròpolis Número 102. Gener 2017

Editor Ajuntament de Barcelona

Consell d'edicions i publicacions Gerardo Pisarello Prados, Josep M. Montaner Martorell, Laura Pérez Castallo, Jordi Campillo Gámez, Joan Llinares Gómez, Marc Andreu Acebal, Àgueda Bañón Pérez, José Pérez Freijo, Pilar Roca Viola, Maria Truñó i Salvadó, Anna Giralt Brunet

Edició i producció

Direcció de Comunicació. Àgueda Bañón, directora

Direcció d'imatge i Serveis Editorials. José Pérez Freijo, director
Passeig de la Zona Franca, 66. 08038 Barcelona. Tel. 93 402 30 99

Direcció Bernat Puigtobella

Coordinació editorial Marga Pont

Edició de textos Jordi Casanovas

Col·laboradors Xosé Aviñoa, Montse Benito, Eva Blanch, Joaquim Borràs Gómez, Xavi Casanovas, Michele Catanzaro, Maria Coll, Josep M. Cortina, Andreu Domingo, Enric Gomà, Antònia Hernández, Enric H. March, Oriol Nel·lo, Aleix Porta, Salvador Rueda, Gerardo Santos, Joan Subirats, Carme Trilla Belart

Maquetació Daniel Muñoz

ÍNDICE

59 Editorial

60 Entrevista

Isabelle Anguelovski: "Inversores poderosos se han apropiado de la agenda ecológica" Michele Catanzaro

64 Dossier. Ciudades (más) humanas

La ciudad, vertebradora de comunidad

Xavi Casanovas

Los grandes retos de la cohesión Carme Trilla Bellart

Ciudades humanas, ciudades dignas Joan Subirats

Construir identidad a través de la educación

Antònia Hernández

La construcción de la identidad urbana: distopía y utopía Andreu Domingo

El futuro urbano: ¿innovar es la solución? Oriol Nel-lo

El urbanismo ecosistémico: un instrumento para hacer ciudades más sostenibles Salvador Rueda

85 Biografía

Enrique Granados: el centenario de una muerte trágica

Xosé Aviñoa

88 Visiones de Barcelona

La nueva cara de la arquitectura catalana Aleix Porta

¿Sientes la violencia? Entre el caos y el orden

Montse Benito

93 Reportaje

Planes para la noche barcelonesa Redacción

101 Dossier. Transparencia y participación

Construyendo el Ayuntamiento de muros de cristal

Gerardo Santos

Los archivos, agentes activos de transparencia

Joaquim Borràs Gómez

108 En tránsito

Loretta Napoleoni: "Vivimos en un desierto ético"

Maria Coll

110 Libros

Sueños fotográficos sobre Barcelona Josep M. Cortina

El difícil camino hacia la modernidad Enric H. March

Las buenas costumbres de Emili Vilanova Enric Gomà

112 El relato

Ojos negros, lengua bífida Eva Blanch

Fotografía Bru Aguiló, Salvador Alimbau Marquès, Albert Armengol, Rober Astorgano, Brangulí, Dani Codina, Dominique Faget, Carmen García Navarro, Joan Tomàs, Josep Tomàs, Pere Virgili, Vicente Zambrano. Arxius i agències: AFP, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Equip d'audiovisuals d'Ecologia Urbana, Fons Granados del Museu de la Música, Fotomovimiento, Getty Images

Il·lustracions Olga Capdevila, Patossa, Òscar Tusquets

Portada i contraportada Olga Capdevila

Correcció i traducció L'Apòstrof SCCL, Tau Traduccions

Producció Maribel Baños

Administració general Ascensión García

Distribució M. Àngels Alonso

Dipòsit legal B. 37.375/85 ISSN: 0214-6223

Adreces electròniques www.bcn.cat/bcnmetropolis –

<http://twitter.com/bcnmetropolis> – bcnmetropolis@bcn.cat

Els articles de col·laboració expressen l'opinió dels seus autors, no necessàriament compartida pels responsables de la revista. Els continguts de *Barcelona Metròpolis* es troben disponibles al lloc web de la publicació sota una llicència Creative Commons de Reconeixement-No Comercial-Compartir Igual 2.5 Espanya. Més informació a www.bcn.cat/bcnmetropolis.

ENTREVISTA

Michele Catanzaro

Isabelle Anguelovski, investigadora en ecologia política

“Inversors poderosos s’han apropiat de l’agenda ecològica”

La creació als barris de parcs urbans, cinturons verds i corredors ecològics atrau immobiliàries de luxe i nous habitants amb un poder adquisitiu més gran que els residents històrics. L’augment dels preus de l’habitatge acaba desplaçant la població original: és el frustrant fenomen conegut com a “gentrificació verda”.

El parc del Poblenou a Barcelona és un projecte que tothom voldria darrere de casa seva: un gran pulmó verd en un barri popular amb passat. Tanmateix, l’aparició del parc està tenint efectes inesperats. El nombre d’habitants amb educació universitària ha augmentat en un 700 % en un radi de cent metres al voltant de l’equipament. S’ha reduït el nombre de residents d’edat avançada i el d’immigrants del sud del món. També hi han aparegut habitatges de luxe i els preus de l’habitatge s’han disparat. En resum, la població que s’havia de beneficiar del parc s’ha vist desplaçada a favor de nous habitants més rics, més joves i més *blancs*.

Aquest cas és l’exemple més esclatant a Barcelona d’un frustrant efecte bumerang: la “gentrificació verda”. La creació de parcs urbans, cinturons verds, corredors ecològics, etc., atrau nous habitants amb un major poder adquisitiu i immobiliàries de luxe. L’augment dels preus de l’habitatge acaba desplaçant la població original de classe baixa. Les comunitats marginades lluiten perquè els seus barris siguin més verds, però quan assoleixen la seva reivindicació es veuen expulsades novament a entorns menys atractius.

El fenomen s’ha donat al nou cinturó verd de Medellín (Colòmbia), al restaurat front marítim de Portland (Oregon, Estats Units) i al flamant High Line (un parc emplaçat en un antiga via de tren elevada) de Nova York, entre d’altres llocs. És com si els mecanismes més agressius de l’economia de mercat haguessin posat al seu servei l’ambientalisme, la sostenibilitat i la lluita contra el canvi climàtic.

“Abans, el factor econòmic era contrari al factor ambiental, però ara els grans grups immobiliaris saben aprofitar l’agenda verda de les ciutats”, afirma Isabelle Anguelovski (Reims, França, 1978), investigadora en ecologia política de l’Institut de Ciència i Tecnologia Ambientals de la Universitat Autònoma de Barcelona (ICTA-UAB). Anguelovski, que després de detectar casos de “gentrificació verda” als dos costats de l’oceà s’ha convertit en l’experta de referència del fenomen, va treballar a la Sorbona, a Harvard i a l’Institut de Tecnologia de Massachusetts (MIT), abans d’establir-se a Barcelona el 2011. El 2013 va rebre el Premi Nacional de Recerca al Talent Jove de la Generalitat de Catalunya. Durant els pròxims cinc anys analitzarà el procés a quaranta ciutats de tot el món, en el marc del projecte Greenlulus (Green Locally Unwanted Land Uses: usos verds del sòl no

desitjats localment), finançat amb 1,5 milions d’euros per la Unió Europea (Consell Europeu de Recerca, ERC). La investigadora espera trobar també casos d’èxit on s’hagi aconseguit conciliar justícia i natura a les ciutats. Aquestes experiències poden ser valuoses per gestionar els propers candidats a la gentrificació verda a Barcelona: el parc del calaix ferroviari de Sants i les superilles. Anguelovski està assessorant l’Ajuntament de la ciutat sobre aquest tema.

Vostè es defineix com a investigadora activista: què vol dir?

Vol dir entendre en profunditat les realitats socials que estudio i contribuir a la resolució d’algunes de les tensions més agudes. A Boston vaig treballar a Dudley, un barri marginalitzat que ha sofert durant dècades incendis provocats per buidar pisos llogats, acumulació d’escombraries i desinterès dels inversors. Les comunitats afroamericanes, afrolatines i de Cap Verd es van mobilitzar per millorar la qualitat del barri. Vaig treballar amb ells i els vaig transmetre els resultats de la meva investigació. A Barcelona no he tingut un paper tan activista: amb dos nens petits, és complicat. Però sempre comparteixo informació amb les organitzacions que estudio, faig tallers, escric a la premsa. I també estic treballant amb l’Ajuntament per evitar la gentrificació verda a les superilles i als jardins de Sants.

Sempre ha combinat recerca i participació en primera línia?

Als dinou anys vaig aprofitar el castellà que havia après a l’institut per viatjar a Cuba amb l’ONG Sodepaz, de Madrid. Em va sobtar molt el tema de la desigualtat en el desenvolupament. Durant la carrera [en ciències polítiques a l’institut Sciences Po Lille (França)] i el màster [en cooperació a la Sorbona] vaig viatjar sovint a l’Amèrica Llatina en projectes de cooperació. Més tard vaig treballar amb Oxfam sobre com les dones s’enfronten als impactes de l’explotació minera: va ser el meu primer contacte amb la injustícia ambiental. També vaig fundar una ONG que feia consultoria a comunitats indígenes afectades per la mineria.

Des de llavors es va dedicar a estudiar la relació entre justícia i medi ambient?

Alguns anys més tard, el 2006, vaig començar un doctorat al MIT sobre la resolució de conflictes entre malfactors

ambientals i comunitats afectades. El resultat va ser un llibre que es va publicar el 2012 [*Neighborhood as refuge: Community Reconstruction, Place Remaking, and Environmental Justice in the City* (Barris com a refugi: reconstrucció de comunitats, redisseny de llocs i justícia ambiental a les ciutats)] en el qual es comparen els casos de tres barris: Dudley a Boston, Sant Pere i Santa Caterina a Barcelona i Cayo Hueso a l'Havana.

Què comparteixen Barcelona, Boston i l'Havana?

M'havia donat que moltes poblacions marginalitzades es mobilitzen per fer feines ambientals: netegen terrenys, creen espais verds, fan tallers amb materials reciclats, treballen l'energia renovable. Això passa en comunitats que no tenen res a veure les unes amb les altres. Volia entendre per què i com es mobilitzen les comunitats històricament estigmatitzades i marginades, però no comparant barris de la mateixa ciutat, sinó situacions polítiques molt diferents.

Per què va triar Barcelona com a cas d'estudi?

Ja l'any 2000 havia visitat la ciutat i havia voltat pels barris. Des de llavors hi vaig tornar diverses vegades per seguir el desenvolupament urbà. L'objectiu del meu treball era comparar els moviments en tres entorns diferents: una democràcia establerta i amb un alt grau de desenvolupament urbà –Boston–, una democràcia jove i amb un desenvolupament intermedi –Barcelona– i un règim autocràtic poc desenvolupat –l'Havana.

Què tenen en comú els moviments mediambientals dels tres casos?

Després de fer cent cinquanta entrevistes, puc dir que molt. Les experiències de desatenció viscudes per la gent d'aquests barris generen una connexió entre les persones i els llocs. Creen una mena de doble consciència: en primer lloc, la dels problemes que es pateixen, però paradoxalment també un sentit de pertinença, un sentit de comunitat, l'orgull de viure en aquell barri. Això genera sentit de responsabilitat, interès per millorar la qualitat de l'ambient urbà i un creixement personal, també en persones sense educació o professió formalitzada. Els objectius dels moviments són refer el seu entorn i reforçar la seva identitat. La cura del medi ambient és una eina per assolir altres finalitats: es busca la recuperació ambiental, però també la generació d'un sentit de protecció davant del racisme o de les drogues, l'establiment d'una mena de poblat urbà, la celebració d'un sentit de comunitat. Els barris es converteixen en refugis, en santuaris segurs; aquest és un aspecte molt important, especialment per als més joves.

Com es concreta aquesta idea de barri com a refugi en el cas de Barcelona?

Em vaig centrar sobretot en el cas del Forat de la Vergonya. Malgrat els conflictes amb la municipalitat i entre els grups implicats, s'hi va assolir un espai gestionat pels ciutadans, amb diversitat social i cultural, botigues locals, etc. Ara les coses han canviat. El Forat i els habitatges socials són una mena d'illa segregada de la resta del barri. Tot al voltant hi ha un gran canvi social: no s'obren botigues de productes per als residents, sinó botigues d'art, clubs de fumadors,

lloguers de bicis elèctriques i bars amb patates braves a vuit euros. L'aposta per la marca Barcelona, la disminució de la participació ciutadana durant el mandat de l'alcalde Trias i la crisi han contribuït a fer que els únics inversors al barri siguin de fora. S'han construït nous hotels per atreure turisme, però hi ha pocs habitatges de lloguer i la majoria són turístics. També cal dir que la gent que estava al capdavant de les lluites del Forat ha envellit o se n'ha anat. En tot cas, ja estan sorgint nous activismes.

Després de mudar-se a Barcelona, es va interessar en les iniciatives contra el canvi climàtic impulsades des de baix.

Sí. Vaig ser investigadora principal de TESS, un projecte europeu que pretenia mesurar a sis països l'impacte d'iniciatives comunitàries en mobilitat, menjar, energia i residus. A Barcelona vaig estudiar associacions, cooperatives i empreses com Can Masdeu, La Col, Can Batlló, Trèvol, L'Ortiga, Tota Cuca Viu, Granja Aurora, Som Energia...

Com neix la idea de la "gentrificació verda"?

Va aparèixer cap al final del meu treball de camp per al llibre. Molts activistes em deien: "Hem lluitat per netejar el nostre veïnat, que era contaminat i descuidat; finalment tenim infraestructures ambientals, i ara ens adonem que el barri atreu inversors i nous residents". Hi havia gent que assegurava que si hi posaven un jardí comunitari més haurien de marxar al cap de cinc anys, o que el seu barri ja era prou verd. Al Forat de la Vergonya van posar sorra al terra per evitar que s'hi instal·lessin terrasses. Molts moviments deixaven de banda la justícia ambiental per interessar-se en l'habitatge. I aleshores em vaig adonar de la contradicció i la paradoxa a què s'enfrontaven aquelles persones. La literatura científica respecte d'això era molt incipient: hi havia alguns casos d'estudi individuals molt específics.

Quan comença aquest procés a Barcelona?

Els primers casos documentats són de finals dels anys noranta: per exemple, la Vila Olímpica. També estic pensant a investigar casos dels vuitanta, com els parcs de Joan Miró i de l'Espanya Industrial, però hi ha poques dades.

I quins són els punts calents en l'actualitat?

En primer lloc, els jardins de la Rambla de Sants, on hi ha residents que ja tenen por perquè els seus habitatges són més visibles per als turistes i, a més, hi ha el precedent del High Line de Nova York. En segon lloc, les superilles: jo formo part del grup d'estudi creat per l'Ajuntament per mitigar-ne els possibles efectes negatius. Però també hi ha casos com el del passeig de Sant Joan, que no ha sigut mai un entorn de baixos ingressos, però que pateix supergentrificació, és a dir, el desplaçament de la classe mitjana per persones d'ingressos encara més alts.

La gentrificació verda és el resultat d'una estratègia conscient dels grups immobiliaris?

Les empreses són perfectament conscients del poder del verd. A Vancouver, poderosos constructors publiciten edificis de luxe amb jardins comunitaris a l'interior. Les grans agències immobiliàries d'Alemanya anuncien propietats a

Barcelona posant èmfasi en el verd. En tot cas, no es tracta només de la construcció o la reforma d'edificis de luxe, sinó que, senzillament, s'atrau persones i famílies d'ingressos alts cap a llocs macos de la ciutat.

Quin paper hi fa la política?

La sostenibilitat s'ha despolititzat. Hi ha una consideració de la planificació verda com a tecnocràtica, postpolítica, apolítica, *top-down*. Es crea un parc o una *high line* i es dona per descomptat que tothom en traurà benefici. No hi ha una anàlisi crítica de la situació per esbrinar quins actors se'n beneficiaran realment. El fet que inversors poderosos s'hagin apropiat de l'agenda ecològica no forma part del debat polític.

Vostè ha afirmat que un *greenlulu* (espai verd no desitjat) pot ser fins i tot pitjor que un *brownlulu* (espai contaminat o degradat). Com s'entén?

Doncs sí, així és en un cert sentit: la gentrificació verda pot ser pitjor que una fàbrica contaminant, a causa del desplaçament forçat que imposa. La gent perd les seves xarxes socials i es veu obligada a traslladar-se lluny del centre de la ciutat, on té més dificultat per aconseguir feina o desplaçar-se. A més, tothom té clar que un *brownlulu* és dolent, mentre que els *greenlulus* són percebuts com a positius, raó per la qual és més difícil posar en l'agenda l'estudi dels problemes que plantegen.

Aquests espais verds contribueixen almenys a fer les ciutats més sostenibles?

L'agenda de la verdificació no coincideix necessàriament amb la de la sostenibilitat. La darrera requereix polítiques energètiques, una estratègia agressiva a favor de la mobilitat sostenible, xarxes comercials fortes de botigues a l'interior de la ciutat, escoles i estructures de salut ben repartides..., que la gent tingui els serveis propers i no es desplaci tant.

Hi ha alguna manera de mantenir els beneficis del verd a les ciutats sense crear injustícies?

Bàsicament, es tracta de fer polítiques molt fermes d'habitatge assequible. A Europa hi ha més de tres milions d'habitatges buits; Espanya és un dels països amb una xifra més elevada. Cal trobar maneres de repartir l'accés a aquests espais i recuperar els edificis que s'han quedat els bancs: per exemple, creant noves formes d'habitatge social. No cal construir més, sinó que es poden incrementar els fons dedicats a reformar edificis existents. I en cas d'edificació nova es poden implementar zones d'inclusió, com han fet Berlín o Nova York, ciutats on s'ha de destinar a habitatge social entre el 20 i el 30 % dels habitatges nous. També cal tirar endavant polítiques enèrgiques de control i ampliació del mercat del lloguer, perquè l'especulació present al mercat hipotecari fa que a vegades les persones es quedin sense la capacitat de retornar els préstecs. En aquest sentit, cal canviar la mentalitat que anteposa la compra al lloguer, però també reduir el nombre de llicències d'apartaments turístics i controlar els lloguers il·legals que s'efectuen mitjançant plataformes com AirBnb.

La clau és desenvolupar una bona política d'habitatge?

Hi ha més coses encara. Si hi ha alguna cosa positiva de la

gentrificació és que els barris es regeneren. Aleshores, com es pot ajudar els residents a quedar-s'hi? Bàsicament, millorant-ne els ingressos. Amb aquest objectiu s'hauria de canviar el cicle de la pobresa ja a partir de l'escola, finançant les escoles més desateses per donar una oportunitat als alumnes de trobar feines ben remunerades en un futur. També és important disposar d'associacions fortes de comerciants locals que defensin les botigues tradicionals. Finalment, els centres sanitaris poden influir favorablement en els determinants socials de la salut. És un conjunt d'accions que van unides: es tracta d'aplicar un enfocament territorialitzat de les polítiques de regeneració.

Tanmateix, els veïns de les zones que perillen actualment necessiten solucions ràpides...

En cada lloc s'han d'estudiar les causes de la gentrificació. A Barcelona, el motor sorgeix d'una combinació del turisme, les inversions immobiliàries i els moviments d'incorporació o de retorn a la ciutat de gent de classe alta. Cal redinamitzar els barris en crisi, per exemple, facilitant préstecs als petits negocis, i controlar quines botigues s'obren: potser no cal un lloc més de lloguer de bicis elèctriques per a turistes i en comptes d'això es poden prioritzar negocis que proporcionen serveis a les comunitats locals. I també seria necessari arribar a acords polítics per desenvolupar un sistema de zones d'inclusió. ■

Ciutats (més) humanes

Es preveu que l'any 2050 gairebé el 70 % de la població mundial viurà en zones urbanes. A l'estat espanyol aquest percentatge ja arriba al 80 %. Les ciutats del món ocupen només el 3 % de la superfície de la Terra, però són responsables del 60 al 80 % del consum d'energia i del 75 % de les emissions de carboni. El futur de la humanitat, doncs, es juga a les ciutats.

Al segle XXI Barcelona ha experimentat un boom migratori –entre el 2000 i el 2015 hi van arribar més d'un milió de persones, procedents d'altres països i també de la resta de Catalunya i d'Espanya. Davant d'aquesta realitat demogràfica, la ciutat ha de saber trobar nous equilibris que facin possibles unes condicions dignes de subsistència en els àmbits educatiu, sanitari, laboral, mediambiental i d'habitatge.

El futur de la ciutat s'ha de construir sobre tres pilars bàsics: la identitat, la cohesió i la sostenibilitat. En la convivència pacífica de múltiples identitats hi ha la clau de la cohesió. I ser capaços de generar una cohesió que afavoreixi la igualtat serà un requisit indispensable per garantir una ciutat sostenible.

És possible construir ciutats més humanes? Per respondre a aquesta pregunta diverses entitats socials i grups de reflexió van fer al mes de novembre un cicle de conferències, els temes de les quals resumim en articles dels mateixos ponents.

Panorama de la conurbació barcelonina des del Castell de Torre Baró.

Xavi Casanovas

Director de Cristianisme i Justícia. Membre del grup coordinador de “Ciutats (+) Humanes”

La ciutat com a vertebradora de comunitat

Més del 50 % de la població del món ja viu en àrees urbanes. Superat l'equador d'aquest procés global de conversió demogràfica, convé que ens aturem per reflexionar sobre els reptes que es plantegen a les ciutats com a impulsores de vida i convivència. Aquest va ser l'objectiu d'un cycle de debats que es va fer el novembre sota el lema “Ciutats (+) Humanes”.

Creix la preocupació pel futur de la vida a les ciutats. Ho podem copsar en espais de decisió global: l'enorme expectativa generada en cimera com la d'Habitat III del darrer mes d'octubre a Quito, en què els principals alcaldes van debatre entorn del desenvolupament sostenible de la vida urbana; o en la incorporació en l'agenda 2030 dels Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODM) d'un objectiu específic relatiu a les ciutats, el número 11: “Fer per tal que les ciutats i els assentaments humans siguin inclusivament, segurs, resilents i sostenibles.” I ho podem percebre en el dia a dia de la gent: en ciutats com Barcelona, l'Hospitalet o Badalona han tingut lloc de manera autoorganitzada desenes de xerrades sobre ciutats refugi, l'impacte del turisme, xarxes de ciutats per la sostenibilitat, la mobilitat i la salut, remunicipalització dels serveis d'aigua i un llarg etcètera.

Per quines raons el futur de les ciutats centra tants debats socials i polítics? En poques dades podem entendre la magnitud del que tenim entre mans: a l'inici del segle XX de cada deu habitants només un vivia a ciutat; a mig segle no arribaven a tres de cada deu, i actualment ho fa més de la meitat de la població del món. Es preveu que l'any 2050 gairebé el 70 % de la població mundial viurà en zones urbanes. A Espanya ja és actualment el 80 %. Les ciutats del món ocupen només el 3 % de la superfície de la Terra, però són responsables del 60 al 80 % del consum d'energia i del 75 % de les emissions de carboni. Ens trobem davant un procés imparable.

La massificació i el creixement de les ciutats va començar amb la Revolució Industrial. Londres, a finals del segle XIX, va ser la primera a superar els cinc milions de residents.

Vicente Zambrano

Actualment les ciutats més poblades es troben a l'Àsia i a Llatinoamèrica, i la majoria d'elles supera amb escreix els deu milions d'habitants. Les ciutats del món occidental comencen a aixecar el cap després de la major crisi econòmica viscuda els darrers tres decennis, però ho fan exhibint grans desigualtats entre la seva població i ferides no tancades. Les ciutats del Sud global han viscut creixements mancats d'ordre i control i cal repensar-les en matèria urbanística.

Estem just a l'equador del pas d'una societat eminentment rural a una d'urbana i, per tant, en aquest espai de frontera, toca aturar-nos i reflexionar sobre les possibilitats de la vida i la convivència a les ciutats. Aquest va ser justament l'objectiu del cicle de conferències organitzat el mes de novembre per Cristianisme i Justícia, la Fundació Joan Maragall, la Fundació Carta per la Pau, la revista *Valors* i el Moviment de Professionals Catòlics de Barcelona.

Tres són al nostre parer les fronteres de la convivència avui a les ciutats: la identitat, la sostenibilitat i la cohesió. És possible construir ciutats més huma-

nes? Com abordar els actuals reptes centrant el debat en les persones?

En aquestes pàgines recollim els temes que van presentar a debat els ponents del cicle, resumits pels mateixos autors. Que aquest article serveixi com a introducció general al recull.

Construcció de ciutadania

La *civitas* és el terme llatí que ens recorda la dimensió relacional i participativa de la ciutat, una dimensió garantida pels drets civils. No hi ha ciutat sense ciutadans; per tant, sense vida activa, sense implicació i creació de subjecte. Les ciutats van néixer a l'època medieval justament com a refugi enfront del domini i la subjugació dels senyors feudals, per trobar aquell espai d'anonimat que permetia la llibertat i l'articulació d'un teixit social on la seguretat i la creativitat fossin possibles.

Però aquesta ciutadania no es pot donar per descomptada. A la ciutat conviuen ciutadans i no-ciutadans. Per exercir-la cal un aprenentatge: dotar-nos d'habilitats de diàleg, permetre que totes les veus siguin escoltades, fer aflorar les majories silencioses..., reptes clau per a les grans megalòpolis que ja no tenen un únic color, un únic rostre, sinó que esdevenen multiculturals, multiètniques i multireligioses.

Un altre aspecte clau per a la construcció de la comunitat recau en la confiança: què passa a les ciutats quan arriben moltes persones de fora? Com es modifiquen els cercles de confiança i les interaccions entre els veïns? Les conclusions no són gaire positives: no hi ha interaccions entre els residents de tota la vida i la gent que hi arriba de nou. Molts afirmen que certs graus d'integració són impossibles i que la diversitat cultural genera desconfiança, cosa que produeix l'efecte closca de tortuga, que fa que la gent es deixi de relacionar fins i tot amb qui es relacionava abans.

Calen, doncs, dinàmiques que siguin capaces de transformar des de les bases la realitat urbana per construir vertaderes comunitats, i no agrupacions de població parcel·lades en compartiments estancs. Com afirma el sociòleg basc Imanol Zubero, encara que tots dormim en un determinat lloc aquest no té per què veure's reduït a la condició d'hotel o "ciutat dormitori", igual que els llocs on treballem i produïm no s'han de veure transformats en mers "districtes

de negoci", ni els espais on consumim en "grans superfícies", ni l'oci ha de donar-se només en "parcs temàtics". Que la ciutat sigui espai al servei del negoci i el consum, o per a la interacció i la convivència, depèn exclusivament de la resposta que donem a la pregunta sobre el seu significat.

Dit de nou amb paraules d'Imanol Zubero, les ciutats són models de complexitat organitzada. És la diversitat allò que les constitueix com a realitats vives i equilibrades, mentre que l'absència d'aquesta diversitat organitzada les fereix de mort. Cal, doncs, distingir, com fa Manuel Delgado, entre espai públic i espai urbà: el primer normativitza què ha de passar, mentre que el segon és la ciutat que esdevé veritablement en la seva plenitud.

Perills d'una ciutat no cohesionada

La ciutat com a polis ens remet a l'espai de govern i decisió que facilita. Però la democràcia no hi és possible quan la desigualtat no fa més que créixer. En una ciutat com Barcelona, l'esperança de vida al moment de néixer és deu anys més gran a Pedralbes que a Ciutat Meridiana, barris separats només per deu quilòmetres de Ronda de Dalt. És possible una participació democràtica real, l'exercici de drets polítics i la cohesió en societats tan polaritzades?

La democràcia grega, nascuda a la polis, n'és el paradigma, però era en si una democràcia de les elits, dels homes lliures. Avui dia, per aconseguir una vertadera democràcia caldrà garantir als ciutadans no només la llibertat política, sinó també la material.

La participació és, doncs, dret i font de drets. Sabem, però, com n'és, de difícil, participar de les decisions a les ciutats. Avui hi ha multitud de fronteres, de línies abismals –tal com diria el sociòleg i catedràtic de Coïmbra Boaventura de Sousa Santos– que separen els qui tenen drets dels qui no en tenen ni hi poden aspirar; els qui participen de les dinàmiques de decisió d'aquells altres que no compten per a res. El futur de la ciutat, i per tant de la polis, es decideix només des d'un cantó de la línia abismal.

En una ciutat realment cohesionada l'habitatge no hauria de ser motiu d'exclusió i expulsió. Hi ha una sèrie de mantres fal·laços, com que els habitatges protegits són per a pobres, quan en

Joan Tomàs

realitat una gran majoria de la població pertany al segment que necessita suport per a l'habitatge. Tots no necessitem casa de propietat; cal canviar el règim de tenença imperant per oferir habitatges de lloguer i facilitar-ne l'ús.

Per garantir la cohesió cal considerar, juntament amb una adequada política d'habitatge, tot un conjunt de mesures, com ara la instauració d'un salari mínim ciutadà adaptat al cost de vida real o l'elaboració d'uns pressupostos participatius que orientin la despesa a satisfer les preocupacions reals dels veïns. Una ciutat que proporciona igualtat d'oportunitats i accés a les decisions permet una bona integració. Tots aquests són elements que formen part del desitjat "dret a la ciutat", en termes de Lefebvre.

A casa nostra, les noves alcaldies de les anomenades "ciutats del canvi" com ara Madrid, Barcelona, València o A Coruña, obren noves oportunitats i reptes interessants en l'àmbit de la participació comunitària, de l'assoliment de la transparència i de la reconsideració de la cosa pública al si de la ciutat, reptes que evidentment no estan exempts d'ambigüitats i es presten a possibles errors.

En clau sostenible

Si volem una ciutat al servei de la vida i no només funcional, és fonamental que ens preguntem per la seva estructura, pel disseny dels seus espais, pel seu entramat. L'urbs sostenible és contínua, compacta i densament poblada, a diferència de la que sovint s'implementa. Aquest tipus de ciutat comporta menys consum energètic i de sol, i afavoreix la relació entre les persones. També és la que disposa d'àmbits d'interrelació personal, com ara centres cívics de barri, escoles bressol, parcs i jardins. En definitiva, la que té espais de contacte, uns espais que, com apunta Marina Garcés, possibiliten la vida en comú, enfront de la tendència a establir una vida parcel·lada.

Molts urbanistes defensen la política d'habitatge com a punta de llança del projecte urbanístic de la ciutat. Sostenible és sinònim també d'inclusiva. Cal un disseny de ciutat que faciliti els processos d'aprenentatge de la vida en comunitat. Actualment hi ha una desestructuració familiar i social molt forta i per combatre-la cal una pedagogia de l'habitatge, un aprenentatge de la vida en comunitat. Els barris tenen l'escala adequada per permetre viure i interioritzar aquest procés. Així la ciutat serà construïda per tothom i tothom utilitzarà els seus espais.

Fins i tot el papa Francesc, en la seva darrera encíclica, de caràcter clarament ecologista, afirma: "La sensació d'asfíxia produïda per l'aglomeració en residències i espais amb alta densitat de població es contrarresta si es desenvolupen relacions humanes properes i càlides, si es creen comunitats, si els límits de l'ambient es compensen en l'interior de cada persona, que se sent continguda per una xarxa de comunitat i de pertinença. D'aquesta manera, qualsevol lloc deixa de ser un infern i es converteix en el context d'una vida digna" (*Laudato si'*, núm. 148).

El paradigma barceloní

El gran creixement de Barcelona a finals del segle XIX va ser protagonitzat per dos moviments socials paral·lels: l'encarnat en un sector il·lustrat, emprenedor, ric, modern, burgès i de tarannà liberal, davant de la ciutat proletària, de tendències anarquistes i republicanes, i també dotada d'un gran caràcter emprenedor.

Passada l'època grisa de la dictadura, podríem establir un segon tour de force per a la ciutat en el període previ als Jocs de 1992. Llavors es produeixen fenòmens com l'obertura de la ciutat al mar, l'eliminació dels barris de barraques de la Barceloneta, el Somorrostro i Montjuïc, la internacionalització dels símbols de la ciutat i l'engegada de la famosa "marca Barcelona" i del model d'èxit que exposa avui al món. Un èxit que va voler repetir l'any 2004 amb el més que questionat Fòrum de les Cultures. De nou dues Barcelones cara a cara: la de la innovació tecnològica i el districte 22@, a un costat, i l'underground dels moviments socials i anti-globalització, llibertaris i independentistes, etc., a l'altre.

Joan Tomàs

Dins d'una ciutat petita però realment cosmopolita, en què conviuen multitud de cultures, amb un 17 % d'immigració, ens trobem en aquests moments afrontats a dos grans reptes. El primer, superar la tensió de la desigualtat entre barris: els més rics tenen unes rendes set vegades superiors a les dels més pobres. És una ciutat polaritzada que ha anat expulsant la població immigrant i amb menys recursos i que ha creat els seus petits guetos, al seu interior o a l'àrea metropolitana. El segon repte consisteix a frenar el turisme desbocat i el predomini dels interessos econòmics. El nombre de turistes que van passar per Barcelona l'any 2015 ascendeix a uns 7 milions, amb 17 milions de pernотacions. El sector turístic representa un 15 % de l'economia i no para de créixer, cosa que comporta una alta estacionalitat de l'oferta laboral i econòmica, problemes de convivència i un grau notable de gentrificació, el gran drama actual i futur de les ciutats d'èxit. Podem acabar convertint les nostres ciutats en escenaris de cartó pedra sense vida. Hi ha massa interessos econòmics a explotar la marca Barcelona.

Aquests dos reptes es repeteixen per a totes les grans ciutats. Malgrat alguns intents de reforma, tots els ajuntaments, d'un color o altre, acaben ensopegant amb la mateixa pedra: la impossibilitat real de decidir sobre moltes de les qüestions que afecten la vida dels seus ciutadans. En part, el debat sobre el tancament dels centres d'internament d'estrangers té a veure amb la incapacitat dels ajuntaments de regular sobre un espai de privació de llibertat situat dins del seu terme. Una solució passaria per dotar els municipis de més capacitat normativa i més autonomia de recursos. Però la incapacitat normativa en molts camps s'agreuja encara amb mesures recentralitzadores, com la recent llei d'administració local.

Una nova agenda per al futur urbà

En aquestes noves ciutats globals que són centres de direcció de l'economia mundial, la barreja de cultures les fa representatives de la pluralitat del món. Són ciutats insígnia i punta de llança del canvi que veurem; alguns, com el politòleg novaiorquès Benjamin Barber, s'atreveixen a avançar

Joan Tomàs

Joan Tomàs

que els seus alcaldes poden arribar a governar el món. Si això és així, caldrà que reflexionem a fons sobre com aconseguir que l'objectiu d'una vida digna se situï al centre del seu desenvolupament.

Què ens agradaria tenir present en aquesta reflexió? Almenys això: la necessitat que la vida i la cura de la vida, i no l'èxit i el creixement econòmic, esdevinguin els factors determinants de la marxa de les ciutats; de posar en valor la seva riquesa humana, comptant amb l'aportació de joves i grans, pobres i rics, persones amb capacitats o mancades d'elles, d'homes i de dones, dels nadius del país i dels immigrants...; d'emprar de manera justa i sostenible els béns de la naturalesa; d'unir el món rural i el món urbà, evidenciant la procedència de tot allò que fa possible la vida; de generar possibilitats per a la participació i la decisió de tothom en el camí de la construcció de la vida col·lectiva, sense haver de dependre només del govern i les institucions, i de crear les condicions de seguretat per a una vida sense violència i sense por, sobretot per a les dones.

De tots aquests factors, i segur que de molts més, depèn que siguem capaços de construir ciutats una mica més humanes. ■

Les imatges d'aquesta pàgina i l'anterior pertanyen al projecte *Mi barrio*, de Joan Tomàs, una instal·lació amb 140 retrats de persones del barri de Sant Pere, Santa Caterina i la Ribera. Les fotos es van poder veure a la plaça de Sant Pere els anys 2004 i 2009, i des del mes de febrer del 2015 formen una mostra permanent titulada *Qui som?* al passatge que comunica els carrers del Pou de la Figuera i de Carders.

Fotos: Vicente Zambrano

Carme Trilla Bellart

Presidenta de la Fundació Hàbitat3

Els grans reptes de la cohesió

A banda d'explicacions sociològiques, culturals i demogràfiques, ens interessa posar el focus sobre l'urbanisme, l'habitatge i el mercat immobiliari com a factors de cohesió social a la ciutat o, al contrari, de segregació social.

Viure a les ciutats és desitjat per una part molt important de la població –el 74 % de l'europea i el 77 % de l'espanyola– i ho és de forma creixent. Els motius d'això són molt diversos, però sabem que entre els més significatius hi figuren la necessitat de companyia, la facilitat en l'obtenció de serveis, la riquesa que suposa l'establiment de llaços de relació amplis i l'obertura al coneixement d'altres; però també el desig d'anonimat, de privacitat o de preservació de la intimitat. En definitiva, respon a una voluntat de fugir de la soledat, de l'aïllament i del gueto, guanyant al mateix temps, però, llibertat de moviment i d'acció. Per tant, la cohesió de la ciutat es basa a assegurar que tots aquests desitjos són atesos o que ho són d'una manera com més satisfactòria per a tots millor.

Com a principals obstacles per a la cohesió apareixen tots aquells processos que porten una o diverses parts de la població urbana a situacions no desitjades d'aïllament, de

solitud, de tancament, d'exclusió, de dificultat de relació o de presentació impúdica de les diferències. És per aquests motius que convé distingir clarament entre diversitat, que és la font fonamental de riquesa humana de les ciutats, i desigualtat, quan comporta incapacitat de superar les diferències –inevitables en el punt de sortida– i, per tant, la perpetuació o fins i tot l'agreujament de la diferenciació d'estatus al si de la població urbana.

La constatació del creixement de la desigualtat –especialment econòmica–, sobretot en l'etapa de crisi que estem vivint des del 2008, preocupa perquè fa més difícil la cohesió. A banda d'explicacions sociològiques, culturals i demogràfiques que influeixen, òbviament, en els processos de generació de desigualtat, interessa aquí posar el focus sobre l'urbanisme, l'habitatge i el mercat immobiliari, en tant que són artífexs o responsables destacats de la cohesió o, al contrari, de la segregació social.

L'urbanisme és, en efecte, una eina de doble tall: pot ajudar a dibuixar ciutats ben cohesionades, integrades i mixtes o, al contrari, pot alimentar processos d'exclusió en determinar zones especials per a capes socials diverses, generant compartimentació i segregació espacial.

Tots coneixem ciutats exemplarment dissenyades que han esdevingut referents de cohesió, ja que aquesta voluntat era implícita en el planejament. La voluntat democràtica reflectida en plans urbanístics integradors facilita la vida cohesionada i solidària. I, al contrari, coneixem també ciutats en què s'ha volgut mantenir clarament allunyats entre si els diversos grups de població configurats per motius econòmics, d'origen o de classe social. Són ciutats insolidàries que no s'adonen que la fractura, a més de rebutjable moralment, és un dels riscos més importants de desestabilització, de conflicte i de lluita social.

Una variant del desenvolupament de ciutats no cohesionades consisteix a créixer –totalment o en part– no d'acord amb una planificació sorgida d'una reflexió prèvia, sinó seguint un curs espontani, desordenat, sense control, amb unes pèssimes condicions estructurals urbanístiques i uns requeriments de qualitat constructiva escassos o nuls. Molts dels nostres barris presenten unes situacions negativament diferenciades perquè arrossegueu uns vicis d'origen que han determinat tot el seu desenvolupament, malgrat que sovint hagin viscut processos de regeneració urbana.

Però el mercat immobiliari –inevitablement vinculat a les característiques urbanístiques i constructives dels habitatges– també ha contribuït a perpetuar i exacerbar les diferències territorials. La mala qualitat dels parcs d'habitatge, bé sigui per la pèssima construcció originària, bé sigui per l'antiguitat i el manteniment insuficient dels edificis, és una de les ferides per on s'infiltra el virus de la desigualtat: la població que viu en els barris degradats vol marxar-ne i ho fa tan aviat com en té l'oportunitat, i hi dona entrada a nous residents que, normalment, estan encara en una situació pitjor. El fenomen, a més, es veu potenciat per altres causes, com ara que l'arribada de població nova, difícil d'integrar, esperona encara més la sortida de la població originària. Aquests barris esdevenen guetos de facto, que fàcilment cauen en una espiral negativa que els fa empitjorar.

El preu de l'habitatge, nou factor d'exclusió social

Els darrers anys estem assistint d'una manera clara a l'agreuiment de les desigualtats dins de les ciutats, primer a causa de la bombolla immobiliària i després per la crisi. La bretxa que es va obrir entre preus de l'habitatge i salaris de les famílies durant el creixement de la bombolla no s'ha tancat durant la crisi, ja que l'efecte benèfic que hauria tingut el lleuger descens dels preus dels pisos (tant de compra com de lloguer) s'ha vist anorreat per la caiguda dels ingressos. I, com que es constata una forta correlació entre ingressos més baixos i una incidència superior del cost de l'habitatge, aquest darrer s'ha convertit en un nou element d'exclusió social i de desigualtat en la mesura que s'ha anat allunyant dels nivells assumibles econòmicament per les llars, sobretot als barris o zones on hi ha més precarietat laboral i uns nivells inferiors de renda.

La manca d'una política d'habitatge que equilibri els efectes perturbadors del mercat immobiliari amb una oferta

d'habitatge assequible per als que no poden seguir la dinàmica del mercat fa que alguns barris o zones concentrin una població sotmesa a una doble penalització: recursos econòmics més baixos i més atur, i, simultàniament, un cost relatiu de l'habitatge més alt. Porta, en definitiva, que s'hi concentri població amb un major risc de pobresa.

La Comissió Europea defineix com a situació de risc d'exclusió social la de les famílies que suporten un sobre esforç en habitatge, és a dir, que destinen més del 40 % dels ingressos a pagar l'habitatge i els subministraments. Doncs bé, a Espanya la taxa de sobre esforç en habitatge és avui del 10,3 %, però baixa al 0,2 % en el cas de les llars situades en els trams més alts d'ingressos, mentre que puja al 41 % en el de les llars amb ingressos més baixos. En el cas de les llars que ocupen habitatges de lloguer a preus de mercat (el 99 % de totes les llars en règim de lloguer a les nostres ciutats), el sobre esforç arriba al 50,4 % –la taxa més elevada de tots els països europeus.

No serà possible aplicar plantejaments realistes a la lluita contra la desigualtat social si no se situen al centre del debat la precarietat de l'allotjament i les dificultats per accedir a l'habitatge, per motius econòmics, d'una gran part de les llars. La igualtat d'oportunitats queda absolutament vulnerada no només segons els paràmetres més comunament acceptats, com l'educació i el mercat laboral, sinó també per la falta d'habitatge a un preu assequible. ■

Damunt d'aquestes línies, pancarta de protesta contra els excessos del turisme i un anunci d'un pis de lloguer a la Barceloneta. A la pàgina anterior, construcció d'un bloc d'habitatges protegits a la Via Favència, l'any 2010.

Vicente Zambrano

Vicente Zambrano

Joan Subirats

Catedràtic de Ciències Polítiques de la Universitat Autònoma de Barcelona

Ciutats humanes, ciutats dignes

Parlar de ciutats humanes o dignes ens situa en el terreny de les necessitats bàsiques que cal poder garantir als seus habitants. És important afavorir el protagonisme de les persones i dels col·lectius en la tasca d'aconseguir aquest objectiu.

En la recent cimera de les Nacions Unides sobre ciutats, celebrada a Quito el mes d'octubre passat, una de les novetats més celebrades des d'entitats i organitzacions progressistes d'arreu del món va ser la incorporació de l'anomenat "dret a la ciutat". Amb aquesta expressió es buscava situar a la nova agenda urbana dels propers vint anys la necessitat que les ciutats assegurin als seus habitants unes condicions dignes de subsistència als àmbits laboral, de l'habitatge, mediambiental i de l'accés als serveis considerats bàsics. Com podem imaginar, tot i que es parla de "dret a la ciutat", es tracta més d'una voluntat de situar aquesta exigència de mínims vitals al cor de les polítiques que els estats haurien de fer en relació amb les ciutats, que no pas d'un veritable dret en el sentit que ofereixi determinades garanties i que pugui ser reclamat davant dels tribunals.

Parlar avui, doncs, de ciutats humanes o ciutats dignes, ens situa en el terreny de les necessitats bàsiques de les persones que qualsevol ciutat hauria de ser capaç de satisfer. La literatura sobre aquesta qüestió es refereix a una barreja de salut, fonaments d'autonomia personal (treball, habitatge, educació...) i capacitat de decidir de manera lliure. Si tenim en compte aquests elements, diríem que les ciutats han de poder garantir als seus habitants unes condicions saludables de vida. Hi ha nombrosos condicionants

socials de la salut de les persones, molts d'ells vinculats a factors com els hàbits alimentaris i de vida, l'habitatge, la major o menor exposició a emissions d'elements contaminants (especialment en l'aire que es respira), els nivells educatius i, com és obvi, la renda de què es disposa per assegurar uns bons nivells en tot el que hem esmentat. Trobem, doncs, que salut i autonomia personal estan molt relacionats.

Un dels indicadors que es fan servir per mesurar les condicions de salut és l'esperança de vida. A Barcelona, per exemple, segons els darrers informes de l'Agència de Salut de la ciutat, hi arriba a haver fins a onze anys de diferència entre els barris més ben situats i els pitjor situats en els índexs d'esperança de vida. Tot i que pot semblar una xifra alta, no és ni de bon tros extrema, ja que a la mateixa Europa trobem diferències força més grans. A Barcelona i l'àrea metropolitana tenim, però, elements específics que ens obliguen a mantenir la tensió i a treballar per evitar que s'agreugi aquesta situació bàsica. Recordem que l'Hospitalet, Barcelona, Santa Coloma, Badalona i Cornellà són les cinc ciutats més denses d'Espanya, i si bé això té aspectes positius (menys terreny dedicat a l'habitatge de baixa densitat, més serveis disponibles i més accessibles, etc.), també genera problemes quan la mobilitat es basa de manera

Vicente Zambrano

Salvador Alimbau Marquès

destacada en un parc de vehicles privats i públics que contamina, i quan hi ha índexs significatius de desigualtat, que genera conflictes i problemes de convivència.

No em vull aturar en l'habitatge, ja que en un altre article d'aquest mateix dossier es tracta el tema en profunditat, però és obvi que és essencial per al dret a la ciutat, fins al punt de ser considerat un element predistributiu. I no tenim una bona base de partida per garantir a tothom bones condicions d'accés a l'habitatge per la migrada proporció d'habitatge públic de què disposem a les nostres ciutats.

El lloc de residència és també important, tot i la forta densitat ja esmentada. S'anomena "efecte zona" el fet que el punt de la ciutat on viu una persona defineix un ventall d'oportunitats vitals diferents, que tenen a veure amb la diversificació de l'accés a serveis i productes. L'orografia influeix també en els graus d'autonomia i mobilitat de les persones, de la mateixa manera que el mapa de les instal·lacions volgudes o no pels veïns marca diferències que alguns resumeixen amb l'expressió de justícia espacial.

Aquest conjunt de condicions s'expressen també en els nivells de renda, que un cop més es distribueixen de forma força variada. Al 10 districtes i 73 barris de Barcelona les diferències s'han mantingut i en alguns casos incrementat durant els darrers trenta anys. Hi ha notables persistències i alguns petits canvis provocats per grans transformacions, com les dels Jocs Olímpics de 1992. Però continua sent veritat que el nivell mitjà de renda del barri més pròsper és set o vuit vegades més alt que el del barri en el lloc darrer del rànquing. Les polítiques públiques han de ser molt conscients d'aquestes diferències i mirar de compensar-les amb actuacions específiques, evitant també els efectes d'estigmatització que sovint es produeixen. Barcelona té una fàbrica urbana més densa, compacta i integrada que altres ciutats, i això dificulta (però no impossibilita) l'efecte gueto.

A Barcelona i l'àrea metropolitana, el fenomen de la immigració s'ha fet notar fortament des de l'inici del segle. Per tant, formant part dels paràmetres que han de guiar l'acció generadora de ciutats humanes i dignes, és important no menystenir l'element de la diversitat. Està força estudiat que l'edat, el gènere i l'origen de cada habitant urbà són elements que poden intensificar el risc de patir situacions d'exclusió. En aquest sentit, cal evitar actuacions des de les institucions públiques o les entitats socials que no tinguin en compte el factor de la diversitat en la manera de gestionar els serveis. Atendre per igual a tothom no significa fer-ho amb indiferència a la realitat de cadascú. L'homogeneïtat en el tracte sovint indica manca de reconeixement. Recordem que el contrari de la igualtat és la desigualtat, no la diversitat; cal incorporar aquesta consideració i reconèixer que totes les persones tenen la mateixa dignitat personalitzant serveis i actuacions.

Al començament dèiem que també és important afavorir el protagonisme de les persones i dels col·lectius en les tasques adreçades a construir ones ciutats més humanes i dignes. Això vol dir evitar mirades jeràrquiques i patriarcals a l'hora de pensar, dissenyar i portar a terme actuacions relacionades amb aquests objectius. Així doncs, cal afavorir dinàmiques de participació i coproducció en el desenvolupament de les polítiques urbanes, evitant uns protagonismes institucionals i tècnics que tendeixen a allunyar de la implicació en aquests objectius els mateixos afectats i les entitats i els espais amb què es relacionen. Així aniríem acostant-nos a aquest desideratum del "dret a la ciutat", que ens situa en una perspectiva de clar trencament amb una idea de ciutat que es construeix sola, o que queda sotmesa a les dinàmiques especulatives i als interessos de les grans corporacions i els fons d'inversió. ■

Amb l'expressió de "dret a la ciutat" es vol situar a l'agenda urbana dels propers vint anys la necessitat que les ciutats assegurin als seus habitants unes condicions dignes de subsistència en els àmbits laboral, de l'habitatge, mediambiental i d'accés als serveis bàsics.

Joan Tomàs

Antònia Hernández

Directora del XIII Congrés Internacional de Ciutats Educadores

Construir identitat a través de l'educació

Quan parlem d'educació no ens referim solament a l'ensenyament, sinó també a formes de viure i de convidaure, a la distribució del temps, als models d'acollida o al control del soroll. Una oferta educativa de qualitat, basada en el principi de la igualtat d'oportunitats, es pot convertir en una eina clau per contrarrestar els fenòmens d'exclusió.

La ciutat, com recorda el preàmbul de la Carta de Ciutats Educadores aprovada al I Congrés celebrat a Barcelona el 1990, disposa d'incomptables possibilitats en l'àmbit de l'educació, entesa com el procés d'ensenyament i aprenentatge d'una persona al llarg de la vida. No podem confondre educació amb escolarització. La ciutat és un agent educatiu permanent, plural i polièdric capaç de contrarrestar els factors deseducatius, que malauradament també existeixen.

Al XIII Congrés Internacional de Ciutats Educadores, que es va celebrar a Barcelona el 2014, es va proposar que aquestes ciutats es construïssin sobre tres pilars bàsics: la inclusió, la participació i la innovació. Tres eixos que s'alimenten mútuament. Les polítiques inclusives, que incideixen en àmbits com l'habitatge, el treball, la salut, els recursos, l'educació o la cultura, afavoreixen el compromís participatiu dels ciutadans mitjançant el diàleg intercultural, el treball en xarxa, la cooperació entre sectors i la solidaritat. Conseqüentment, l'enfortiment dels lligams comunitaris i els intercanvis culturals potencien la generació d'idees, el talent, la creativitat, l'art i la innovació. I al final, tot això aporta beneficis en forma de progrés econòmic, impulsant

l'aprenentatge i l'emprenedoria i generant confiança i oportunitats de compartir projectes.

El repte de l'exclusió

Un denominador comú de les ciutats actuals és la creixent taxa de desigualtat i d'exclusió. Una exclusió que afecta diferents àmbits –econòmic, polític, cultural, relacional, digital, generacional i de gènere– i que es plasma en un seguit de realitats: un urbanisme segregador, una oferta educativa desigual, una desocupació crònica, una marginació cultural, un habitatge precari, una manca d'assistència sanitària, una falta d'accés al transport, etc. No podem oblidar, però, que on hi ha el problema també hi ha la solució. La ciutat no solament genera efectes negatius, sinó que també pot ser la millor proveïdora de recursos convencionals, socials i democràtics a favor de la inclusió.

De fet, l'acció municipal permet incidir en les causes de l'exclusió i transformar la realitat social a partir d'accions basades en valors com l'equitat, la solidaritat, el respecte per les diferències i la promoció del desenvolupament sostenible, per generar societats més cohesionades i democràti-

Joan Tomàs

A la pàgina anterior i en aquesta, imatges de l'exposició *Encajados*, amb fotografies de Joan Tomàs sobre els habitants del barri de Sant Pere, Santa Caterina i la Ribera, en un solar del carrer dels Canvis Nous, l'any 2012. El solar, a la dreta, es va convertir en un espai obert a la creació artística.

ques que garanteixen l'exercici dels drets bàsics de la ciutadania. Però si, a més, la ciutat és educadora –és a dir, ha triat conscientment exercir el rol d'agent educador–, encara potencia i genera més polítiques de participació ciutadana, de treball i col·laboració entre tots els agents socials i educatius que les configuren, sap donar rellevància democràtica a les seves accions i pot enfortir l'acció cívica, la inclusió social i la riquesa econòmica del seu entorn.

No s'educa exclusivament als centres d'ensenyament, sinó també al carrer o a la família. Quan parlem d'educació no ens referim solament a l'ensenyament, sinó també a formes de viure i de convidaure, a la distribució del temps, als models d'acollida, al control del soroll, etc. Però és evident que una oferta educativa de qualitat, ja sigui en l'àmbit formal o en el no formal, basada en el principi de la igualtat d'oportunitats, es pot convertir en una eina clau per contrarestar els fenòmens d'exclusió, amb resultats reeixits a mitjà i llarg termini. I en aquest marc l'escola juga un rol central pel fet de ser una font de coneixement i de desenvolupament de competències personals necessàries per a la vida i un laboratori actiu de diversitat social i cultural que permet formar una ciutadania responsable, crítica i participativa.

En definitiva, les ciutats educadores estan més ben preparades per lluitar a favor de la cohesió social. Precisament les seves accions es caracteritzen per tenir una visió integral i un enfocament transversal, per basar-se en polítiques preventives i proactives, per afavorir la inclusió en un nivell màxim i per fer propostes socioeducatives decidides. Just quan l'estat del benestar ha entrat en crisi, les ciutats educadores s'han esforçat per facilitar recursos i per fer-ne una distribució equitativa; per potenciar, des de les entitats socials i des del voluntariat, unes polítiques inclusives que abracin tota la realitat comunitària, orientades pel principi democràtic d'igualtat i no per paternalismes de cap mena, i

per promoure iniciatives i projectes urbans dirigits especialment als més vulnerables, amb serveis socials suficients i serveis de seguretat eficients i respectuosos amb els drets humans.

Comunitat i identitat

Només quan la ciutat inclou, educa, aposta per l'equitat i expressa solidaritat és quan construeix vincles de confiança i pertinença; en definitiva, quan crea comunitat, que és l'objectiu bàsic de les ciutats educadores. Uns lligams, insisteixo, només possibles de travar i preservar –perquè hem de ser conscients que són fràgils– aplicant els drets universals i reals de la ciutadania, que assegurin el contracte social de l'estat del benestar; compartint i preservant el patrimoni cultural i lingüístic; participant activament en processos civicoassociatius, i usant adequadament l'espai públic i el temps.

Des dels àmbits de la filosofia i la sociologia avui s'estableix que les identitats es divideixen com a mínim en dos grups: les individuals i les col·lectives, també denominades comunitàries. Per poder parlar d'identitats col·lectives es requereixen dos elements: una comunitat que transcendeixi els seus integrants, en aquest cas una ciutat, i uns trets comuns bàsics compartits per tots els membres, cada vegada més difícils de definir en nuclis urbans que es caracteritzen per ser multiculturals, multiètnics, multireligiosos i multilingüístics. De fet, igual que no totes les ciutats són educadores, tampoc totes les identitats col·lectives no són inclusives. És decisió dels seus integrants aplicar mecanismes d'invitació o de discriminació de nous membres. La sacralització de les diferències, però, ja hem comprovat que pot ser molt perillosa.

En aquest sentit, a les ciutats educadores tenim clar que la clau del futur és potenciar allò que uneix els membres de la comunitat i no allò que els separa. Per molt diferents que siguin les creences, les opcions polítiques i l'origen geogràfic o social de les persones, com abans siguem capaços de subratllar-ne els elements comuns més aviat podrem començar a construir un projecte junts. I això no és sinònim d'homogeneïtzació. Una identitat comunitària no ha d'asfixiar les identitats individuals, perquè en la diversitat hi trobem la riquesa. Si la identitat és la consciència que una persona té de ser ella mateixa i d'allò que la singularitza, una ciutat també ha de ser capaç de garantir que tots els seus membres gaudeixin amb llibertat i seguretat de la seva identitat individual.

En conclusió, només la identitat col·lectiva, suma dels punts d'unió de les diverses identitats individuals, farà única una ciutat. I així ho defensen les ciutats educadores en el punt setè de la Carta: "La ciutat ha de saber trobar i preservar la seva pròpia i complexa identitat. Això la farà única i serà la base per a un diàleg productiu al seu si i amb altres ciutats." ■

Fotos: Joan Tomàs / Fundació Mescladís

En aquesta pàgina i les dues següents, imatges del projecte fotogràfic *Diàlegs invisibles, vides sense drets*, del fotògraf Joan Tomàs i la Fundació Mescladís, que es van poder veure impreses en persianes d'establiments de Barcelona l'any 2015. Les fotos evocaven les històries de persones i famílies immigrades.

Andreu Domingo

Centre d'Estudis Demogràfics. Universitat Autònoma de Barcelona

La construcció de la identitat urbana: distopia i utopia

Davant el desconcert causat per l'erosió de l'estat-nació en el procés de globalització, són molts, en extrems polítics oposats, els qui tornen a dirigir la mirada cap a la ciutat com a darrera esperança, en termes de creativitat, solidaritat i construcció identitària.

Al costat neoliberal, la ciutat apareix com el topos de la innovació sorgida de la competitivitat, amb un especial protagonisme d'aquells sectors que s'han anomenat "clases creatives", de les quals formarien part els immigrants com a components essencials de la "diversitat". Així, l'atracció de talent ha passat a integrar-se en el procés de *brandificació* (i govern) de les ciutats, acompanyada amb el segell del "cosmopolitisme" i el "mestissatge" que aporta la

banalització de la diversitat. Enfront d'això cal destacar valors com la proximitat, la densitat de relacions i la defensa dels béns comuns, assumint que l'espai intercultural per excel·lència no pot ser cap altre que el que es construeix amb la participació dels veïns –i de les diferents comunitats que habiten el barri– en uns processos d'innovació social.

La ciutat real i la seva imatge serien producte no tant (o no només) de la competència, doncs, com d'aquesta lluita

per la justícia social. Amb aquestes lluites es forgen les noves identitats, i s'accelera el sentiment de pertinença en cercles concèntrics a partir del territori més proper que constitueix l'espai de vida, el barri; com a mínim, aquest era el model proposat per Francesc Candel per a la immigració dels anys seixanta.

No manca tampoc qui denuncia tota l'exaltació que té com a paradigma el "ciutadanisme" com a nova ideologia apaivagadora, captiva del fetixisme de l'espai públic com a espai de negociació propi de les democràcies liberals.

La ciutat s'ha expressat històricament com a producte i representació espacial tant de la utopia com de la distopia, i implica la construcció de la identitat dels veïns com a ciutadans a partir de la seva participació en els afers de la polis. Més que amb la diferència cultural, amb la utopia de la mixofília –com a cant al mestissatge– o amb la distopia de la mixofòbia –que es basa en el temor a la pèrdua d'identitat–, la tensió actual, en un context de desregularització, s'expressa en termes de la possibilitat d'arrelar.

Hipermigració, ciutat i identitat

L'amenaça de fragmentació identitària i d'afebliment de la solidaritat que comportaria la hipermigració oculta a penes el temor del desordre que ha inspirat la *banlieue*. La por de la violència urbana transforma un cop rere l'altre la febre social en un enfrontament etnocultural i serveix de coartada per a un procés progressiu de securització. Aquesta temença es manifesta en l'obsessió per estigmatitzar la concentració territorial i la segregació residencial (sovint confoses), etiquetant-les com a "guetos", cosa que implica un declivi en el mercat immobiliari. Amb aquesta confusió s'ignora, així mateix, que els nivells de segregació (voluntària) més elevats es donen entre les classes altes.

No són aquests processos en ells mateixos els que ens haurien de preocupar, sinó la seva evolució vers l'encapsulament associat a la pobresa i l'exclusió social. Encapsulament que tendeix a definir (i recrear) les identitats de forma essencialista, segregant ètnicament els individus de la comunitat –començant per les dones–, negant l'evidència de la pluralitat i la mutabilitat identitària que defineixen la ciutadania del segle XXI. I això val tant per als nouvinguts com per als autòctons.

Quan parlem sobre el conflicte entre nouvinguts i autòctons, que s'expressa en la dita popular "hostes vingueren que de casa ens tragueren", ens referim a allò que alguns han anomenat crisi del sistema de reproducció social (i demogràfica), causada per la tensió que provoca una acceleració dels fluxos i la desterritorialització a escala global, però que, en canvi, es manifesta en la local.

Barcelona, posem per cas

Al segle XXI Barcelona ha experimentat un boom migratori –entre el 2000 i el 2015 hi van arribar més d'un milió de persones oriündes de l'estranger, procedents tant d'altres països com de la resta de Catalunya i Espanya–, les conseqüències del qual no tan sols han canviat definitivament el paisatge humà de la ciutat –el 2015 hi residien 353.000 persones nascudes a l'estranger, un 22 % del total, proporció que en barris com el Raval assoliria el 56 %–, sinó que ens obliguen a redefinir la identitat de la ciutat i també la dels seus habi-

tants. La recerca d'un punt en comú de ciutadania s'ha assumit adoptant la interculturalitat com a discurs hegemònic, posant l'èmfasi en el concepte d'arrelament, d'una banda, i en el de participació, de l'altra.

La diversitat de la població és palesa: als 73 barris hi són representats més de 180 països d'origen, amb 13 que són hegemònics en diferents barris: l'Equador (predomina a 20 barris), el Perú (a 14), l'Argentina (a 14), el Pakistan (a 5), el Marroc (a 4), Itàlia (a 3), França (a 3), les Filipines (a 2), la Xina (a 2), i Bolívia, Colòmbia, els Estats Units i Rússia (procedències hegemòniques en un barri cada una d'elles).

La identitat territorial està fortament vinculada al temps i a les expectatives de residència. Molts dels problemes de convivència que es llegeixen en clau d'enfrontament etnocultural tenen un component de xoc de generacions relacionat amb el sentiment de pertinença al barri que no s'ha de menystenir adoptant prejudicis de classe. Aquestes diferències s'acompanyen d'un arrelament desigual que, mesurat en quantitat d'anys viscuts a Barcelona, es tradueix així: més de la meitat dels estrangers empadronats han arribat fa cinc anys o menys (en alguns barris poden arribar a ser fins al 70 %), mentre que el 60 % dels nascuts a Espanya fa més de trenta anys que hi viuen (percentatge que en certs barris sobrepasa el 80 %).

Al costat d'això hauríem de considerar aquells novins que continuen instal·lats en la provisionalitat perquè consideren la seva residència com a part d'una fase migratòria seqüencial i, per tant, transitòria.

Els propers quinze anys, la inèrcia de l'estructura, juntament amb l'envelliment, també farà que els joves a Catalunya estiguin marcats per la diversitat de procedències. L'11 % del total de menors de divuit anys de Barcelona ciutat hauran nascut a l'estranger, però si hi afegíssim aquells nascuts a Espanya de pare o mare oriünds d'altres països, la proporció s'incrementaria fins a depassar la tercera part del total d'aquest sector d'edat (l'estimació del cens del 2011 ja va arribar al 32,6 %). Independentment dels projectes migratoris dels adults, els infants d'avui (autòctons o immigrants) i joves de demà poden tenir en l'àmbit metropolità una de les seves referències primeres d'identitat, compartida amb d'altres, nacionals, transnacionals o desterritorialitzades.

Blade Runner o...

Les anomenades "postmetròpolis" com Barcelona s'han identificat amb el paisatge distòpic que ens oferia *Blade Runner*, compost per humans sobrers, desarrelats, i deixalles tecnològiques, i on el cosmopolitisme és un simulacre de la diferència.

Evitar que la ciutat es converteixi en un decorat banal per a gaudi de turistes i que el sistema econòmic redueixi els seus habitants a la condició de població excedent per la desposseïció dels béns comuns, requereix construir camins nous, identitats complexes i múltiples, en què s'inclouï el conflicte tant com l'apropiació i la producció d'espais compartits pels ciutadans. ■

Equip d'audiovisuals d'Ecologia Urbana

Pèrgola solar fotovoltaica al parc de les Rieres d'Horta.

Oriol Nel·lo

Geògraf. Universitat Autònoma de Barcelona

El futur de la ciutat: innovar és la solució?

Les innovacions tecnològiques i de gestió poden ajudar a corregir els problemes de les ciutats, però no n'hi ha prou. Cal assegurar que estiguin guiades per innovacions en els valors i les finalitats socials: no per la cerca exclusiva del benefici privat, sinó del benestar col·lectiu.

Les noves tecnologies ambientals i energètiques, l'expansió de l'economia digital, els serveis emergents, les noves formes de fer política... En un context caracteritzat per un increment generalitzat de la desigualtat, la innovació apareix sovint com una esperança, com una via de solució als problemes ingents de les nostres societats.

Així doncs, s'afirma que les innovacions econòmiques, socials, ambientals i polítiques podrien no solament contribuir a pal·liar els efectes de les desigualtats engendrades pel sistema econòmic, sinó també reduir-les: la innovació econòmica facilitaria l'emergència de nous tipus d'economia col·laborativa que permetrien posar en valor els actius de la població i redundarien en un augment del benestar; la innovació social permetria prestar serveis sobre bases noves per part de les mateixes comunitats locals, tot millorant les condicions de vida, apoderant sectors desfavorits de la

població i, fins i tot, fomentant formes d'organització econòmica i social alternatives; la innovació ambiental comportaria avenços substancials per afrontar els riscos del canvi climàtic i de la sostenibilitat; els canvis tecnològics podrien suposar innovacions polítiques decisives que, a través de la transparència i la facilitat d'accés als serveis, possibilitessin més implicació democràtica de la ciutadania.

Unes societats atribolades per la crisi econòmica i social cerquen, doncs, en la innovació tecnològica i organitzativa la solució als problemes que les afligeixen. Resulta assenyat, tanmateix, fiar la solució dels problemes urbans a la innovació? Poden les transformacions tècniques i la millora dels processos de gestió aportar, per si soles, millores substancials a les condicions de vida de les nostres ciutats? La innovació tecnològica és suficient per avançar cap a cotes més altes d'eficiència, sostenibilitat, equitat i democràcia? Per

Vicente Zambrano

Cartells d'advertiment contra els efectes negatius de l'abús del lloguer de pisos turístics, en un balcó de la Barceloneta.

debatre aquestes qüestions resulta interessant baixar dels àmbits de l'abstracció i centrar-se en l'observació de realitats concretes.

Quatre exemples barcelonins

Un dels exemples recents més notables de la innovació econòmica és el sorgiment de l'anomenada economia col·laborativa, basada en connexions a la xarxa. A Barcelona, la seva expressió més visible ha estat el desenvolupament de l'activitat turística fomentada per l'aparició de noves plataformes que faciliten el lloguer. Això ha influït de manera destacada en l'accentuat increment del turisme a la ciutat, de forma que l'oferta actual per aquests mitjans representa ja prop d'un terç del total. Entre els efectes positius d'aquesta dinàmica hi ha la reducció de la demanda de nova edificació, l'obertura i la socialització de sectors de la població i beneficis econòmics. L'evolució no es troba, però, exempta de problemes, i ha generat, fins i tot, conflictes oberts en alguns barris: l'increment del preu dels lloguers, les precàries condicions laborals dels que treballen al sector, la concentració de bona part de l'oferta en mans d'empreses i d'un nombre reduït de propietaris, la manca de regulació del sector a efectes fiscals i urbanístics, així com la mercantilització tant de les relacions socials com de l'habitatge, un bé bàsic.

Un altre àmbit que ha conegut en els darrers anys un gran desenvolupament a Barcelona és el de l'anomenada innovació social. Arran de la situació creada per la crisi

econòmica i davant la incapacitat del mercat i les administracions de garantir l'accés a béns i serveis essencials, sectors creixents de la població semblen haver decidit proveir-se per ells mateixos d'aquests serveis. El Mapa de la Innovació Social a Catalunya ha permès detectar fins a set-centes iniciatives d'aquest tipus, la major part d'elles a la regió metropolitana. De nou, els efectes positius d'aquestes iniciatives són molt destacats, tant pel que fa a l'accés als serveis com pel que suposen d'apoderament de les comunitats a l'hora de reivindicar els seus drets i d'impuls a formes alternatives d'organització social. No obstant això, les limitacions també resulten evidents: el risc de l'assistencialisme, les dificultats en la definició de les comunitats beneficiàries i, fins i tot, els eventuais efectes perversos de les conquestes assolides. D'altra banda, l'estudi de la distribució social d'aquestes iniciatives mostra que no es concentren necessàriament als barris on viuen els sectors més desfavorits, sinó més aviat en aquells que, tot i haver estat colpejats també per la crisi, disposen d'un capital social i una capacitat d'organització més grans.

La nova estratègia de gestió del trànsit que s'està assajant a Barcelona és un exemple rellevant d'innovació ambiental que fins i tot ha atret l'atenció internacional. Es tracta, com és sabut, d'una ambiciosa proposta destinada a agrupar els blocs urbanitzats en superilles a l'interior de les quals el trànsit motoritzat es vegi fortament restringit i pacificat. Els avantatges del projecte consisteixen en una reducció molt necessària de la contaminació atmosfèrica i

Vicente Zambrano

acústica, la promoció de mitjans de transport no motoritzats, la recuperació d'espais públics i l'avenç en la lluita contra l'emissió de gasos d'efecte d'hivernacle. Els detractors de la iniciativa destaquen els riscos que la millora ambiental comporti alces de preus considerables. Així, es confirmaria la tendència, ja detectada en altres ciutats, segons la qual la millora de la qualitat ambiental pot esdevenir un vector de gentrificació i d'apropiació dels espais urbans per a usos turístics.

Finalment, pel que fa a la innovació tecnològica en la prestació dels serveis i la participació en les qüestions públiques, resulta evident que els nous desenvolupaments de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) permeten avenços substancials, ja que tenen un potencial molt destacat a l'hora d'augmentar l'eficiència dels serveis i de facilitar el control democràtic per part de la població. No obstant això, els estudis de què es disposa en el cas de Barcelona mostren que la propensió a utilitzar aquests nous mitjans es troba distribuïda molt desigualment entre la població, de tal manera que els grups socials més desfavorits, les dones, la gent gran i els que habiten en els barris més perifèrics tendeixen a fer-ne ús en una mesura molt menor. La fractura digital es pot convertir també en una fractura democràtica.

Governar les transformacions

La introducció d'innovacions econòmiques, socials i tecnològiques obre, doncs, notables oportunitats per fer front a

les desigualtats en l'accés a la renda, als serveis i a la participació en els afers públics. Tanmateix, comporta reptes de cap manera negligibles, ja que aquests avenços es distribueixen de forma desigual i beneficien més unes parts de la població que unes altres. La visió, tan estesa, que atribuiria a la innovació la possibilitat de resoldre per si mateixa les desigualtats urbanes i socials sembla, doncs, parcial i mancada de fonament. Les innovacions poden ser un factor coadjuvant, fins i tot imprescindible, en la millora de les problemàtiques urbanes, però de cap manera sembla que puguin ser suficients.

La clau de la qüestió rau, segurament, a assegurar que les innovacions tecnològiques i dels processos estiguin guiades per innovacions en els valors i les finalitats socials. És a dir, que el desenvolupament de les nostres capacitats estigui enquadrat i guiat no per la cerca exclusiva del benefici privat, sinó del benestar col·lectiu. Cal subjectar-les a un disseny i a un disseny col·lectiu per tal que la seva aplicació no derivi en nous episodis de segregació urbana i desigualtat.

La innovació tecnològica i de gestió no és, doncs, la bala de plata que resoldrà els nostres problemes. Per posar-la al servei de la col·lectivitat caldrà no menys, sinó més i millor govern de les transformacions urbanes; no menys, sinó més innovació política. ■

Senyalització de la superilla del Poble Nou, experiència pionera d'una nova estratègia de gestió del trànsit que fins i tot ha atret l'atenció internacional.

Fotos: Vicente Zambrano

En aquesta pagina i les dues següents, diversos aspectes de la superilla del Poblenou, que abraça les illes de cases limitades pels carrers de Badajoz, Pallars, la Llacuna i Tànger. La superilla és la primera de les cinc que l'Ajuntament vol implantar durant els pròxims anys.

Salvador Rueda
 Director de l'Agència d'Ecologia Urbana de Barcelona

L'urbanisme ecosistèmic: un instrument per fer ciutats més sostenibles

La dinàmica competitiva de milers de ciutats a tot el món, consumint recursos sense límit, és insostenible i supera la capacitat d'algunes variables essencials dels ecosistemes per garantir la supervivència del planeta.

La ciutat és l'ecosistema més complex que ha creat l'espècie humana. És alhora el sistema que produeix més impacte en el conjunt d'ecosistemes naturals, perquè aplega la major part de la població terrestre i consumeix al voltant del 70 % de l'energia. Les ciutats competeixen amb d'altres territoris. L'escala competitiva depèn de la seva mida i les seves característiques. Barcelona, per exemple, competeix en l'àmbit internacional per atraure inversions, activitats en el sector del coneixement i recursos de tota mena.

El problema és que l'estratègia emprada fins ara per competir està basada en l'increment del consum de recursos. Aquesta estratègia additiva es tradueix en més consum de sòl, de materials i d'energia que, alhora, suposa un increment del consum de recursos naturals i un impacte negatiu més gran sobre els ecosistemes locals i globals del planeta, per

exemple, en forma de gasos d'efecte d'hivernacle (impacte global) o en forma d'emissions de gasos i partícules contaminants (impacte local), que a l'àrea metropolitana de Barcelona (56 municipis incloent-hi la capital) suposa la mort prematura d'unes 3.000 persones a l'any.

La dinàmica competitiva de milers de ciutats a tot el món, consumint recursos sense límit, és insostenible i supera la capacitat d'algunes variables essencials dels ecosistemes per garantir la supervivència del planeta. El fenomen més conegut fruit de l'explotació desmesurada de recursos naturals és el canvi climàtic, però n'hi ha d'altres.

Quina és la capacitat de les terres fèrtils del planeta per proveir d'aliments la creixent població mundial? Quantes dècades ens queden per exhaurir la flexibilitat d'aquesta variable? Quant falta per exhaurir recursos essencials (com

certs minerals i aigua) per al manteniment dels sistemes urbans? Quanta biodiversitat més hem de perdre per generar corbes exponencials de canvi? Aquestes preguntes generen grans incerteses per al futur. Les dinàmiques que les sustenten estan relacionades amb l'estratègia competitiva basada en el consum de recursos i en les tendències de produir ciutat seguides actualment.

Després d'un diagnòstic tan esfereïdor, la pregunta obligada és quina estratègia cal seguir per reduir les incerteses i augmentar la nostra capacitat d'anticipació.

El futur està lligat a la desmaterialització de l'economia, a l'adopció d'una estratègia competitiva basada en la informació i el coneixement. Els fluxos físics (consum de recursos materials) es redueixen i els d'informació creixen. Seguint el principi de Margalef,¹ l'estratègia passa per incrementar la complexitat urbana, simplificant els sistemes de suport (sistema dissipatiu amb menor complexitat) sense depassar la seva capacitat de càrrega i renovabilitat. La combinació de la reducció del consum de recursos i dels impactes i, alhora, l'increment dels fluxos d'informació, donen com a resultat la concepció d'un model de ciutat més sostenible i, al mateix temps, un model de ciutat del coneixement. L'un sense l'altre no tenen futur.

El model urbà que ens pot guiar per fer ciutats més sostenibles en l'era de la informació és compacte pel que fa a la morfologia, complex quant a l'organització, eficient en el seu metabolisme i cohesionat socialment. La construcció d'aquest model integral se sustenta en un conjunt de models sectorials alimentats per un sistema de producció i consum alineats amb la nova estratègia competitiva.

L'urbanisme ecosistèmic és una expressió de la integració dels models urbans que tenen a veure amb la morfologia, l'organització i els fluxos de materials, energia i informació. I és l'instrument per desenvolupar un model urbà compacte, complex, eficient i cohesionat.

Principis del nou urbanisme

Aquest nou urbanisme cerca que la densitat de població i d'activitats assoleixi una determinada massa crítica capaç de generar espai públic, fer viable el transport públic, donar sentit a l'existència dels equipaments i impulsar la diversitat de persones jurídiques necessària per fer ciutat.

Un altre dels seus objectius és que els ciutadans puguin exercir en l'espai públic els drets d'intercanvi, de cultura, d'oci i entreteniment, d'expressió i manifestació, a més del dret al desplaçament. Amb l'actual model de mobilitat, les ciutats dediquen la major part de l'espai públic al transport rodat. L'urbanisme ecosistèmic persegueix que els desplaçaments majoritaris es facin a peu, en bicicleta i en transport públic. Els plans de mobilitat i espai públic que l'acompanyen es basen en una nova cèl·lula urbana: la superilla, un dels instruments clau d'aquest model, ja que integra les xarxes de transport en superfície i també la xarxa verda.

A l'espai públic, l'habitabilitat ha de ser alhora confortable (sense soroll, sense contaminació atmosfèrica i amb el màxim confort tèrmic), atractiva (amb una elevada diversitat d'activitats, amb la màxima biodiversitat) i ergonòmica (accessible, amb espai alliberat per exercir tots els drets i amb una bona relació d'altures edificades i amples de carrers).

La diversitat de persones jurídiques (activitats econòmiques, associacions i institucions) ha de ser tan elevada com sigui possible amb el fi d'incrementar la complexitat del capital econòmic i social. La multiplicació d'activitats i la seva diversitat han d'atendre i donar servei als residents i, també, al model de ciutat del coneixement. S'han de crear les condicions de sòl i serveis per incrementar el nombre d'activitats denses en coneixement i les seves xarxes, que són la base de la ciutat "intel·ligent".

L'urbanisme ecosistèmic busca trobar la proporció adequada de sostre destinat, respectivament, a residència i a persones jurídiques (entre el 25 % i el 30 %), que ocuparan principalment el front de façana dels edificis. També pretén aconseguir una biodiversitat i una fertilitat màximes del sòl, entenent que els beneficis ambientals i socials que proporciona són insubstituïbles.

Un altre dels seus principis és la necessitat d'assolir la màxima autosuficiència energètica amb recursos renovables. La superilla es revela de nou com la cèl·lula ideal per arribar-hi. L'illa simple de cases no té aquesta facultat. Per exemple, la captació d'aigua de pluja, de l'aquífer (quan hi és) i de les aigües grises permet articular un model hídric gairebé autosuficient. D'altra banda, la reutilització i el reciclatge de residus, inclosos els procedents de la construcció, poden suposar una recuperació de materials propera al 80 %.

Altres objectius d'aquesta nova estratègia urbanística són: la incorporació de tots els serveis i les infraestructures per a la gestió del flux de dades i dels fluxos metabòlics; la barreja de rendes, cultures i ètnies fent ús dels instruments adequats d'accés a l'habitatge; la dotació d'equipaments que garanteixin la millor habitabilitat, disposats a una distància

que pugui ser coberta a peu en un temps d'entre cinc i deu minuts.

El plànol urbanístic actual, de dos dimensions, és incapaç d'incloure el conjunt de les variables que incorporen els principis/objectius enunciats. L'urbanisme ecosistèmic dibuixa tres plànols: en alçada, en superfície i al subsol, per integrar el conjunt de variables i principis que permetin superar els reptes enunciats.

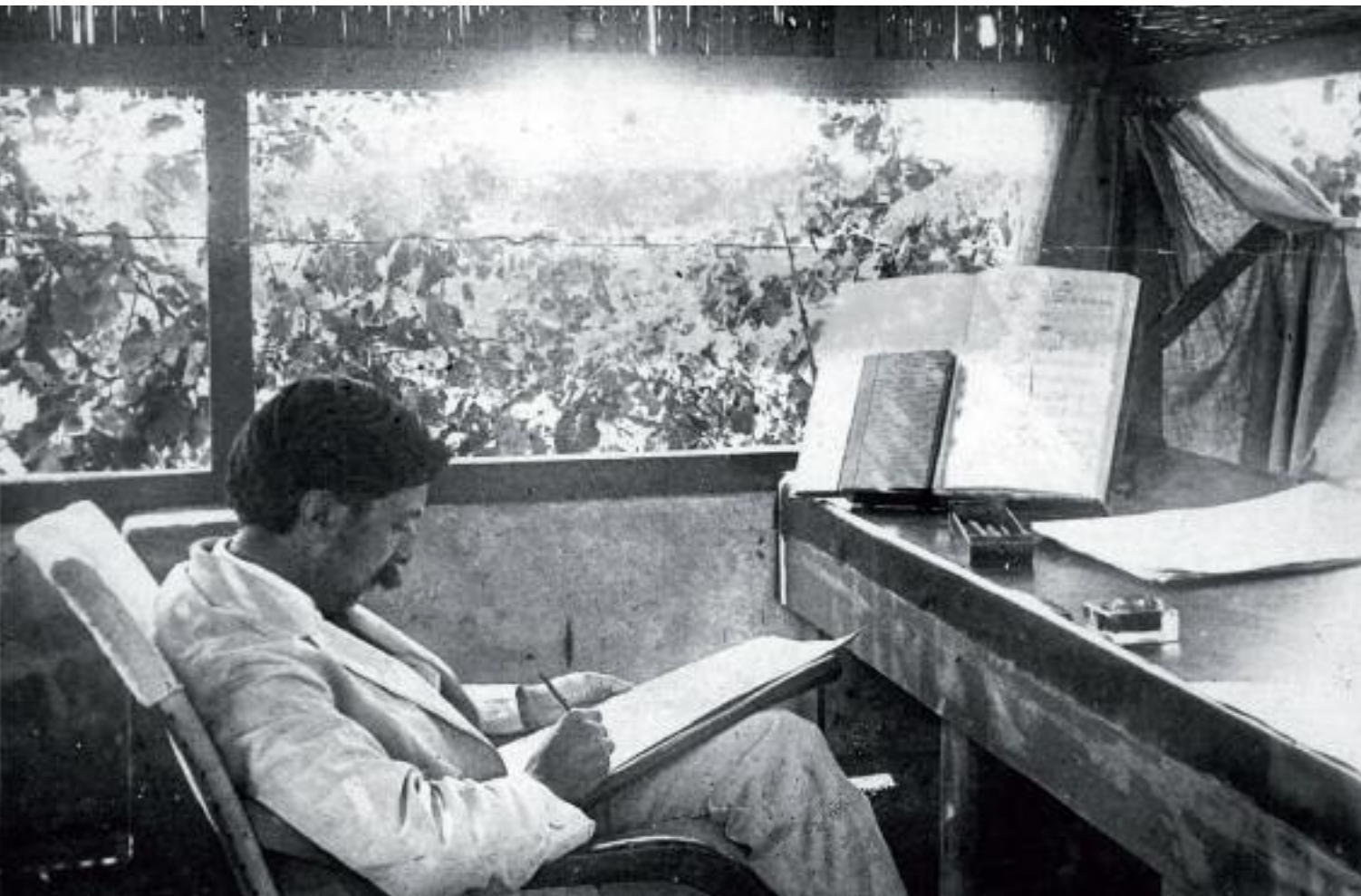
En resum, proposo canviar les regles del joc de la competència econòmica entre ciutats i territoris, i desenvolupar un model urbà que integri el model de ciutat més sostenible i el de ciutat del coneixement.

La ciutat és un sistema de proporcions. Multitud de variables *treballen* de manera integrada en el sistema urbà. Quan les proporcions no són les *adequades* es produeixen disfuncions que tenen impactes a escala local i també global. Seguint amb el sistema de proporcions, la ciutat és comparable amb una paella: el plat pot tenir els millors ingredients, però, sense sal, serà dolç. I si ens passem de sal, no ens el podem menjar. Semblantment, si a la ciutat destinem la major part dels carrers a la mobilitat motoritzada, la gent es mor i emmalalteix; la contaminació provoca despeses de milers de milions d'euros; el consum d'energia es dispara i les emissions amb efecte local i global també, etc. En un altre àmbit, si segreguem la població per la seva renda, ètnia o religió, el conflicte està servit i la desigualtat i la por envaeixen la vida urbana. La cerca de les proporcions i la seva integració és l'objectiu de l'urbanisme ecosistèmic.

Les solucions per reduir les incerteses no poden seguir un camí gaire allunyat d'aquesta exposició. El temps que ens queda a nosaltres i, sobretot, a les generacions futures, s'està escurçant de manera evident. Per a molts habitants del tercer i el quart món les incerteses ja han deixat de ser-ho perquè els seus territoris s'han convertit en els sistemes dissipatius del primer i el segon món i han perdut la seva capacitat de càrrega. Són indrets sense esperança ni futur on l'única alternativa és sortir corrents i engrossir el flux de milions d'immigrants a la recerca d'una nova vida. ■

Nota

1. Principi de Margalef: Als sistemes, la part amb menys informació, en relació amb la velocitat amb què augmenta o es *produïx* entropia, alimenta la part que ja es caracteritzava per una densitat d'informació més gran.

Fons Granados del Museu de la Música

Xosé Aviñoa
Historiador de la música

Enric Granados: el centenari d'una mort tràgica

Destacat compositor d'obres per a piano, intèrpret aclamat i pedagog que va crear escola, Granados es va implicar intensament en els moviments que a Barcelona estaven posant les primeres pedres d'una cultura musical molt sòlida.

La vella Europa commemora el centenari de la Gran Guerra, en el curs de la qual la humanitat va demostrar fins a quin punt és capaç de malmetre els costosos avenços en el camp de les relacions humanes. L'horror dels milions de morts a conseqüència del conflicte supera qualsevol comparació, però no impedeix considerar la circumstància puntual del tràgic final d'un compositor català que també en va ser víctima, Enric Granados (1867-1916).

Al costat de Paul Wittgenstein, el pianista austríac que va perdre la mobilitat del braç dret en una acció militar i que va rebre el suport del món musical, en especial de Maurice Ravel –que li va escriure el cèlebre *Concert per a la mà esquerra*–, Enric Granados destaca com a damnificat d'aquest conflicte bèl·lic, ja que va morir al canal de la Mànega –amb la seva esposa, Amparo Gal– a conseqüència

del torpedinament per part dels alemanys del vaixell *Sussex* amb què tornaven dels Estats Units. Un conflicte en què el seu país no participava.

Les notícies del moment van posar en relleu l'estima que el compositor i pianista havia despertat en els cercles musicals. D'aquí ve que tot seguit s'obrí una subscripció per tal de recollir diners per als seus sis fills, atès que havien perdut el pare i la mare. Gent de tota condició i capacitat econòmica s'hi va afegir, inclòs el rei d'Espanya, i van reunir una fortuna de 120.000 pessetes que van servir per pal·liar la seva situació.

Enric Granados i Campiña havia nascut a Lleida el 1867, ciutat on el seu pare –d'origen cubà– estava destinat com a militar. Primer es va traslladar a Barcelona per estudiar música amb el pare de l'escola pianística catalana, Joan B.

Fons Granados del Museu de la Música

Retrat de joventut d'Enric Granados, datat el 1905.

Al centre de la pàgina, homenatge al compositor al Camarote Granados, un espai situat als baixos de l'hotel Manila, seu de l'Associació d'Amics de Granados, l'any 1965. A la pàgina anterior, el músic lleidatà instrumentant *Goyescas* a la seva casa de Vilassar de Mar, en una imatge de 1915.

Pujol, i amb el prohoms de la composició i la musicologia, Felip Pedrell. El 1883, als setze anys, ja s'havia presentat amb èxit en un certamen acadèmic vinculat a l'escola de Pujol. Als vint anys va anar a París per intentar ingressar al Conservatoire, però, com el seu contemporani compatriota Albéniz, no va ser admès al centre, i va fer estudis musicals amb Charles Wilfrid de Bériot, pianista fill del cèlebre violonista belga i la no menys cèlebre cantant Maria Malibran.

En això va consistir la seva incompleta formació musical, a la qual Granados va saber treure molt de profit amb un talent que ningú no li negava, com a artista inquiet. Dos anys més tard va retornar a Barcelona i es va relacionar amb els moviments musicals que estaven posant les primeres pedres d'una cultura musical molt sòlida. Això va dur, per exemple, a l'estrena del *Concert en la menor* del noruec Edvard Grieg, compositor nacionalista que va encaixar molt bé en l'entorn català.

Eren anys de frenètica posada en marxa de projectes concertístics i associatius, com la Societat Catalana de Concerts, la Societat Filharmònica de Barcelona o l'Orfeó Català, tots impulsats amb el propòsit de normalitzar una vida musical que sempre havia estat molt incerta. Granados es va singularitzar ben aviat. Sobretot perquè va col·laborar amb Enric Morera en el projecte del Teatre Líric Català –creat amb la voluntat de catalanitzar la vida lírica, massa dominada per la sarsuela castellana– amb les obres *Blancaflor* (drama d'Adrià Gual), *Petrarca*, *Picanyol*, *Follet*, *Gaziel* i *Liliana* (amb llibret d'Apel·les Mestres), i amb dues òperes, *María del Carmen* (amb llibret de Feliu i Codina) i *Goyescas* (amb text de Fernando Periquet).

També va destacar perquè va veure la necessitat d'engegar un centre d'estudis pianístics, l'Acadèmia Granados. Inaugurada el 1901, aviat es va convertir en un referent de la tècnica pianística. Quan Granados va morir va passar a ser dirigida per Frank Marshall –ahora que canviava el seu nom pel d'Acadèmia Marshall, o Associació Musical Granados-Marshall– i, des del 1959 fins a la seva mort, per Alicia de Larrocha. En l'actualitat, sota la direcció de Marta Zabaleta, l'acadèmia continua mantenint el prestigi del músic i convocant estudiants d'arreu del món. El centre ha destacat

com a referent del mètode per al pedal (*Método teórico-práctico para el uso de los pedales del piano*), que Granados havia desenvolupat a partir dels ensenyaments parisiens. Entre els nombrosos deixebles de la vella època es pot esmentar la soprano Conxita Badia i els músics de diferents especialitats i dedicacions professionals –tots ells compositors, però–: Josep Cumellas, Narcisa Freixas, Frederic Longàs, Robert Gerhard, Domènec Mas i Serracant, Cristòfor Taltabull o Margarida Orfila i Tudurí. De les noves generacions de pianistes, cal recordar els germans Corma (Carles i Giocasta Kussrov Corma), Rosa M. Kucharsky, Alberto Giménez Atenelle, Carlota Garriga o Rosa Sabater.

Als inicis del segle XX Granados es va atrevir a organitzar dues orquestres de vida efímera, la Societat de Concerts Clàssics (1900) i l'Orquestra Barcelona (1905), com a veritables testimonis de la seva voluntat d'engegar projectes que omplissin els notables buits de la vida musical barcelonina. També va ser director musical de la potent Associació de Música da Camera, que va portar a Barcelona el més granat de la composició musical europea. I el 1912, gràcies

Brangulí / Fons Granados del Museu de la Música

Fons Granados del Museu de la Música

al suport del promotor del Tibidabo, el doctor Andreu –que uns anys més tard contribuiria amb una veritable fortuna al recapte de cabals per als orfes del compositor–, va obrir a l'avinguda del Tibidabo la Sala Granados, on realitzava concerts de gran qualitat. Aquest espai, sobre el qual pesa actualment l'amenaça d'enderroc, va acollir anys després l'empresa de doblatge La Voz de su Amo.

Malgrat les iniciatives orquestrals, Granados no va destacar per la composició simfònica, sinó pianística. Va deixar més de tres-centes obres per a aquest instrument, entre elles un complet repertori de danses (*Oriental, Danzas españolas*), valsos (*Valsos sentimentals, Valsos poètics*), la suite *Goyescas* i algunes singulars obres vocals, com les *Tonadillas en estilo antiguo* i les *Canciones amorosas*. La seva és una estètica neoromàntica, inspirada en Schumann i Grieg, dos autors de moda en els anys de la seva vida amb farbalans hispanistes, en un moment que el folklore espanyol era molt exòtic i tòpic.

Precisament va ser *Goyescas*, obra al principi per a piano que va transformar en òpera per tal de completar un

Dani Codina

A sota, en aquesta pàgina, assaig de dos alumnes a les instal·lacions actuals de l'acadèmia Granados-Marshall, al carrer del Comte de Salviatierra. A la pàgina anterior, Enric Granados al piano a la segona seu que va tenir el centre, al xamfrà dels carrers de Girona i d'Aragó, en una imatge datada l'any 1910.

L'estrena de l'òpera 'Goyescas' el va portar als Estats Units. De tornada, un submarí alemany va torpedinar el seu vaixell.

encàrrec als Estats Units, la que el va portar a aquell país. Allà va tenir ocasió d'estrenar-la, a més de fer enregistraments per a rotlles de pianola en el moment àlgid de l'instrument –gràcies als quals podem conèixer als nostres dies com tocava– i d'oferir alguns concerts pianístics, singularment el que va fer a la Casa Blanca a petició del president Woodrow Wilson (1912-1920), viatge que el va dur al tràgic final suara esmentat.

Granados va tenir una descendència nombrosa. Dels seus fills, Eduard (1894-1928) va ser pianista i director d'orquestra, i Víctor es va dedicar també a la creació musical, si bé amb menys projecció. Però, atesa la qualitat musical i la deriva personal del compositor, el seu nom ha esdevingut únic en molts aspectes de la vida musical del país, com palesen la denominació de l'auditori de Lleida com a Auditori Granados o la dedicació al músic d'una sala de l'Auditori de Palma. A Barcelona, a més del carrer de l'Antiga Esquerra de l'Eixample que porta el seu nom, hi ha nombroses referències ciutadanes, la més rellevant de les quals va ser el Camarote Granados, un espai situat als baixos de l'hotel Manila que reunia l'Associació d'Amics de Granados. L'entitat, constituïda el 1965 gràcies a l'empenta de la filla Natàlia i del seu marit, Antoni Carreras, així com de Pablo Vila-Sanjuán, va fer possible la publicació dels *Papeles íntimos de Enrique Granados*. També sota l'advocació del compositor es van crear diverses agrupacions musicals, com el Sextet Granados, destacat per la seva intervenció al concert de presentació del grup de Compositors Independents de Catalunya (1931). ■

Fotos: Vicente Zambrano

Aleix Porta
Periodista

La nova cara de l'arquitectura catalana

El Congrés d'Arquitectura 2016 ha dedicat mesos a debatre els reptes que pertoca afrontar a la professió en una època en què les ciutats han esdevingut el principal instrument de canvi. L'anterior edició de la trobada queda molt lluny, en el temps però sobretot en prioritats.

L'urbanista italià Bernardo Secchi (1934-2014) defensava, els anys anteriors a la seva mort, que la ciutat és la fortalesa en joc en aquest temps convuls que ens ha tocat viure. El degà del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya (COAC), Luis Comerón, va utilitzar l'expressió "canvi de temps" en la cloenda del Congrés d'Arquitectura 2016, al final del mes de novembre, davant d'un mercat de Sant Antoni transformat en auditori. Girant la truita de Secchi, va afirmar que les "ciutats són el principal instrument de progrés de la humanitat", del nou paradigma que se'ns obre.

La disciplina arquitectònica catalana s'ha mirat al mirall i ha debatut durant mesos els reptes que la sotraguen.

Els congressos d'arquitectura se celebren cada vint anys aproximadament des de 1888. Cada trobada té, doncs, un cert esperit de refundació, ja que les circumstàncies, els contextos i els reptes canvien. Quelcom d'això es va respirar durant les jornades de síntesi. Tot i així, aquest congrés s'ha volgut en minúscula, "d'arquitectura" i no "d'arquitectes", i en un format molt més obert i horitzontal que els precedents. De fet, l'anterior, el de 1996, el coorganitzat

amb la Unió Internacional d'Arquitectes, el dels 14.000 visitants, el de Maragall i Foster, el del "model Barcelona" i l'istar system, ha estat el model a no seguir. El gremi d'arquitectes ha demanat sis mesos de treva per aturar-se, pensar-se i reenforçar-se en la nova realitat.

Aquesta realitat va començar el 2008, amb l'esclat d'una bombolla molt vinculada a la construcció. L'any 2010 el flamant SARq, el primer sindicat d'arquitectes de l'estat, divulgava els resultats de la primera enquesta d'ocupació. Dels 1.800 arquitectes, 675 no col·legiats, el 32 % es trobava a l'atur i només el 3,1 % cobrava prestació. El 2013 la tercera enquesta declarava que el 71 % dels arquitectes de l'estat vivien en situació de precarietat laboral, és a dir, a l'atur, en contractació irregular o amb salaris per sota dels mil euros.

El COAC ha elaborat la seva primera enquesta de la professió aprofitant la trobada d'enguany. Hi han participat 1.700 arquitectes, el 22 % no col·legiats, d'un total de 10.000 que hi ha a Catalunya. Els resultats mostren que un de cada tres arquitectes ha emigrat a l'estranger i el 46 % cobra menys de vint mil euros l'any, i la gran majoria són autònoms. Tot i que "la tempesta ja ha passat", com glossa Miquel Puig en l'anàlisi de l'enquesta, la valoració dins del col·lectiu continua sent força o molt negativa.

Durant aquest període també han canviat les funcions. L'obra nova, tant d'habitatges com pública, s'ha aturat fins pràcticament desaparèixer. Les xifres actuals de construcció se situen al voltant del que és i ja era normal en països del nostre entorn, sense bombolla del sector de la construcció. L'adaptació i la diversificació funcional s'han hagut de fer de manera ràpida i, en molts casos, traumàtica.

L'enquesta de la professió del COAC dibuixa un nou mapa funcional amb la rehabilitació com a activitat principal, seguida de l'obra nova, la direcció d'obra, el seguiment i compliment de normatives, i l'interiorisme i retail. El pròxim quinquenni emergiran activitats d'eficiència energètica i gestió d'edificis, l'aplicació de tecnologia informàtica (BIM, 3D...), la gestió de projectes i la participació i la mediació ciutadana. La rehabilitació es mantindrà com a principal i l'obra nova baixarà més posicions, segons la mateixa enquesta.

Canvi d'etapa i no només un parèntesi

Tots aquests fets, deguts a la crisi, s'interpreten com a propis d'un canvi d'etapa i en cap cas com un parèntesi. El sector de la construcció representava el 10 % del PIB abans de l'esclat de 2008, el doble que l'actual i el doble que el dels països europeus de l'entorn, que no han fluctuat tant. S'espera, doncs, que després d'un creixement gradual de fins al 6 % aproximadament, el sector s'estabilitzi. Però els canvis no es redueixen només al marc econòmic i laboral.

L'escenari social i territorial ha canviat radicalment. Els últims anys s'ha construït molt, moltíssim, i encara que no es digui prou, força malament. Bona part de la situació que (mal)vivim és fruit del model urbanístic desenvolupat les últimes dècades. Deficiències en mobilitat i accés, ineficiència energètica, malbaratament del sòl i de l'aigua, segregació i gentrificació... Territoris i ciutats estan canviant al pas dels efectes del canvi climàtic, les desigualtats i l'entrada de capital especulatiu. Calen intervencions i canvis.

Enric Batlle va poder explicar, en diversos moments al llarg del congrés, la seva triada ecologia-lleure-producció sobre els espais oberts de les nostres ciutats i territoris. D'una banda, cal fer tot el possible per reduir la contaminació i l'ús del transport motoritzat, el seu principal causant, i d'altra banda, protegir la biosfera, fer que quedi interconnectada i introduir-la a la ciutat. Segons Batlle, el 50 % de la superfície de la regió metropolitana de Barcelona és espai obert que té la possibilitat de vertebrar el territori a escala local i regional. No ens cal fer créixer la ciutat, però sí urbanitzar el verd, és a dir, protegir-lo, obrir-lo, articular-lo i fer-lo productiu agràriament. Batlle també és comissari de l'exposició "Metròpolis Verda", que es pot visitar a l'espai Mercè Sala de TMB, a la rambla de Catalunya.

El congrés ha debatut els nous subjectes, contextos i instruments de l'arquitectura en més de cent actes, majoritàriament localitzats a la seu barcelonina del Col·legi Oficial d'Arquitectes –a les imatges–, però també repartits per les demarcacions.

Territoris i ciutats canvien al pas dels efectes del canvi climàtic, les desigualtats i l'entrada de capital especulatiu.

Les característiques, doncs, dels nous subjectes i contextos de l'arquitectura determinen els objectes de treball, els instruments amb els quals abordar-los i els valors que han de guiar la pràctica. El congrés ha volgut definir-los des d'una visió col·lectiva i ha defugit les càtedres i les veus autoritzades. En més de cent actes, majoritàriament localitzats a Barcelona però també repartits per les demarcacions, professionals, associacions i institucions han explicat el que ja s'està fent i que pot servir els pròxims anys.

L'habitatge (accés, manteniment, propietat, lloguer, funcionalitat...), el dret a la ciutat (la nova Agenda Urbana de l'ONU-Hàbitat, la participació, els camps ciutat de refugiats, el benestar dels que hi viuen, la perspectiva de gènere...) i el territori (espais oberts, planificació supramunicipal, ordenar les perifèries, construir i potenciar el paisatge...) són els reptes del present període, com advertia Secchi. Però també s'han explorat els nous àmbits d'activitat, la divulgació cultural i social o els compromisos ètics dels professionals. En aquests camps, a diferència dels primers, ha quedat més o menys clar que hi ha molt per fer i que no es trepitja sobre terreny ferm.

L'arquitectura considerada com a bé general

Per això cal un replanteig dels instruments i una revisió dels compromisos. La part més propositiva del congrés, en què els ulls esdevenen boca, s'ha centrat en els concursos d'arquitectura, la Llei de territori i, en especial, la Llei d'Arquitectura, aquesta sí, en majúscula. Actualment en procés parlamentari, pretén crear un marc social que reconegui l'arquitectura com a patrimoni del present. L'esborrany defineix l'arquitectura com a bé general del país, estableix eines per assegurar-ne la qualitat i en fomenta la divulgació a la ciutadania. Però també blindava el criteri dels arquitectes en el planejament urbanístic i els concursos públics, fet que ha despertat no poques inquietuds en altres col·lectius durant el procés de tramitació.

En un segle en què el sòl és limitat, els recursos s'acaben, la biodiversitat penja d'un fil i les ciutats són actiu social i objecte de desig econòmic, l'arquitectura catalana ha sabut prendre consciència del canvi de temps i no només del temps de canvi, com potser han fet altres col·lectius o gremis. Davant del nou context, la professió ha estat capaç de canviar el pas, repensar-se, adaptar-se i mirar la realitat amb ulls nous. ■

Rober Astorgano / Fotomovimiento

Montse Benito

Comissària de l'exposició "60dB / 16kHz. BCN. Sents la violència?"

Sents la violència? Entre el caos i l'ordre

L'exposició "60dB / 16kHz. BCN. Sents la violència?", que es va poder visitar a l'Arts Santa Mònica el darrer trimestre del 2016, convidava l'espectador a redefinir la violència a partir d'una nova mirada sobre el fenomen.

Darrere les estadístiques oficials i les notícies dels serveis informatius trobem tota mena de violències directes que són legalment punibles. Hi ha, però, altres violències, simbòliques i estructurals, invisibles de tan quotidianes, que ens amaguen intimidacions, maltractaments, burles, imposicions, amenaces, arbitrarietats diverses i innombrables injustícies que tenen lloc al nostre entorn.

L'exposició "60dB / 16kHz. BCN. Sents la violència?", que es va poder visitar al centre Arts Santa Mònica de Barcelona el darrer trimestre del 2016, convidava l'espectador a redefinir la violència a partir d'una nova mirada sobre el fenomen. La violència s'ha abordat com un fet consubstancial a qualsevol relació resultant d'un acte de comunicació, manifestat en diverses formes d'agressió que

Fotomovimiento

afloren en les friccions de qualsevol comunitat. Els comisaris interpel·làvem els espectadors amb la pregunta del títol de l'exposició, "sents la violència?", en el doble sentit de notar-la i d'escoltar-la. La violència es presentava com una membrana que ens té encapsulats permanentment dins el soroll de fons de la ciutat. Els 60 dB de contaminació acústica incessant que patim a Barcelona és una realitat a què ja estem tan acostumats que en certa manera l'obviem. L'únic que podem percebre si parem l'orella en aquest murmurí caòtic són les erupcions de sorolls quotidians, que podríem definir com a exemples de microviolència.

Per investigar aquestes i altres formes ocultes de violència, les comissàries de la mostra vam sortir al carrer amb Francesca Romana (OTOXO Productions) per sondejar els ciutadans. El nostre treball de camp ens va fer descobrir i cartografiar un espai d'humiliació on tots ens movem. Les diferents vivències humiliants que la gent va voler compartir amb nosaltres ens va fer adonar de la subtileza amb què actua la violència simbòlica.

Vam assistir al malestar de noies que se senten tractades com "un cos" mentre passegen pel carrer o quan posen els peus en un bar. Molts ciutadans ens van parlar també de la violència en l'àmbit laboral, on gairebé sempre tothom brega amb arrogàncies, jerarquies morals, silencis, mirades i gestos que molesten i que poden ser interpretats com a agressions. Els joves ens van parlar de la violència als instituts, on sovint se senten categoritzats com a "bons" o "mals" estudiants i s'instaura una mena de judici moral sobre les seves persones, fet que condiciona, dins un context d'escolarització obligatòria, un tracte particular tant per part de professors com de companys.

Cal dir que en qualsevol àmbit ens vam trobar expressions d'haver sentit la violència, amb confessions tant d'haver-la patit com d'haver-la impartit, a familiars, companys

de classe i de feina, pel carrer. Ens trobem, d'aquesta manera, rodejats d'innombrables microviolències simbòliques presents en qualsevol relació, que no solament poden ser rebudes, sinó també exercides. Tant si les patim com si les imposem o beneïm, sentir-les és tot un exercici que requereix certa atenció.

Sords davant la violència estructural

La nostra ciutat, Barcelona, roman constantment, doncs, dins d'aquest sorollós brunzit. I nosaltres, que hi vivim, restem també sords davant violències que podríem qualificar d'estructurals, com la neteja d'allò que no s'adequa al model de ciutat, que es vol higienitzar; quan sovint ens detura el pas el so intermitent d'un camió de les escombraries o el d'una excavadora d'obra. Els helicòpters que ens sobrevolen a cada manifestació ens assenyalen que ens trobem en mans exclusives d'especialistes entrenats i autoritzats per exercir la força en nom de la nostra seguretat.

Fins i tot en espais de protecció, com els parcs infantils, on els nens juguen recollits dins un recinte amb una tanca, podem *sentir* com estem sotmesos a les normatives que regulen l'activitat a l'espai públic, ja que, sense adonar-nos-en, tenim els infants limitats a moure's dins aquesta espècie de precinte de seguretat. Quan ens creuem amb un grup de turistes que busquen el Park Güell un diumenge al matí, no percebem mai aquests estrangers amb diners com a immigrants. I quan després entrem al metro, ens creuem amb els manters i amb tot un munt de gent a qui, sota innumerables pressions administratives, ni tan sols se'ls dona l'oportunitat de sobreviure a la ciutat si no obtenen un segell que els digui qui són i a què tenen dret.

La violència estructural sona en tot moment, per exemple quan ens imposen que el carrer sigui un lloc de pas i no de trobada amb bancs unipersonals situats estratègicament

En aquesta pàgina i la següent, tres imatges pertanyents a propostes gràfiques i audiovisuals de la mostra de l'Arts Santa Mònica, on es denunciaven diferents formes de violència, aparents o imperceptibles, directes o estructurals.

Bru Aguiló / Fotomovimiento

en direccions contraposades. La violència estructural sona i es fa palesa també quan la reforma d'un barri comporta l'expulsió de la gent que hi viu.

Al llibre *La ciutat horitzontal. Urbanisme i resistència en un barri de cases barates de Barcelona*, Stefano Portelli recull una sèrie de litigis entre els agents municipals i els veïns, que no es posaven d'acord en la reforma d'un conjunt de casetes de planta baixa que ja han estat parcialment enderrocades.

La sensació d'haver estat expulsat de casa teva perdura entre els habitants del barri del Bon Pastor. Al llibre col·lectiu *Repensar Bon Pastor* s'hi recull un conjunt de propostes presentades a un concurs d'idees per un moviment veïnal cridat a decidir el futur del barri, un futur sense demolicions ni reformes dissenyades des d'un despatx municipal. El moviment participatiu del Bon Pastor espera encara la resposta de l'Administració. El silenci administratiu és també una forma de violència.

Les violències urbanístiques del Raval

El barri del Raval destaca per haver patit múltiples violències estructurals de tipus urbanístic, que recullen tant el llibre *Matar al Chino*, de Miquel Fernández, com el documental del mateix títol que va elaborar per a l'exposició l'Observatori de la Vida Quotidiana. Els autors posen de manifest que en les intervencions sobre el Raval emergeix la contradicció més clara entre les pretensions urbanístiques oficials (transformar la morfologia urbana per millorar les condicions de vida dels seus habitants) i les conseqüències efectives sobre la població que hi resideix, com l'expulsió o expropiació de casa seva. Livia Motterle dona veu a diferents nuclis de resistència en quatre carrers del Raval, al seu estudi etnogràfic *Cartografia carnal de la resistència*, per mostrar exemples de la vida que batega per

combatre la invisibilització a què les violències estructurals sotmeten aquest espai.

Per tant, la nostra societat està configurada per relacions que no restaran mai del tot ajustades, sota les quals hem d'entendre que aquest aclaparant brunzit caòtic n'expressa la idea central: la violència no és una excepció ni un accident, sinó que apareix dissolta en la vida quotidiana de tots nosaltres. Els moviments caòtics de violència presents en la nostra *normalitat* quotidiana passen desapercebuts per la majoria, i per això en l'exposició els vam representar amb un to agut de 16 kHz, inaudible per a molts. I aquesta *normalitat* no s'hauria de veure com un problema, sinó com una solució, si la violència és font reguladora de desigualtats.

Tot i així, és simptomàtic que les violències directes, que són les que acostumem a trobar als mitjans informatius, siguin més visibles que les simbòliques o estructurals. La violència directa és l'exercida pels agents socials, pels aparells repressius i per les multituds fanàtiques que, davant d'una incertesa que pugui ser intrínsecament dolorosa i tràgica, s'aferran a la imposició d'un cert univers de sentit. Així, prioritzen la seguretat en lloc d'acceptar una realitat que podria posar en perill la seva pròpia existència.

En oposició a les estratègies de seguretat i control, de la dialèctica entre el caos i l'ordre es conclou que la màxima probabilitat d'ordre (tal com es dona en la *normalitat*) requereix la presència de moviments caòtics i d'incertesa, resistències i desobediències. ■

Fotos: Dani Codina

Redacció

Plans per a la nit barcelonina

Barcelona creix després de les vuit del vespre, però sense planificació i, segons moltes veus crítiques, a les ordres del turisme. No s'ha pensat per a la nit, a diferència del que han fet altres ciutats europees. És plena de músics i de sales ansioses per programar concerts en viu, però una política de restriccions aplicada des de fa anys han portat el sector al decandiment.

L'Ajuntament va aprovar fa uns mesos un nou marc normatiu per permetre a bars, cafeteries i restaurants programar música amplificada en directe sempre que s'atinguin a uns requisits de seguretat i a un control estricte del nivell sonor. És l'avançament d'un ambiciós pla per impulsar el circuit de la música en viu de petit format, a partir del reconeixement del valor cultural i social d'aquesta oferta de lleure. La música en directe és una manifestació cultural de base amb una gran tradició entre nosaltres; apostar-hi té a veure amb el model de ciutat.

A la pàgina anterior, l'Heliogàbal, de Gràcia, dedicat des de fa uns mesos als recitals de poesia pràcticament en exclusiva. En aquesta pàgina i la següent, actuacions musicals en dos coneguts locals de Ciutat Vella, el Robadors 23, al carrer del mateix nom, i l'Absentia, al carrer de Sant Carles.

Clic-clic: és el soroll metàl·lic de les monedes quan algú les toqueja, les compta, les reparteix. Frec-frec: també hi ha bitllets de cinc, i alguns –pocs– de deu. Sobretot hi ha xavalla. El grup Pol Omedes Special 4tet ha fet un concert –jazz, estàndards i alguna composició pròpia– i ara cobra. Principalment del pot, tot i que el local també hi posa alguna cosa. L'aforament no dona ni per a un jornal “ètic”. Això d’ètic ho diu Albert Pons, soci de Robadors 23, on ha tocat el quartet.

Barcelona creix passades les vuit, però, segons les veus crítiques, sense planificació i a les ordres del turisme. No s’ha pensat per a la nit, com sí que han fet altres ciutats europees. És plena de músics i d’espais ansiosos per programar música en viu, però les restriccions inaugurades pel govern municipal tripartit d’esquerres, desenvolupades després durant el mandat de CiU, van portar la ciutat a la depressió.

L’equip de govern actual alerta que l’escena “està en perill” i, per salvar-la, ha llançat un nou marc legal que modifica la perspectiva amb què es gestionava la nit. El canvi és substancial: bars, restaurants i cafeteries, que abans no podien programar música en directe amplificada de manera legal sense que els multessin, ara sí que podran fer-ho, sempre que no superin un volum determinat de decibels, variable segons la zona, i que compleixin uns requisits de seguretat. Aquesta mesura pretén reforçar el circuit de música en viu de petit format, una de les expressions emblemàtiques de la cultura barcelonina.

Barcelona va passar, d’un dia per l’altre, del frenesí creatiu –de perfil hippy i psicodèlic– dels anys setanta, localitzat a espais com Zeleste, al descontrol i el soroll del final dels vuitanta. La Barcelona preolímpica vivia la nit amb absolut caos: punks, hippies i rumberos inundaven els racons de la ciutat.

Aquest caos dels vuitanta i dels noranta és un mite reduït ara a literatura, però que, de manera contradictòria, forma part de la marca: tot i que no existeix, encara es ven. L’escriptor mexicà Sergio Pitòl relata aquesta Barcelona en directe des del carrer d’Escudellers. El 2016 l’autor barceloní Miqui Otero converteix la Barcelona dels noranta en *Rayos*. Fidel, Justo, Iu i Brais –protagonistes de *Rayos*– van viure la seva hilarant joventut al principi dels noranta; van acomiadar una ciutat i en van veure néixer una altra.

Del caos a la marca, i de la marca al decandiment

El govern socialista de Maragall va posar els fonaments de la marca Barcelona. La ciutat es va transformar a poc a poc, i va deixar de ser un pis d’estudiants, amb música a altes hores i esmorzars anàrquics, per esdevenir una casa amfitriona per a dotze milions de turistes, que busquen la Barcelona de postal i es concentren massivament al Port Vell i al Port Olímpic, zones convertides els últims anys en focus de gresca i baralles. Malgrat les repetides queixes dels veïns de la Vila Olímpica, les respostes no van començar a arribar fins a l’estiu passat, quan l’Ajuntament va aprovar signar un protocol amb la Generalitat per assumir la titularitat i la

gestió directa del Port Olímpic, mesura que es farà efectiva a partir del 2020, quan venci la concessió actual.

L'escena musical barcelonina es va anar convertint així en una realitat deprimida, marcada per un model turístic invasor, que menyspreava i empobria les sales petites. I la nit va esdevenir part integrant d'aquest model.

Una nova normativa carregada de promeses

L'equip municipal actual va assumir el govern de la ciutat al maig de 2015 amb un programa que incloïa la problemàtica de les sales de música. L'Institut de Cultura de Barcelona (ICUB) es va posar a treballar per desenvolupar un Pla de la música, en coordinació amb altres departaments i els districtes. El pla preveu "diverses línies d'actuació per reconèixer el valor cultural i social de la música en viu, alhora que es considera la seva sostenibilitat en el marc de relacions veïnals que garanteixin el dret al descans" dels residents vora dels locals. El paquet de mesures per promoure la música en viu forma part del Pla de Cultures 2016-2026, que pretén repensar la relació amb el sector cultural de la ciutat durant els propers deu anys, i va ser la proposta de cultura més votada en el procés participatiu del Pla d'Acció Municipal 2016-2019 ("Decidim Barcelona").

Com a avançament del pla, l'11 de maig l'ICUB va publicar una circular per regular la realització de concerts de música amplificada en directe als establiments d'hostaleria. A aquesta nova regulació es poden acollir locals com Robadors 23 o el bar Absenta, que fins que no va ser aprovada

havien ofert actuacions de forma tècnicament il·legal. D'entrada la norma va ser ben rebuda pels músics i els propietaris de bars i restaurants, que també es podran beneficiar de la seva línia de subvencions: un total de 400.000 euros destinats a adequar els locals a les noves exigències d'insonorització.

Representa una alenada d'aire fresc per a un sector que, tot i que encara no ha perdut l'escepticisme, hi veu una oportunitat per reconstruir l'escenari de l'oci nocturn musical, entès com un espai-temps amb un gran potencial per a la integració social ciutadana. I també s'aprecia positivament l'oportunitat que ofereix per cobrir el buit entre les dues opcions extremes que fins ara tenien els músics a Barcelona: tocar en acústic en un bar o bé amb amplificació en una sala de dimensions més grans.

Robadors 23 com a símbol i resum

Amb els últims aplaudiments la gent surt a la porta de Robadors 23 i, amb ells, els integrants del Pol Omedes Special 4tet: comenten, fumen i riuen en aquest carrer del Raval. El final de l'actuació coincideix amb el tancament de les botigues i amb el pas dels cinèfils que van a l'última sessió de la Filmoteca de Catalunya, la de dos quarts de deu del vespre.

El trompeta, el saxofon, el contrabaix i el bateria del Pol Omedes Special 4tet es reparteixen el pot. L'entrada ha costat cinc euros i hi havia unes trenta persones de públic. Quant han obtingut, al final? "Em fa vergonya reconèixer-

En aquesta pàgina i la següent, dos bars musicals en hores nocturnes: La Rouge, a la Rambla del Raval, i el Robadors 23. Els propietaris de locals que programen música en directe insisteixen que no són responsables del soroll i la gresca que es pugui crear al carrer.

ho, però compensem el fet que el sou sigui escàs amb el plaer d'interpretar una música determinada en companyia d'uns músics específics. M'està malament dir-ho, perquè a Robadors 23 li tinc molt de respecte", declara Martin Leiton, el contrabaixista. És canari i, malgrat un context laboral precari, ha escollit Barcelona per residir-hi, fer música i viure'n. Abans havia tocat a Màlaga, Cuba, Buenos Aires, Madrid i la seva Tenerife natal.

"En un dia normal com avui hi sol haver unes trenta persones. Podríem apujar els preus, però llavors només vindrien estrangers. I, evidentment, si no fem concerts, no ve ningú", es lamenta Albert Pons, un dels socis propietaris de la sala Robadors 23, la història de la qual resumeix les contradiccions de la nit musical urbana.

Robadors 23 va obrir l'any 2004, quan el carrer no era gaire cosa més que un passadís de condons usats i xeringues fetes servir. Ara hi ha bars cool i, a quatre passes, l'hotel Barceló Raval, que ofereix habitacions de fins a 300 euros la nit. Des de la seva inauguració l'han tancat tres vegades "per qüestions urbanístiques i policials" i altres tantes ha tornat a obrir. Al principi del 2016 gairebé es va produir el quart tancament, però la normativa actual "els va salvar pels pèls", segons explica Pons, assegut a la mateixa barra des de la qual assisteix a la dotzena de concerts que el bar programa setmanalment.

D'aquí a una estoneta en començarà un altre: aquesta vegada, de flamenc. Robadors 23, que s'ha convertit en un local de culte per als músics en trànsit per la ciutat, és

també un dels bars que apareixen a les guies turístiques com a emblemàtics de la nit barcelonina.

El saxofonista obre la cartera i va guardant els diners. Es diu Lluç Casares i és un de tants joves barcelonins que la ciutat ha acabat expulsant de fet. És així com justifica que se n'anés a Amsterdam: "Allà vaig vivint de la música, però reconec que som una generació que no estem acostumats a guanyar diners. La nostra vida és anar a tocar a aquests llocs, passar-nos-ho bé i sobreviure com puguem."

El destí de Lluç Casares va ser els Països Baixos, ja fa cinc anys, però si li surten "cosetes" aquí, agafa un vol de baix cost i torna a Barcelona. Es va graduar a l'Escola Superior de Música de Catalunya (ESMUC), i va fer un màster a Amsterdam i un intercanvi a Filadèlfia. La seva trajectòria musical es resumeix fins avui amb aquesta tríada: beques, "molta inspiració d'altres músics" i concerts a sales petites. També toca en sales grans, però són l'excepció.

Casares creu que Barcelona és en veritat una ciutat inspiradora, però també que s'hi fa difícil mostrar els fruits d'aquesta inspiració: hi ha molts músics en competència entre ells i es presenten poques oportunitats de tocar en directe en les condicions adequades.

Cap a un canvi de model

Les condicions en què les sales ofereixen música en directe va ser tema de debat intens durant els dies que van precedir les últimes eleccions municipals, i ara ja s'ha introduït de ple en l'esfera de les decisions polítiques: la qüestió no té a veure solament amb les multes o amb un enfrontament entre veïns i locals, sinó que afecta el model d'oci i el mateix model de ciutat. Apostar per la música en directe és una de les maneres de donar suport a les manifestacions culturals de base, i és aquí on entren en escena les sales petites i les bandes locals.

Carmen Zapata és un dels noms de la nit barcelonina, aquesta nit que encara es troba en el camí de definir el seu rumb. És gerent de l'Associació de Sales de Concert de Catalunya (ASACC) i fundadora de l'Associació de Dones de la Indústria de la Música. L'entrevistem a ScannerFM, la primera emissora de ràdio que va sonar exclusivament per internet a Barcelona. Zapata comparteix sofà amb Miquel Cabal, director adjunt de l'Heliogàbal, la sala de Gràcia que va haver d'abaixar la persiana abans de l'estiu passat, assetjada per les inspeccions de la policia i víctima de constants multes. Havia sobreviscut durant vint anys amb una llicència que no s'adequava a la seva activitat com a sala de música en directe.

A una pregunta de l'entrevistador de ScannerFM, Zapata respon: "Continuem vivint una precarietat alarmant que no té pinta de solucionar-se ni fàcilment ni ràpidament. Tot i que hi ha voluntats que sempre ajuden: amb voluntat política és molt més fàcil canviar les coses. En aquest cas, però, qui ha de demostrar voluntat política i sensibilitat cultural alhora és el Departament d'Interior de la Generalitat, que és qui regula els espectacles i l'activitat de les sales de concerts. I aquí, amb la policia hem topat."

Una trentena de sales formen part de l'ASACC. Carmen Zapata ens explica que l'entitat, creada el 2001, continua reivindicant que els conflictes amb les sales es gestionin des d'una perspectiva cultural i que la responsabilitat de resol-

dre els problemes del carrer no recaigui en els propietaris. “Si algú crida al carrer, el propietari no en pot ser el responsable. Les sales ja es bunqueritzen”, afirma.

El músic, investigador i productor cultural Daniel Granados, director de programació de la trobada Cultura Viva, de la plataforma d'investigació cultural ZZZINC i de Producciones Doradas, assessora l'ICUB en matèria de polítiques musicals. Fa anys que té ficada entre cella i cella la idea que una ciutat ha de repensar què s'entén per música, per manifestació cultural, i a partir d'aquí reconèixer i impulsar la cultura de base: protegir a qui vulgui agafar una guitarra en un bar perquè sí, i també a qui aspiri a guanyar-se la vida amb aquesta activitat. Granados va participar en el desenvolupament de la normativa de música amplificada i en el del Pla de Cultures 2016-2026, abans esmentat, que va presentar el govern municipal a l'inici del mandat.

El bar Absenta, a la plaça del Pes de la Palla, programa regularment música en directe al soterrani. Amb la nova normativa pot fer-ho legalment. El bar està pràcticament desert; només trenquen la calma un fil musical a un volum tan sols un punt per sobre del silenci i les converses d'un parell de taules ocupades. Soroll blanc, que en diu Daniel Granados.

Els problemes de debò venen del carrer

La nova normativa vetlla amb un rigor extrem per la salut acústica dels veïns, especialment a Ciutat Vella, Sants, Gràcia i l'Eixample, on s'estableixen “zones d'especial saturació d'espais de pública concurrència” en què és obligat el tancament de l'aixeta sonora a les 11 de la nit. Si hi ha un habitatge al costat del local, es permet un màxim de nivell sonor –mesurat al dormitori de l'habitatge– de 30 decibels entre les 7 del vespre i les 11 de la nit, i de 25 decibels en horari nocturn, entre les 11 de la nit i les 7 del matí.

Què són 25 dB? “El silenci. Demanem la insonorització dels locals perquè als habitatges propers no els arribi el soroll –explicava Granados al diari digital *Catalunya Plural* pocs dies després de la presentació de la circular de l'ICUB–. Amb tot, el 95 % de les denúncies contra locals de música en viu no tenen relació amb la música en si, sinó amb el soroll que es genera fora de l'establiment. Ara estem considerant –en grups de treball formats per representants dels districtes, dels veïns i de la Guàrdia Urbana– les maneres d'intervenir en cas de conflicte.”

“No és la música en viu allò que genera problemes de convivència, sinó el que passa al carrer –insistia Granados a l'entrevista esmentada–. Hi ha una quantitat brutal de bars que ofereixen retransmissions televisades de partits de futbol durant els quals la gent crida ‘gol’ o surt al carrer a fumar, i no passa res”.

De nit, els decibels de Ciutat Vella sembla que s'amplifiquin. Al centre de Barcelona conviuen algunes petites sales que programen música en directe, com ara Sidecar o Robadors 23, amb altres locals amb horaris infinits, pensats per als turistes, actius tots els dies de la setmana: el turista és qui té festa cada dia, qui l'endemà no matina. Poc importa si és dimarts o divendres. Ciutat Vella és el segon districte més pobre de la ciutat, només per darrere de Nou Barris. Té una renda per capita de 14.481 euros. Alhora és –segons dades del CIS del 2015–, juntament amb l'Eixample, el

districte amb més allotjaments turístics de la ciutat: en les dues àrees centrals de Barcelona s'hi concentra el 55 % de les places hoteleres. La ciutat n'ha sumat gairebé 20.000 des de l'any 2005, amb 367 hotels i 27 apartahotels. Segons l'Enquesta de Serveis Municipals, la preocupació número dos dels habitants de Ciutat Vella és el turisme, només superada en ordre d'importància per la precarietat laboral.

El districte és el banc de proves de la ciutat en molts aspectes, com el de la convivència dels veïns amb els locals de música. La regidora que el representa, la valenciana Gala Pin, ha posat en pràctica polítiques destinades a disciplinar el comerç. L'última afecta a tot allò relatiu al turisme i l'oci: s'han congelat per un any les llicències a Ciutat Vella. Durant aquest període no s'obriran més hotels, bars, discoteques, establiments de lloguer de bicicletes ni serveis d'informació turística. El consistori aprofitarà l'any de moratòria per revisar el Pla d'establiments de concurrència pública, hoteleria i altres activitats. L'objectiu? “Ordenar, prioritzar i minimitzar l'impacte de la seva activitat sobre els veïns”, explica Gala Pin.

Per a la regidora, l'oci nocturn és un dels problemes principals del districte i influeix de manera negativa en el descans dels residents. A l'enrenou habitual dels últims temps s'hi han afegit els rècords de l'estiu passat, amb uns índexs d'ocupació situats en els nivells d'abans de la crisi.

Els responsables de les sales (petites, mitjanes o grans) saben que els diners parlen en anglès i que si volen aconseguir fer ple cada nit necessiten virar la programació o

Josep Tomàs

Divendres de poesia a l'Heliogàbal, l'emblemàtic local del carrer de Ramón y Cajal que espera encara la seva oportunitat de reintegrar-se plenament al món de la música en viu.

programar “non stop”. I, tanmateix, no tota la culpa és seva, perquè l'oferta decisiva ja no passa per les sales, sinó pels festivals. De qualsevol manera, l'efecte és que la seva identitat se'n ressent, perquè passen a oferir una amalgama d'estils com més variada millor. En general, les identitats que van marcar les nits europees de cada ciutat al final del segle passat s'han desinflat: Berlín ja no és tan techno, París no tan french house. I Barcelona ja no és tan... salvatge.

Poder i atractiu dels festivals

Una part cada cop més important d'aquests turistes –és una tendència a l'alça– venen expressament a Barcelona motivats pels festivals de música d'estiu. El Primavera Sound –la meitat del seu públic és foraster–, el Sónar, el Cruïlla. La fórmula és senzilla: sessions de bandes maratonianes i centenars de barrils escopint cervesa.

Aurelio Santos deixa clar que no el veurem mai estalviar per a un abonament de tres dies d'aquest estil. Fa més de vint anys que està vinculat a l'escena de la música en viu de Barcelona, coordinant concerts. “La gent, sobretot els més joves, són capaços de treballar i estalviar per aconseguir els abonaments de 200 euros de fins a dos i tres festivals cada estiu, però durant la resta de l'any no es veuen amb ànims per consumir música en directe”. Ho diu molest, gairebé enfadat, aixecant el to de veu.

És el coordinador i speaker de les WTF Jam Sessions del Jamboree, el club de referència del jazz a Barcelona; la veu del “Thank you for respecting live music” que repeteix

cada dilluns des de fa més de quinze anys. “El model d'oci musical que s'ha fomentat es basa en els festivals –explica–. En comptes d'apostar pel consum regular de música en sales petites, tot s'ha concentrat en l'espai i el temps. La gent aconsegueix la seva dosi de jazz al Festival de Jazz de Barcelona, la de música indie al Primavera Sound i la d'electrònica al Sónar. Vol evasió, mostrar-se, construir-se una identitat. Si no vas al Primavera, no ets ningú.”

Aurelio Santos pertany al col·lectiu de freaks –així es qualifica a ell mateix– que escolten i presencien concerts de música en directe quatre o cinc vegades la setmana. “Jo no veig que a Barcelona es tracti la cultura com el que és: un dels dinamitzadors més importants de qualsevol civilització. Pel que fa a la nova normativa, és com receptar paracetamol per al dolor d'un traumatisme causat per un xoc a 200 quilòmetres per hora”, conclou.

La vida continua a l'Heliogàbal

Damunt de la persiana del bar Heliogàbal, al carrer de Ramón y Cajal de Gràcia, encara s'aprecia –pintada en estil de grafit– l'últim cartell del festival que organitzen a l'estiu, coincidint amb les festes del barri. De la porta fa temps que han desaparegut veïns i no veïns aguantant una cervesa i cargolant un cigarret darrere l'altre. Fa molts dies que la sala no es queda petita i supera –vet aquí un dels seus problemes– la seva limitada capacitat de 39 persones. Amb la cancel·lació dels anglesos Crushed Beaks el mes de gener d'ara fa un any, l'Heliogàbal va anunciar l'aturada temporal

de la seva activitat com a bar musical. Coincidint amb l'entrada en vigor de la normativa sobre música amplificada, el maig, el local tancava també l'àrea de bar.

L'establiment, erigit en protagonista d'una reclamació compartida per molts altres locals de Barcelona, va anunciar que es veia obligat a tancar almenys fins al setembre. El motiu del tancament era la falta d'una llicència d'activitats adequada, cosa que feia que les inspeccions policials acabessin sempre amb multa. Mentre s'esperava la nova normativa no hi havia cap més solució que tancar. L'Heliogàbal –premi Ciutat de Barcelona de 2012– cancel·lava també tota la programació especial de celebració del seu vintè aniversari. “Els ingressos del bar no són prou grans per cobrir les despeses generades, i per això l'única sortida és tancar”, van destacar en aquell moment els responsables de l'Heliogàbal. La notícia arribava després que el local de Gràcia organitzés un concert a la sala Razzmatazz (“Pagar la multa”: el títol no enganyava) amb què va recaptar prop de 16.000 euros, gràcies a la col·laboració de bandes amigues i d'una xarxa de suport envejable. Amb aquesta quantitat va poder cobrir una bona part dels gairebé 22.000 euros del deute acumulat amb l'Administració.

Malgrat el tancament els propietaris de la sala van trobar la manera de trampejar la situació: van mantenir viu el Cicle Ronda a la Sala BeCool, que a ells els va servir com a bot salvavides durant els mesos de penúria, i als seus seguidors com a vàlvula d'escapament. I van aconseguir que la llum tornés a brillar darrere la persiana de l'Helio. En efecte, el

Apostar per la música en directe és una manera de donar suport a les manifestacions culturals de base; té a veure amb el model de ciutat.

local va anar obrint de manera intermitent durant alguns caps de setmana, fins a les darreries de l'any, per acollir la 18a edició del seu cicle de poesia trimestral. I fins i tot programant algun concert ocasionalment.

Cal recuperar el vessant integrador de la nit

A la capital portuguesa hi viu un català que ha dedicat la seva tesi doctoral a repensar la gestió de la nit barcelonina. Jordi Nofre, sociòleg i investigador de la Universidade Nova de Lisboa, va guanyar el 2009 el premi Joventut, de l'Agència Catalana de la Joventut, pel treball *L'agenda cultural oculta*, que aquell mateix any l'havia fet mereixedor del títol de doctor pel Departament de Geografia Humana de la Universitat de Barcelona.

A la seva tesi, Nofre defensava que la nit barcelonina havia estat “expressament oblidada” per l'Administració. “Moltes vegades, les polítiques d'actuació fan referència a la ciutat de dia, mentre que la ciutat de nit queda segregada en termes espaciotemporals”, assenyalava. Nofre es referia a un panorama nocturn orquestrat: “La nit de Barcelona ha estat utilitzada per les administracions públiques com una estratègia i com un mecanisme d'higienització moral, cultural, social i també de política de la ciutat. Hi ha un doble joc de l'Administració en connivència amb les elits que governen la nit a Barcelona perquè, bàsicament, genera molts diners a través dels sistemes impositius i de recaptació tributària.”

Jordi Nofre, que actualment participa en un procés de revitalització del port de Lisboa, ens amplia en videoconferència alguns d'aquests conceptes. “Barcelona és només oci i lleure; ja no hi ha indústria. Els empresaris són els qui defineixen el model, no ja de turisme, sinó fins i tot de ciutat”, afirma, contundent. Però es pot fer front a aquest model amb voluntat política, en opinió del sociòleg. “¿Per què l'Ajuntament continua destinant diners públics a la promoció de la Barcelona turística i s'oblida dels circuits culturals underground i dels músics joves, que permetrien subsistir als locals més petits?”, es pregunta.

Si l'ús nocturn de l'espai públic és inseparable de la nostra cultura, expliquem-ho: Jordi Nofre imagina la posada en marxa d'uns crèdits de l'ESO on s'eduqués sobre la utilització de la nit i de l'espai públic, el control dels seus riscos, el respecte als veïns i al mobiliari urbà... “La manca de projecte de nit a Barcelona fa que estigui socialment molt segregada –continua–. La nit llatina es troba en un lloc, la

Josep Tomàs

En aquesta pàgina i a l'anterior, el saxofonista del Pol Omedes Special 4tet, Lluç Casares, tocant al Jamboree de la plaça Reial amb diferents formacions.

jazzística en un altre, la xinesa en un altre, els nois magribins pugen a Mataró amb tren. La nit és un espai-temps que està totalment per descobrir com a àmbit d'integració social. La meua pregunta és: si veiem que l'oci nocturn és rendible i alhora una oportunitat d'integració social, per què l'Ajuntament no obre discoteques públiques amb una programació diferent?"

La invenció de l'alcalde nocturn

El saxofonista del Pol Omedes Special 4tet, Lluç Casares, torna sovint a Barcelona, des d'Amsterdam, per tocar en locals com Robadors 23 o el Jamboree. Encara que va escollir el seu destí com a excusa per pivotar cap als Estats Units –el conservatori local ofereix un programa d'intercanvi–, sembla que la capital dels Països Baixos l'ha seduït com a llar. Ens explica que “a Amsterdam hi ha més locals

A Amsterdam la nit s'ha planificat i entès com un espai de socialització i expressió cultural inclusiva.

que ofereixen música en directe (bars, sales petites), mentre que els establiments oficials (auditoris, sales de concerts) es beneficien d'un públic més regular. El consum cultural és més alt”.

Al contrari que Barcelona, la ciutat holandesa fa anys que pensa en la seva vessant nocturna; la nit s'ha planificat i entès com l'espai de socialització i expressió cultural ciutadana inclusiva a què es referia Nofre.

Una de les aportacions pioneres que Amsterdam ha fet al model d'oci nocturn és el concepte del Night mayor, o alcalde de la nit, com a figura medidora que s'encarrega de gestionar i millorar les relacions entre els empresaris, els veïns i l'Ajuntament. Una de les primeres propostes de l'actual alcalde nocturn d'Amsterdam, Mirik Milan, ha estat ampliar l'horari de les sales del Barri Roig, que obriran les vint-i-quatre hores del dia i programaran exposicions, xerrades o música en directe també de dia. El model té tant d'èxit que ja s'està reproduint en ciutats com París, Zuric o Tolosa.

Casares no és pas pessimista sobre el futur dels que viuen de les actuacions en directe a sales petites. Considera que, si la música és bona, l'escena se salvarà i se'n podrà viure. “Si tenim cura de la música, ella també ens cuidarà a nosaltres”, assegura. ■

Patossa

Gerardo Santos
Periodista

Construint l'Ajuntament de parets de vidre

El govern municipal de Barcelona treballa en un seguit de línies per donar als ciutadans més accés a la informació sobre els afers públics, com a base per impulsar la participació col·lectiva en la seva gestió. La posada en marxa de l'Oficina de Transparència i Bones Pràctiques, de la Bústia ètica i del portal web de Transparència són algunes de les actuacions engegades amb aquest objectiu. Es prepara també un codi ètic de conducta que vincularà els càrrecs electes i l'alt personal municipal. Així mateix, des de l'estiu es treballa en la revisió de les normes reguladores de la participació ciutadana en els assumptes públics. La normativa que s'està desplegant va més enllà del que demana la Llei de transparència, accés a la informació pública i bon govern que va aprovar el Parlament de Catalunya l'any 2014.

Presentació de l'Oficina per la Transparència i les Bones Pràctiques, el novembre del 2015. D'esquerra a dreta, el seu director Joan Llinares, el tinent d'alcalde Jaume Asens i dos membres del consell assessor de l'oficina: Simona Levi, d'Xnet, i el periodista David Fernández, exdiputat de la CUP, que va presidir la comissió parlamentària d'investigació del Cas Pujol.

Albert Armengol

El Parlament de Catalunya va aprovar el desembre de 2014 la Llei 19/2014, de transparència, accés a la informació pública i bon govern amb els vots a favor de CiU, ERC, PSC i PP. S'hi van abstenir Iniciativa i Ciutadans, i la CUP hi va votar en contra. El juny de 2015, durant el seu discurs d'investidura, l'alcalde Ada Colau parlava d'un Ajuntament en què "la gent se senti protagonista", i engrescava els veïns a implicar-se en el disseny i l'avaluació de les polítiques públiques per fer-les més transparents: "Volem un nou Ajuntament amb parets de vidre, perquè sense informació per al ciutadà no hi ha democràcia possible", afegia la nova batllessa. La Llei de transparència no va entrar en vigor als municipis catalans fins al gener de 2016, ara fa un any.

Però la intenció municipal de posar a l'abast de la ciutadania una sèrie de dades d'interès públic existeix des de 2010, quan el consistori presidit per Jordi Hereu va presentar la proposta del que després seria el servei municipal d'open data o dades obertes. D'ençà d'aleshores, el portal d'internet que acull aquest servei ha reunit fins a 330 datasets –paquets de dades–, segons informa la comissionada de Tecnologia i Innovació Digital de l'Ajuntament, Francesca Bria.

Tot i que el volum de dades comença a ser considerable, des de l'Associació d'Arxivers de Catalunya reclamen més coordinació a l'hora d'establir una metodologia conjunta per classificar, integrar i estandarditzar la documentació, ja que fa molt de temps que duen a terme aquesta feina i, de vegades, veuen com es doblen els recursos i la

informació disponibles al portal de l'Ajuntament i a l'arxiu municipal.

També és necessari que el format en què es troben les dades sigui reutilitzable, és a dir, que es tracti de fulls de càlcul –no documents PDF–, per possibilitar l'anàlisi comparada amb altres dades i representar-les millor, apunta la periodista especialitzada en tecnologies de la informació Karma Peiró: "Volem els arxius originals, no la interpretació que en faci l'Administració", conclou.

Oficina per la Transparència i les Bones Pràctiques

El novembre de 2015 el govern municipal va presentar l'Oficina per la Transparència i les Bones Pràctiques (OTBP), que a través de la seva eina digital, el portal de la transparència, ha de ser el primer garant del govern amb parets de vidre que va anunciar Colau al seu discurs d'investidura.

L'oficina depèn de l'àrea de Drets de la Ciutadania, Participació i Transparència, dirigida per Jaume Asens: "La transparència ens fa més dèbils com a govern, perquè l'oposició sap on som en cada moment, amb qui ens reunim, què fem; una informació que evidentment els és molt valuosa. A la vegada, però, ens fa més forts", resumeix Asens.

El màxim responsable de l'OTBP és Joan Llinares, gerent de recursos municipals. Bregat en temes de corrupció, Llinares va ser qui va ocupar la direcció del Palau de la Música un cop descobert el frau de Fèlix Millet a la institució: "L'oficina té una funció dinamitzadora i d'elaboració, juntament amb els serveis jurídics municipals, de la norma-

Ajuntament de Barcelona

Reunió del consell de barri del Fort Pienc del 14 de desembre passat, on es va tractar el desenvolupament de la prova pilot de pressupostos participatius a l'Eixample. Aquest districte i el de Gràcia són els primers on s'implementa, amb caràcter de prova, el procés participatiu on la ciutadania fa propostes i pren decisions sobre l'aplicació dels pressupostos municipals en diverses àrees.

tiva que s'està desplegant per garantir els principis de transparència i de bones pràctiques", assegura.

Aquesta normativa, que va més enllà del que demana la mateixa Llei 19/2014, segons diu Llinares, va preveure la creació d'un Consell Assessor de la Transparència que donés suport a l'oficina i n'audités la feina. El consell està format per dotze persones, majoritàriament provinents del món associatiu i la societat civil, que no cobren ni un euro per la seva comensal. En destaquen noms com els d'Itzia González, David Fernández, Josep Ramoneda, Francesc Torralba, Miguel Ángel Mayo, Gestha (el Sindicat de Tècnics del Ministeri d'Hisenda) o Simona Levi.

Precisament el col·lectiu a què pertany l'activista digital Simona Levi –Xnet, que van actuar com a acusació popular en el cas Bankia i són els responsables de la iniciativa 15MpaRato– ha estat l'encarregat de dur a terme el servei de Bústia ètica.

La bústia és un instrument que s'ofereix a la ciutadania perquè pugui denunciar, a través seu, qualsevol comportament il·lícit de l'Administració o d'altres agents amb garantia total d'anonimat i protecció gràcies al protocol d'encriptació de programari lliure TOR: "La feina ha estat tecnològica i ha consistit a modificar els protocols tècnics en tota la infraestructura de l'Ajuntament, però també hem hagut de dur a terme una labor educativa sobre aquesta nova manera de fer, que comporta un autèntic canvi cultural", assegura Simona Levi. S'han introduït altres protocols de traçabilitat mitjançant els quals els denunciants podran seguir els passos que fa

la seva acusació, cosa que assegura un retorn de l'Administració al ciutadà, que també podrà denunciar si la seva queixa s'està portant endavant de manera correcta: "Intentem que la gent es faci càrrec de la seva denúncia, que se n'apoderi –assegura Levi–. Hi ha d'haver maneres perquè la participació no sigui un martiri. La vigilància ciutadana no et pot devastar la vida."

Des de l'Oficina per la Transparència admeten que s'ha trigat més del compte a posar en marxa els serveis i a aplicar les normatives. Es preveia inaugurar la bústia aquest mes de gener, tot i que al desembre van acabar les darreres proves tècniques, entre les quals proves de resistència a atacs de hackers i a filtracions originades des de l'exterior. Segons el director de l'OTBP, Joan Llinares, es va demanar a entitats i persones que intentessin trencar les barreres de seguretat per verificar que eren infranquejables.

Un codi de conducta general

Del codi ètic de conducta només se'n coneix l'avantprojecte presentat el mes de març passat. El govern del municipi ha estat buscant el màxim acord entre grups polítics i societat civil per tirar-lo endavant: "És com una constitució –sosté el quart tinent d'alcalde, Jaume Asens–. L'haurà de complir tothom i, per tant, volem que tothom l'aprovi." La tramitació definitiva va començar al desembre i culminarà al Plenari municipal de febrer. D'aquesta manera, de cara al març l'Ajuntament haurà posat en marxa les seves dues principals eines de transparència i bones pràctiques.

Albert Armengol

Punt d'informació al mercat de la Concepció per fomentar la participació ciutadana en la prova pilot dels pressupostos participatius, al districte de l'Eixample.

El codi servirà per evitar i denunciar els conflictes d'interessos, les incompatibilitats, els viatges injustificats o la recepció de regals que superin els cinquanta euros: “A diferència d'altres codis ètics que només són declaracions de principis i, per tant, brindis al sol, el nostre va més enllà de l'ètica –manté Jaume Asens–. Es tracta d'un autèntic codi de conducta que, si es compleix com es preveu, tindrà uns efectes positius molt clars.”

El codi s'adreça a tots els càrrecs electes, al personal directiu del Consistori, als òrgans de govern de les entitats municipals vinculades i, fins i tot, al personal eventual de l'Ajuntament i les entitats municipals vinculades que ocupin llocs de confiança o d'assessorament.

No sempre la mala praxi política ha estat castigada; al contrari. Convé recordar la multa de tres mil euros que el Tribunal Suprem va imposar a l'ONG Accés Info Europe l'any 2012 per haver preguntat a l'Executiu espanyol quines mesures havia adoptat per lluitar contra la corrupció. Després que el Govern del PP va engegar el portal de la transparència a escala estatal, la directora d'aquesta ONG, Helen Darbishire, en va criticar el funcionament: “Perquè un país sigui transparent, cal un canvi cultural.”

Smart city enfront de sobirania tecnològica

La comissionada de Tecnologia i Innovació Digital, Francesca Bria, sosté que l'economia digital actual es basa en les dades. És per això que la major part estan concentrades en mans de molt poques empreses, que acostumen a ser del ram tecnològic, bancs o companyies d'assegurances: “Vivim a l'època del Far West de l'economia digital: les dades són el petroli del segle XXI”, assevera.

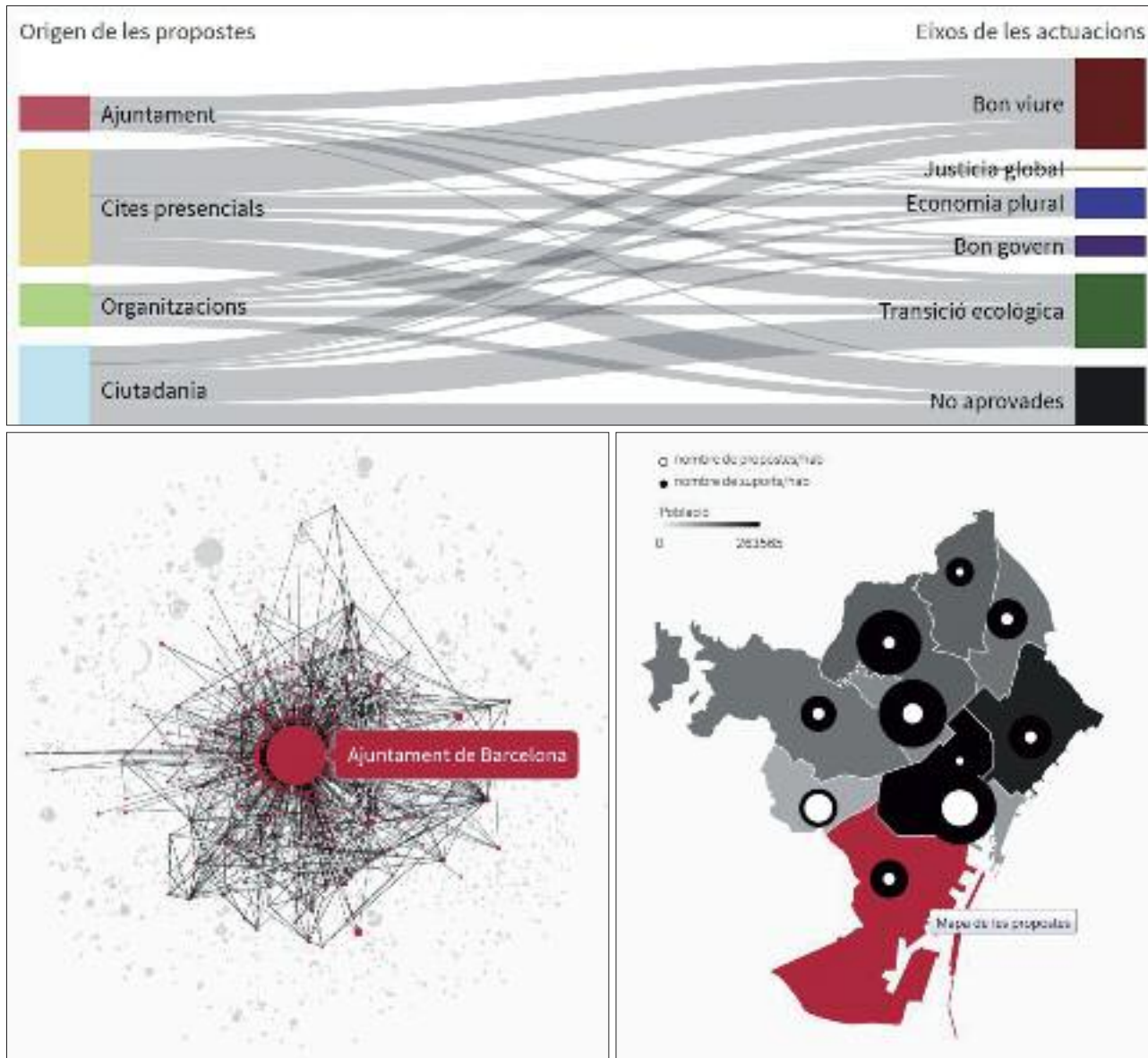
La comissionada Bria assumeix que encara queda molt camí per recórrer i informa que el Consistori està en contacte amb altres equips de govern de ciutats com

Londres, Nova York o Hèlsinki, per compartir experiències en aquest camp. “Hem d'avançar més enllà de les dades estàtiques, referides a un temps passat, per controlar les dades dinàmiques de la ciutat, és a dir, les que ens parlen en temps real de la mobilitat o dels nivells de contaminació, per exemple –explica–. Unes dades que són útils per al govern de la ciutat i que han d'estar a l'abast de l'Ajuntament perquè pugui millorar els serveis.”

El govern municipal va presentar el mes d'octubre el pla Barcelona Ciutat Digital 2017–2020. Transició cap a la Sobirania Tecnològica, amb un pressupost de 65,6 milions d'euros. Un pla que buscarà guiar la transformació digital de l'Ajuntament establint estàndards de codi obert i programari lliure. “Hem establert un clàusula que obliga que totes les dades generades pel contracte amb un proveïdor extern i les activitats que se'n derivin (neteja, il·luminació, bicings...) s'hauran de mantenir públiques, perquè són d'utilitat pública”, informa Bria.

Cal, doncs, segons la comissionada, diversificar l'economia digital perquè no estigui “en mans d'unes quantes companyies, com passava amb la idea de la smart city, que posava la tecnologia al davant de tot per fer negoci”. La clau, per a Bria, rau a abocar els esforços digitals de l'Ajuntament en la contractació de serveis a pimes catalanes. “Per això en el nostre pla digital destinem deu milions d'euros a la compra pública innovadora, cosa que implica transformar les relacions de l'Ajuntament amb els proveïdors per incloure-hi les pimes”, explica.

Que les dades deixin de ser només una eina de negoci suculent per al sector privat i tinguin un retorn públic seria un primer pas per assolir la sobirania tecnològica. Però no hi ha sobirania sense apoderament social. Molts ciutadans desconeixen què se'n fa, de les seves dades personals. “L'economia digital viola sovint els seus drets bàsics de

Gràfics interactius del web *decidim.barcelona* que informen sobre diferents aspectes del procés participatiu que es va dur a terme per elaborar el Pla d'Acció Municipal 2016-2019. El primer mostra el repartiment de propostes segons l'origen, i quines es van incorporar als eixos del pla; el gràfic de sota, a l'esquerra, informa sobre les entitats i ciutadans que van participar de forma activa en el procés; el de la dreta representa el nombre de propostes per habitant que es van registrar en cada districte, i el nombre de suports que van rebre.

privacitat –sosté Bria–. Aquí hem d'intervenir, per garantir que els ciutadans siguin realment els únics amos de les seves dades". Més enllà d'això, Bria apel·la a la necessitat que l'Ajuntament exerceixi el seu lideratge públic per determinar les prioritats a l'hora de posar la tecnologia al servei dels ciutadans.

El procés participatiu Decidim Barcelona

El primer exemple que posa Francesca Bria quan se li pregunta sobre com s'haurà de construir el lideratge públic de les polítiques municipals a través de la transparència i la tecnologia és el procés participatiu que va ajudar a elaborar el Pla d'Acció Municipal (PAM) 2016-2019 i que es va iniciar l'octubre de 2015 amb el nom de Decidim Barcelona. El responsable de projectes de la Federació d'Associacions de Veïns i Veïnes de Barcelona (FAVB), Joan Maria Soler, valora l'esforç positivament: "Hi ha hagut una voluntat clara d'endegar processos participatius per part de l'Ajuntament, amb una intensitat que no s'havia vist fins ara."

Més de 15.000 persones van assistir als tallers i trobades preparatoris, però el gruix de la participació es va dur a terme a través del portal d'internet Decidim Barcelona, que

va registrar 24.000 altes: "Mai hi havia hagut un PAM amb una participació real de la ciutadania", assegura la comissionada Bria. Per la seva banda, Joan Maria Soler, des de l'experiència en participació de la FAVB, relativitza les xifres i valora l'experiència com a "quantitativament poc reeixida", ja que només un 2,4 % dels ciutadans hi van prendre part.

Es van recollir 10.860 propostes de ciutadans, entitats i associacions per incloure al PAM, de les quals, finalment, se n'hi van incorporar 8.142. Segons Soler, el retorn d'algunes propostes incloses al pla està sent una mica limitat: "Es van crear moltes expectatives (el procés va durar molt i va ser intens) i en casos concrets s'ha creat frustració. Propostes que van recollir molts vots després han estat interpretades o *cuinades* d'una manera massa suau". Soler posa l'exemple del cobriment de la Ronda de Dalt, que és la proposta que més vots va recollir sobre la problemàtica i que, segons ell, l'Ajuntament ha enfocat d'una manera molt light, assignant uns terminis massa llargs. Interrogat en referència a això, Joan Llinares assumeix que si el retorn no ha estat el desitjat és per raó de les prioritats pressupostàries i no perquè s'hagi renunciat a cobrir la via, intenció que segueix intacta, assegura.

No hi ha solucions màgiques per enfortir la participació, però Soler apunta a l'autogestió dels espais públics: “Ja podem fer meravelles participatives, però si la gent no fa del seu barri un lloc de trobada no hi haurà manera d'aconseguir-ho –afirma–. Equipaments, casals i centres cívics s'haurien d'autogestionar tant com fos possible; les persones han de tenir la sensació que són les protagonistes reals d'aquests espais, i no pas uns simples usuaris o clients.”

Des de l'estiu està en marxa el procés de revisió de les normes reguladores de la participació ciutadana a la ciutat. Joan Maria Soler explica que la FAVB forma part de la comissió impulsora del procés i anuncia que, malgrat que és molt aviat per treure'n conclusions, la federació portarà a debat les seves exigències històriques en participació ciutadana: “Consellers de districte escollits directament per la ciutadania, capacitat per endegar iniciatives legislatives populars (ILP), fer consultes vinculants als veïns i descentralització del govern de la ciutat. Els districtes han de tenir capacitat de decisió real en molts temes que ara tenen vedats, com per exemple en l'àrea d'urbanisme”, afirma Soler. El director de l'Oficina per la Transparència, Joan Llinares, també assumeix que tot plegat encara està molt verd, però apunta que la participació “s'haurà de basar en el compromís dels gestors de retre comptes a la ciutadania”.

L'informe *Transparència, accés a la informació pública i bon govern*, del Síndic de Greuges, de juliol de 2016 –la Llei 19/2014 atribueix al Síndic la competència per avaluar-ne el compliment– situa Barcelona com la ciutat catalana de més de 50.000 habitants més transparent en concepte de publicitat activa, és a dir, en el dret ciutadà a accedir a la informació pública. El Laboratori de Periodisme i Comunicació per a la Ciutadania Plural de la UAB també avalua anualment la transparència de tots els ajuntaments catalans. Al qüestionari de 2016, l'Ajuntament de Barcelona compleix satisfactòriament els 52 indicadors analitzats.

Un dels exemples més clars del canvi de tarannà municipal és l'apartat del portal de Transparència –desenvolupat per Civio– en què es poden consultar en format obert i amb visualitzacions interactives els pressupostos municipals des del 2013 fins a la proposta de pressupost de 2017, o que permet de descarregar-se en Excel totes les factures comptabilitzades a l'Ajuntament durant l'any 2015.

Caldria preguntar-se quin poder real tindria el poble si tots els ajuntaments posessin a disposició de la ciutadania aquesta informació i si la gent s'hi interessés. Una última dada: l'empresa privada que més diners va facturar a l'Ajuntament l'any passat va ser Fomento de Construcciones y Contratas (FCC), amb 116.155.886,43 euros. Ara, l'Oficina per la Transparència i les Bones Pràctiques és l'encarregada d'auditar el presumpte frau de 800.000 euros d'FCC a l'Ajuntament en el servei de neteja. ■

Joaquim Borràs Gómez

Arxiver en cap. Direcció del Sistema Municipal d'Arxius de Barcelona

Els arxius, agents actius de transparència

La societat exigeix administracions més democràtiques, transparents i participatives. Un element clau de les polítiques de transparència i bon govern és facilitar l'accés dels ciutadans a la documentació que custodien i gestionen els arxius públics.

Carme Garcia Navarro

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona

Al segle XXI els arxius han esdevingut, més que mai, sinònim i essència de la memòria i els drets de les persones i els pobles. Al llarg de la història els arxius s'havien mogut entre els límits de la recerca històrica i l'arsenal de proves documentals de l'Administració, però el tombant de segle va significar un canvi real en les estructures socials i en la manera de concebre la vida, un canvi al qual els arxius no han estat aliens, amb una democratització de la memòria més inclusiva i participativa i amb una contribució real a l'accés a la informació com a element clau de les polítiques de transparència i bon govern.

Actualment la societat exigeix administracions més democràtiques, transparents i participatives, davant la desconfiança cap als governants i els múltiples escàndols financers. Això comporta disposar d'informació veraç i sistemes de gestió documental que permetin accedir amb facilitat a les fonts primàries, ara sense reserves ni racons amagats.

La normativa aplanar el camí

Els darrers anys sembla que els vents són favorables a les polítiques de transparència i accés a la informació a la majoria de països del món, com ho demostra el fet que s'hagin adoptat lleis i procediments per defensar i impulsar el dret de la ciutadania a controlar les actuacions dels governs i, naturalment, a conèixer com es gasten els impostos.

Les recents lleis de transparència, accés a la informació i bon govern, promulgades en l'àmbit català i en el marc estatal espanyol, estableixen els requisits legals mínims que cal complir per assegurar una gestió pública honesta. Totes dues lleis tenen una estructura semblant i regulen una àmplia relació de matèries o àmbits d'incidència del dret d'accés de les persones a la informació i la documentació pública, encara que són d'especial rellevància els aspectes relacionats amb la publicitat activa i l'accés a la informació sol·licitada pels ciutadans.

Concretament, la Llei 19/2014, de transparència, accés a la informació pública i bon govern de Catalunya recorda en diferents punts del seu articulat l'obligatorietat que els ens públics estableixin sistemes integrats de gestió de documents, informació i dades que permetin la interoperabilitat entre administracions, la localització de qualsevol document o informació i la vinculació automàtica de cada document o conjunt de dades al seu règim d'accés i publicitat (art. 19.3).

En l'àmbit municipal va ser significativa l'aprovació –fins i tot abans que entrés en vigor alguna de les lleis esmentades– del Reglament d'accés a la documentació municipal de l'Ajuntament de Barcelona (2014), que garanteix el dret dels ciutadans a la consulta de la documentació pública de tota l'Administració municipal. A més a més, fa compatible el dret d'accés a la informació amb altres drets o interessos de les persones físiques que s'han de preservar. El regla-

D'esquerra a dreta, dependències de l'Arxiu Municipal del Districte de l'Eixample i sala de consulta general de l'Arxiu Històric de la Ciutat. A la pàgina següent, treball amb documents a l'Arxiu Municipal Contemporani.

ment és també actual, ja que esmenta explícitament que els ciutadans tenen reconegut el dret d'accedir als documents d'un expedient en tràmit i, d'acord amb la legislació estatal i autonòmica, ja no és necessari que es personin en l'assumpte en condició d'interessats. A més, no s'obliga el ciutadà a saber si l'expedient està en tràmit a les dependències municipals o custodiat en un arxiu.

Per una bona gestió documental

En aquest escenari nou és essencial constatar que només amb un sistema de gestió de documents es poden incrementar la rendibilitat i l'eficàcia de la informació que se subministra, ja que no cal reelaborar els recursos d'informació com en altres plataformes. Les dades reals que es faran accessibles es troben als expedients i documents custodiats en repositoris segurs, amb valor d'autèntics i fiables. El sistema de gestió de documents proporciona informació per a la transparència amb una visió integradora i pràctica.

L'objecte sobre el qual el sistema de gestió de documents ha d'operar no són ja només els documents o expedients en un sentit tradicional. Ara les funcions de captura, registre, classificació, descripció, conservació o destrucció s'han d'aplicar també a qualsevol altre recurs d'informació, com ara bases de dades, continguts web i altres actius inclosos en els sistemes d'informació.

Avui en dia, com a requisit de transparència i eficàcia administrativa, les administracions públiques han de treballar amb models i estàndards de sistemes de gestió per facilitar les operacions de control dels documents des del mateix moment que es creen i durant tot el seu cicle de vida. Aquestes pautes de gestió són indispensables per transmetre la informació de manera segura i controlada, en el marc de l'administració electrònica, amb les plataformes digitals que assegurin la disponibilitat i el control dels documents i els seus continguts.

L'Arxiu Municipal de Barcelona treballa amb un model integrat per gestionar, recuperar i tractar de forma homo-

gènia els arxius electrònics emmagatzemats en una plataforma digital, un sistema pensat per facilitar-ne la conservació i l'accés segur.

L'aportació professional dels arxivers

Hi ha diverses maneres de considerar la regulació de l'accés a la documentació o informació, ja que no és una cosa exclusiva d'un col·lectiu de l'Administració pública. En la majoria de casos estem cridats a l'entesa els juristes, els administrativistes, els tecnòlegs i els arxivers.

Fonamentalment, la identificació i l'avaluació de les sèries documentals continua sent una aportació imprescindible de l'arxivística, disciplina que és a la base de les propostes que es fan a les comissions encarregades d'aprovar els criteris d'accés i seguretat a les sèries documentals. Aquest aspecte està molt regulat en l'àmbit autonòmic català i en el de l'Ajuntament de Barcelona, que a partir de les noves funcions de les respectives comissions d'Accés, Avaluació i Tria Documental fa un pas definitiu incorporant els principis, els supòsits i la metodologia necessaris per determinar el règim d'accés als documents.

Quan abans ningú no es mostrava preocupat per l'accés a la documentació o en parlava poc, sembla que els arxivers sí que començàvem a prendre consciència de la magnitud del tema i enteníem que era la nostra responsabilitat articular procediments i garanties per facilitar-ne la consulta; almenys pel que fa als arxius situats sota la nostra custòdia i responsabilitat. De fet, al nostre país, la Llei de procediment administratiu anterior (article 37 de la Llei 30/1992) només esmenta l'accés quan es refereix a arxius i registres, i condicionat a una sèrie de supòsits molt restrictius, com ara ser part interessada en els assumptes corresponents o trobar l'expedient tancat.

El camí és llarg, però l'hem començat a fer

Actualment l'Ajuntament de Barcelona treballa en un seguit de línies per donar als ciutadans més accés als assumptes públics i participació en la seva gestió. Els projectes de transparència i rendició de comptes (amb el portal de Transparència, la Bústia ètica i l'Oficina per la Transparència i les Bones Pràctiques, entre altres mesures) són algunes de les actuacions engegades amb aquest objectiu.

Paral·lelament, ha creat el Consell Assessor per a la Transparència per seguir i debatre les polítiques de transparència de la corporació. El consell està format per representants de l'acció ciutadana i dels departaments municipals implicats, entre els quals s'ha inclòs com a membre el director de l'Arxiu Municipal.

L'accés lliure als arxius enriqueix el nostre coneixement de la societat, promou la democràcia, protegeix els drets de la ciutadania i millora la qualitat de vida (Declaració Universal sobre els Arxius de la Unesco, 2010). ■

Carme Garcia Navarro

Dominique Faget / AFP / Getty Images

Maria Coll

Codirectora de la revista *Valors*

Loretta Napoleoni

“Vivim en un desert ètic”

Loretta Napoleoni, una de les màximes expertes mundials en terrorisme, considera que l'Estat Islàmic ha vingut per quedar-se i que no hi ha cap més remei que negociar-hi políticament. L'analista va participar el mes d'octubre passat, al Born, al cicle de conferències “D.O. Europa”.

El 16 de març de 1978 Aldo Moro, ex-primer ministre d'Itàlia i líder de la Democràcia Cristiana, va ser segrestat per les Brigades Roges, un grup terrorista d'ideologia marxista leninista, quan es dirigia al congrés dels diputats. Uns sis mesos més tard van abandonar el seu cos sense vida a la Via Caetani, entre l'oficina del seu partit i la del Partit Comunista Italià. Aleshores Loretta Napoleoni (Roma, 1955) tenia vint-i-cinc anys i encara no era conscient de quin impacte arribaria a tenir aquest fet en la seva vida. “Una amiga meva de la infància era membre de les Brigades Roges i la van arrestar el 1978 després del segrest. Durant els trenta-cinc anys que va estar a la presó, sempre m'hi vaig mantenir en contacte”, m'explicava el mes d'octubre passat, una estona abans de participar al cicle de conferències “D.O. Europa”, al Born Centre de Cultura i Memòria. De fet, en aquell moment, entre els universitaris de la capital italiana era habitual debatre sobre democràcia i lluita armada.

Napoleoni va decidir encaminar la seva vida professional vers l'economia i després de formar-se a la Universitat La

Sapienza de Roma, a la London School of Economics i a la Universitat Johns Hopkins de Washington va treballar per a diversos bancs d'Europa i dels Estats Units. Però, malgrat que ja havia passat més d'una dècada, dues preguntes en el seu subconscient reclamaven resposta: “Per què la meua amiga havia esdevingut una terrorista? Per què les Brigades, que feien el reclutament entre amics i familiars, mai no van venir a buscar-me a mi?” I el 1992, quan aquesta formació italiana va proclamar el final de la lluita armada, va decidir canviar la seva trajectòria laboral i investigar el món del terrorisme.

Convertida avui en una de les principals expertes mundials en filosofia i finançament del terrorisme, Napoleoni afirma haver trobat resposta a aquestes dues qüestions. D'una banda, la seva amiga estava convençuda que Itàlia vivia una democràcia bloquejada; de l'altra, les Brigades van considerar Napoleoni una persona massa independent per formar part de les seves files. Els terroristes, abans i ara, necessiten gent submissa. Però encara ha arribat a una

conclusió molt més profunda i tràgica: “Des dels anys setanta fins ara la base del terrorisme no ha canviat: matar gent.” I, per més que canviïn els noms dels grups armats, la història i els errors a l'hora de combatre'ls es repeteixen.

En la darrera dècada Napoleoni ha aconsellat diversos governs en matèria de contraterrorisme i des de fa temps adverteix que “l'Estat Islàmic ha vingut per quedar-se i l'única solució és la negociació política”. Per tant, li pregunto què sent quan alguns líders mundials s'entesten a combatre aquest grup anunciant reiterats increments de tropes a Síria. La resposta d'una dona tenaç, lluitadora i autora de dos llibres de referència en la matèria com *Economía canalla* (Paidós) i *El fénix islamista* (Planeta de Libros), sorprèn: “Estic molt cansada d'aquesta història. Faig un treball del qual no obtinc cap resultat. Parlo, explico, faig previsions i ningú no m'escolta. Em diuen que sempre parlo de catàstrofes i mai de coses positives”.

La seva veu, que encara conserva la cantarella típica dels italians malgrat que actualment viu entre Londres i Montana (Estats Units), es fa més arrossegada. “A la dècada dels setanta els ciutadans s'enfrontaven al problema del terrorisme. Avui pensen que ja es resoldrà, encara que la situació és més crítica. La societat té una mirada molt simplista de la realitat i viu en un món de negació, d'il·lusions, virtual”, em diu, assenyalant el mòbil que té sobre la taula.

No es tracta d'una investigadora madura encallada en una joventut enyorada. Napoleoni ha estat sempre crítica en cada moment i contundent en l'exposició de les seves opinions. Una valentia que ara reclama a tothom: “L'atenció de la societat civil actualment és momentània, perquè està confosa. El moviment d'ocupació de Wall Street va durar quatre dies... Per què no hem seguit manifestant-nos? Els governs sempre han estat uns cíncics; això no és cap novetat, però abans la societat els tenia controlats, mentre que avui sembla que res no ens importa.” I, de cop, m'etziba una de les seves prediccions, una d'aquelles que els governs, per la responsabilitat que hi tenen, no volen sentir: “La situació encara pot ser pitjor. Avui, per la relació que hi ha amb Rússia, el perill d'una guerra a Europa és més gran que

fa deu anys. Hem de vigilar.” Al llarg de tota la conversa no li puc arrencar ni un bri d'esperança.

El negoci del tràfic de persones

La visita a Barcelona de la periodista i economista formava part d'una sèrie d'actes programats arreu per presentar el seu darrer llibre, *Traficantes de personas* (Paidós). Un volum, resultat d'una investigació de més de deu anys, en què Napoleoni denuncia com l'Estat Islàmic i altres grups terroristes africans, després de prosperar amb el negoci de la cocaïna, ara es financen mitjançant el contraban, els segrestos de turistes i cooperants occidentals i, ja a partir del 2015, amb la venda de refugiats; un negoci rendible i il·limitat. Fa un decenni una persona pagava 7.000 dòlars a un traficant per portar-lo des de l'Àfrica occidental fins a Itàlia, però ja el 2015 amb aquesta suma només es cobria el petit tram Turquia-Grècia. El 90 % dels tres mil immigrants que, de mitjana, van arribar cada dia al Vell Continent durant l'hivern del 2016 ho van fer a través de màfies.

En aquesta obra Napoleoni denuncia de forma contrastada com els governs ens presenten “l'absurd mite que ens movem cap a una Europa cada vegada més integrada i igualitària”, quan allò que de debò es manifesta és la manca de respecte que tenim per la dignitat humana. Mentre que un govern europeu paga 10 milions d'euros per un ciutadà segrestat, una altra persona abona 7.000 euros per arribar a Europa i sobreviure. “Els actuals mercaders d'homes i dones no són diferents dels comerciants d'esclaus del segle XVIII ni dels colonitzadors del XIX o els nazis del XX: tots ells van creure que podien disposar lliurement de la vida dels altres.” Sembla, doncs, que no hem prosperat gaire. De fet, segons la investigadora italiana, tan sols en un aspecte: “La humanitat només ha evolucionat en termes materialistes, però no morals. Avui a qui guanya diners se li justifica qualsevol acció. Vivim en un desert ètic.”

La investigadora, però, no només es basa en dades per posar sobre la taula la trama del negoci del terrorisme, sinó que també entrevista segrestats i segrestadors. Històries directes i punyents a través de les quals ens presenta els punts grisos d'un complexa xarxa mundial. La seva no és mai una mirada simplista. Per exemple, sobre els segrestadors, recorda que generalment es tracta de “víctimes del sistema”, persones que tenen en la il·legalitat el seu únic modus vivendi, tot i que això no pot justificar la realització d'actes inhumans.

Quan li comento com ha de ser de dur portar a terme una investigació d'aquesta magnitud, respira fondo i, al cap d'uns segons de silenci, confessa: “He tingut moments d'abatiment. Jo no treballo per al present, sinó per deixar testimoni d'aquesta bogeria a les generacions futures. Però si la situació no canvia em dedicaré a una altra cosa.”

Esperem, però, que s'ho repensi. Si callen les veus incisives i crítiques com la de Loretta Napoleoni, la necessària reacció de la societat civil davant de la barbàrie, aquesta barbàrie sobre la qual ella ens adverteix, estarà una mica més allunyada. ■

Pere Virgili

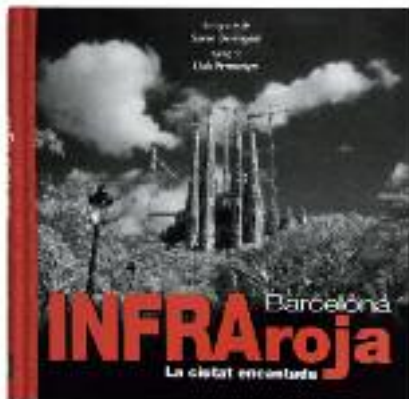
Loretta Napoleoni durant la seva intervenció al cicle de conferències “D.O. Europa”, el mes d'octubre passat, al Born Centre de Cultura i Memòria. A la pàgina anterior, obrint l'article, una dona sahrauí camina pel desert de portes enfora del camp de refugiats 27 de Febrer, a Tinduf, en una imatge presa el març de 2011.

Josep Maria Cortina

Somnis fotogràfics sobre Barcelona

Barcelona infraroja. La ciutat encantada

Fotografies de Søren Berenguer
Editen: Ajuntament de Barcelona i Søren Berenguer
180 pàgines
Barcelona, 2016

L'Ajuntament de Barcelona acaba de publicar un nou llibre de fotografia, on la ciutat és l'absoluta protagonista. Com el seu títol ja anticipa, es tracta d'un conjunt de 170 fotografies realitzades amb rodets analògics sensibles a la llum infraroja, que l'ull humà no percep de forma natural.

El seu autor és Søren Berenguer, un jove fotògraf barceloní a qui agrada experimentar a partir de tècniques tradicionals, que ja ens havia sorprès amb el seu llibre *Barcelona vertical*, editat el 2014 i compost íntegrament per fotografies panoràmiques no en sentit horitzontal, com estem habituats a trobar, sinó verticals.

Ara, en una nova experimentació, reprèn la fotografia i les càmeres analògiques i treballa amb rodets de pel·lícula sensible a la llum infraroja. Aquesta llum, de longitud d'ona superior a la visible per l'ull humà, produeix unes imatges diferents de les que capta la tradicional fotografia en blanc i negre. Els cels esdevenen més foscos i en canvi les fulles i la vegetació en general adquireixen unes tonalitats blanques que les apropen als paisatges nevats.

A partir d'aquests efectes generals, Søren ha imaginat –somniait– una nova Barcelona. En un treball de llarga

durada ha anat redescobrint, per a ell mateix i per a tots nosaltres, una sèrie de paisatges urbans que, tot i ser perfectament identificables, apareixen com a molt diferents, un fenomen semblant al que es produeix quan contemplem fotografies nocturnes, on paisatges quotidians semblen també renéixer.

Les imatges són en general més contrastades i en certa manera tenen un aspecte nocturnal o de la llum freda de la matinada, cosa que els dona un cert aire d'encanteri, una màgia ben particular, de conte de fades. Contribueix probablement a aquesta percepció el fet que en tot el llibre no apareix ni una sola persona. Les estàtues són les úniques figures que donen una referència antropomòrfica al relat. Habituat com estem a la visió d'aquests espais urbans absolutament saturats de turistes i altres passavolants, l'impacte que produeix aquesta absència de persones resulta considerable. Això ens indica també els durs horaris del fotògraf i les moltes matinades que deu haver dedicat a captar aquestes imatges de silenci i soledat.

D'altra banda, cal destacar que Søren té una especial habilitat –un ull fotogràfic, com se sol dir– per trobar enquadraments diferents, singulars. Per construir imatges que sorprenen i captiven alhora per la seva originalitat i força.

Aquest és un llibre dedicat plenament a la imatge. Té només unes poques línies d'introducció de l'autor i un breu però incisiu epíleg firmat pel cronista de la ciutat, Lluís Permanyer, que diu: "En acabar aquest recorregut, llarg, torbador i ben personal, tan ben guiats per la càmera de Søren Berenguer, no es pot tenir cap altra sensació que la d'haver descobert una Barcelona que reconeixem, però que mai no havíem vist amb aquest perfil." Aquestes paraules són un encertat elogi per a un treball fotogràfic que utilitza enginy i imaginació per ajudar-nos a redescobrir la ciutat amb una gran força poètica. ■

Enric H. March

El difícil camí cap a la modernitat

La ciutat trasbalsada. Barcelona 1901-1910

Autor: Ròmul Brotons i Segarra
Editen: Ajuntament de Barcelona i Albertí Editor
208 pàgines
Barcelona, 2016

Després de *La ciutat captiva* (1714-1860) i *La ciutat expansiva* (1860-1900), Ròmul Brotons i Segarra ens presenta la història convulsa dels deu primers anys del segle XX, que obririen el pas de Barcelona cap a la modernitat. *La ciutat trasbalsada* ens explica, any per any, la crònica de la ciutat a través dels esdeveniments que marcarien l'evolució social i política d'una metròpoli que havia passat per les fites rellevants de l'enderroc de les muralles medievals (1854-1873), la planificació de l'Eixample (1859) i l'annexió dels pobles del Pla (1897), i que amb l'Exposició Universal de 1888 volia posar-se en el mapa de les grans urbs europees.

Brotons, amb un esforç divulgatiu molt acurat, fa un repàs de l'evolució de la ciutat i dels principals esdeveniments històrics que s'hi produeixen a través de plànols, gràfics, dibuixos i acudits de premsa, anuncis comercials, fotografies i material històric. Tota aquesta documentació ajuda a construir un relat entre didàctic i periodístic que es llegeix com una narració que ordena i aclareix la història dels deu primers anys del segle passat. Amb l'arribada de les noves indústries, els avenços tecnològics, els nous invents i l'energia elèctrica, el canvi de segle augurava una vida millor per als barcelonins. Però les coses no van ser així.

Després del desastre colonial de 1898, el govern de l'estat sobrevivia amb una monarquia desprestigiada i un sistema anacrònic de partits polítics que es repartien el poder periòdicament. A Catalunya, amb una economia sotmesa a una pressió fiscal abusiva que li impedia créixer i una cultura atacada des de tots els fronts, el panorama era desolador. La reacció a aquest estat de coses va produir la consolidació del catalanisme i l'anarquisme, l'aparició del republicanisme modern, l'anticlericalisme, el feminisme i la presa de consciència obrera, a l'hora que s'implantava el populisme llerrouxista i un enfrontament social i polític sense precedents que exposava els ciutadans al perill constant de les bombes, la intervenció militar i els estats de guerra, i que desembocaria en la Setmana Tràgica (1909), amb la crema de convents i l'execució de Ferrer i Guàrdia.

Malgrat tot, el ritme i el creixement de la ciutat no s'aturen. L'Eixample s'expandeix, s'obre la Via Laietana, Horta és annexionada (1904) i es colonitza la serra de Collserola amb l'avinguda del Tibidabo. Les festes de la Mercè es consoliden i les bombes no eviten que els barcelonins es diverteixin. Mentre les classes populars es fan seu un Paral·lel cada cop més ple de teatres i de barraques de fira, la burgesia freqüenta el Liceu, els teatres del centre de la ciutat i l'hipòdrom de Can Tunis, que en caure en desús al final de la dècada es convertirà en el lloc on s'exhibirà el primer vol amb avió (1910). D'aquells anys són també els primers parcs d'atraccions al Tibidabo i l'American Park, i el naixement de la passió pels esports, com el ciclisme, el motociclisme, l'automobilisme, les regates, la natació, el tennis i el futbol.

La dècada acaba sense soroll de bombes i sabres, i creixent urbanísticament i econòmicament malgrat les traves i els escàndols de la majoria llerrouxista a l'Ajuntament. En l'horitzó, les dècades següents ens portaran la Barcelona cosmopolita de la Gran Guerra, l'Exposició del 1929 i la proclamació de la República. Però tot això ja ens ho explicarà Ròmul Brotons en propers llibres. ■

Enric Gomà

Els bons costums d'Emili Vilanova

Escenes barcelonines

Autor: Emili Vilanova (tria d'Enric Cassany)

Edicions Proa

456 pàgines

Barcelona, 2016

La narració "Bèsties embalsamades" acaba així: "Com tampoc ningú no s'ha cuidat d'averiguar de quina manera el promès se va prendre la mort d'aquesta bèstia, perquè l'objecte del present quadret ha estat presentar alguns tipus i no d'amoïnar al llegidor contant-li tafaneries." L'autor, Emili Vilanova, ens adverteix de les característiques dels quadres de costums que ell conrea: uns *tranches de vie*, més propers del diorama literari que del conte pròpiament dit. No hi busquin, doncs, tafaneries (si els en calen, comprin-se el *Lecturas*), sinó el dia a dia modest, rutinari, somort, dels barcelonins del seu temps, la segona meitat del segle XIX. Per aquesta raó, Enric Cassany va triar com a títol *Escenes barcelonines* per a aquesta antologia, títol també d'un llibre de 1886 del mateix Vilanova. No s'equivoquin, que després tot són plors.

A "En lo balneari" (1891), una raresa en Vilanova, hi ha el negatiu de tota la seva obra. En aquesta narració satiritza el món de la burgesia que enraona en castellà, afectada, melindrosa i més cursi que una col, molt allunyada del poble menut que sol retratar als quadres. Perquè Vilanova, nascut el 1840 i barceloní del carrer

Basea, defensa la petita Barcelona, menestral, senzilla, crèdula, tradicional, bonhomiosa, aliena a les modes i als nous costums propis de la modernitat. Entre ells, la irrupció del castellà en la vida quotidiana de Barcelona, que durant dècades ha estat només la llengua de la tropa, els funcionaris i els xanxes (els municipals, una deformació de Sánchez). A "Reflexions d'un porter" (1887), el porter es plany que a tota la casa de l'Eixample que vigila ell és l'únic que enraona en català. A "Perladillo" (1889), escriu sobre un andalús: "Sabia d'una capital famosa i molt vividora [Barcelona] que els que hi acudien parlant castellà hi trumfaven millor que els de la terra i hi manaven més que tots." Per a Vilanova, el castellà és "la llengua dels dominadors que imposen multes, renyen, castiguen i cobren".

Tot aquest món pretèrit i desaparegut, el catedràtic Antoni Vilanova (nebot-net de l'escriptor) l'explica magistralment i per peces menudes a *Emili Vilanova i la Barcelona del seu temps* (Quaderns Crema, 2001). Encara que Vilanova mor el 1905 i la primera casa enderrocada de la Via Laietana (dita llavors de la Reforma) és del 1908, Vilanova viu desolat i amb amargor l'anunci de la desaparició dels carrers que ell estima. A "En Parladé" (1891), Vilanova malparla de l'impulsor de la Reforma, deguda, segons apunta, a "petits desoris de la vida privada, a miserables desequilibris vulgars entre lo gastat i lo guanyat, i a vegades, també, a grans passions, a ingratitude massa fortes, a desamor o felonies i traïcions d'una dona pensamentera i antoixada?". "Por el amor de una mujer", com canta Julio Iglesias, insinua Vilanova que es va obrir la Via Laietana. Tot és possible.

En Vilanova hi retrobem els aires de Robert Robert, Juli Vallmitjana i Narcís Oller. Tots quatre van retratar amb mà mestra aquella Barcelona que deixava enrere la vida plàcida de petita ciutat emmurallada, entotsolada i domèstica, i s'endinsava en les incerteses de la modernitat. ■

Oscar Tusquets

Eva Blanch

Ulls negres, llengua bífida

Desitjo que marxin tots. Que s'acabi la maleïda operació fugida. Que el barri es buidi dels que viuen i dels que no viuen a Pedralbes.

El Bruno s'escapa i em desespero. Surto corrents a buscar-lo. És divendres, cap de setmana de Sant Joan. Em veig engolida per un embús monumental i una alegria col·lectiva desenfrenada. Cotxes tot terreny, vanettes, motos, Renault Twizy summament excitats per moure's, recollir, fer maletes. Tocar el dos ves a saber on. Nenes amb faldilles prisades i mitjons fins als genolls carregades amb pesades carpetes d'anelles. Xavals caçant els darrers pokémons amb els amics de l'escola. Mares joves, guapes, felices. Papàs pletòrics d'energia. Jo sóc un personatge fora de lloc que s'obre camí a contracorrent frustrada per no poder cridar "Bruno, Bruno, vine aquí". Esquivo els cotxes aparcats al voltant de la Creu de Pedralbes i entro a la plaça del Monestir. Un parell de turistes fent fotos i més nens amb motxilles vermelles saltant els graons amb salvatge entusiasme. Escolto el repic de les campanes i em torço el turmell amb les llambordes del paviment. Arribo al parc de l'Oreneta i aquí sí que crido i ploro i no em veu ningú. Maleeixo la desobediència del meu gos. El gen creuat que fa que el meu labrador sigui tan poc labrador. Arribo a la glorieta que en un temps passat va acollir enamorats benestants de famílies de renom, abandonada i grafitejada avui, on el Bruno acostuma a parar-se i ensumar fins a llepar el que mai vull esbrinar què és, a rematar el seu plaer aixecant la pota.

Surto del parc. Em pregunto què farà el Bruno si ensopega amb una femella de porc senglar disposada a tot per defensar els seus cadells, una d'aquestes mares que baixen amb tota la família a buscar el sopar pels contenidors.

Veig la Ronda bloquejada en els dos sentits i m'alleuja saber que jo no marxaré. Que aquí sóc una rara avis que no abandona el barri quan hi ha dos dies de festa. Creuo el pont amb aquest soroll invasiu i sense fi que envolta tots els xalets de la zona. Passo per davant de la gasolinera, del túnel de rentatge, del Punt Verd i del garden center buit de clients. M'angoixo imaginant el Bruno creuant el carrer. Recordo la placa que mai es va intentar arrencar amb el meu número de mòbil gravat. Evoco la seva docilitat, les seves grans llepades que m'empastifen la cara en els moments en què sento que el traeixo. Quan li netejo l'orella amb otitis, li rasco la ferida que li supura, el vacunem. Quan van néixer els meus fills i va saber que perdia un lloc.

Torno a plorar. Penso que haig d'anar a casa a dissenyar un pòster i empaperar tot el barri. Ho faig. El majestuós cap del Bruno mirant endavant i un "ES BUSCA" en Interstate Black Condensed cos 135. Enganxo la impressió al voltant de la universitat i a no sé quants fanals. Camino sota els emocionants pins dels jardins de William Shakespeare. Recorro el rierol artificial on està prohibit banyar-se i on el Bruno el Desobedient es capfica a arrossegar-nos una vegada i una altra. Arribo a les cavallerisses dels Güell i davant la mirada impertèrrita d'una parella de japonesos enganxo el DIN A4 als maons color caldera. Els ulls negres del Bruno al costat de la llengua bífida del drac d'en Gaudí. I és ara quan em pregunto si no deu estar prohibit això que faig. Enganxar pòsters d'algú que estimes i has perdut. Em sento sobtadament abatuda. Torno a casa arrossegant els peus. Veig baixar una monja amb hàbits marrons i em questiono allò de la clausura. Em creuo amb un grup d'homes amb cara d'èxit en plena *happy hour*. Desitjo que marxin tots. Que s'acabi la maleïda operació fugida. Que el barri es buidi dels que viuen i dels que no viuen a Pedralbes. Sona el meu mòbil.

El Bruno està bé. A la carretera de les Aigües. Amb dues noies que em demanen permís per continuar amb ell el seu running. Els dono permís i les gràcies.

Gaudeixo cada segon del llarg pont de Sant Joan. Del buit rere la histèria. Del dolç abandó en què queda el meu barri. Amb el Bruno a casa. ■

Vicente Zambrano

El derecho a la ciudad

La población mundial ya es mayoritariamente urbana y cada vez lo será más. En el futuro las ciudades acumularán una concentración demográfica nunca vista hasta ahora, y tanto la felicidad como la creatividad y la eficiencia de todos nosotros dependerán en buena medida de si somos lo bastante hábiles para dotarnos de un hábitat que no pierda la escala humana. Es más, el futuro de la especie pasa por la ciudad, que es ahora mismo uno de los principales instrumentos de progreso de que disponemos para hacer frente al futuro. Y, con todo, el cambio de época que vivimos nos obligará a refundar el concepto.

El margen de un gobierno municipal a la hora de dirigir el curso fluctuante de una ciudad tiene unos límites. El desorden inherente a cualquier acción espontánea no se podrá regular nunca de manera completa desde la Administración, ni tampoco sería deseable. Allí donde no llegan las leyes ni la ordenanza municipal, la vida encuentra grietas para afirmarse y someternos a tensiones inéditas y a nuevas contradicciones. Hoy más que nunca hay que rehabilitar la vida en las ciudades antes de que impere la ley del más fuerte.

Cuando el espíritu mercantilista y especulador parece dominar en Barcelona con más fuerza que nunca, la ciudad necesita redoblar esfuerzos para garantizar derechos fundamentales, como los de acceso a la vivienda y a un espacio público libre de coacciones. A lo largo del año 2016 el Colegio Oficial de Arquitectos de Cataluña organizó el Congreso de Arquitectura, un acontecimiento que no se celebraba desde 1996. De todas las jornadas y debates que se mantuvieron salió un compromiso ciudadano orientado a los nuevos valores de participación, igualdad y sostenibilidad.

Los ciudadanos vivimos asediados por múltiples violencias, sean estructurales o simbólicas, que nos fuerzan a ver como normales y cotidianas situaciones intolerables, pero que ya forman parte de inercias muy difíciles de corregir. Hablamos de la gentrificación, la pobreza energética, las

deficiencias de movilidad, el ruido, la segregación, la turistificación del espacio público, etc. En respuesta a todos estos factores desestabilizadores, que ponen contra las cuerdas a una parte importante de la población urbana, se formula lo que se ha denominado “derecho a la ciudad”, un derecho de derechos que reúne un mínimo imprescindible de garantías para sus habitantes.

El derecho a la ciudad no se refiere al derecho a vivir en ella, que obviamente posee cualquier persona, sino a la capacidad de acceder a los servicios básicos y a un espacio público compartido que deben tener quienes ya forman parte del tejido urbano. Allí donde la ley espontánea del mercado no sea capaz de asegurarlo, se alcanzará por fuerza a través de la *urbanidad*, la ética de la ciudad, que no es otra cosa que el conjunto de herramientas colectivas de que se dota una comunidad para poder convivir en un mismo espacio. Si el urbanismo es competencia de las autoridades, la urbanidad dependerá de los ciudadanos, porque nos pedirá un sentido de comunidad que solo puede construirse a partir de la generosidad colectiva.

Este derecho es inviable sin unos correspondientes deberes de ciudadanía. El sentido de urbanidad no se puede limitar al ejercicio de la buena educación, ni reducir a un conjunto de normas para circular correctamente por las calles, sino que reclamará también visión colectiva: respeto por la diferencia, empatía social, conciencia ecológica y la voluntad de participar en la gobernanza colectiva. Ciudad libre y abierta, sí, pero con la finura de la urbanidad. ■

Barcelona Metròpolis

Fotos: Pere Virgili

Michele Catanzaro

Isabelle Anguelovski, investigadora en ecología política

“Inversores poderosos se han apropiado de la agenda ecológica”

La creación en los barrios de parques urbanos, cinturones verdes y corredores ecológicos atrae a inmobiliarias de lujo y a nuevos habitantes con un poder adquisitivo mayor que el de los residentes históricos. El aumento de los precios de la vivienda acaba desplazando a la población original: es el frustrante fenómeno conocido como “gentrificación verde”.

El parque del Poblenou de Barcelona es un proyecto que todo el mundo querría detrás de su casa: un gran pulmón verde en un barrio popular con pasado. Sin embargo, la aparición del parque está teniendo efectos inesperados. El número de habitantes con educación universitaria ha aumentado en un 700 % en un radio de cien metros alrededor del equipamiento. Y se ha reducido el número de los residentes de edad avanzada y de los inmigrantes del sur del mundo. También han aparecido viviendas de lujo y los precios de la vivienda se han disparado. En resumen, la población que tenía que beneficiarse del parque se ha visto desplazada en favor de nuevos habitantes más ricos, más jóvenes y más *blancos*.

Este caso es el ejemplo más clamoroso en Barcelona de un frustrante efecto boomerang: la “gentrificación verde”. La creación de parques urbanos, cinturones verdes, corredores ecológicos, etc., atrae a nuevos habitantes con mayor poder adquisitivo y a inmobiliarias de lujo. El aumento de los precios de la vivienda acaba desplazando a la población original de clase baja. Las comunidades marginadas luchan para que sus barrios sean más verdes, pero cuando alcanzan lo que reivindicaban se ven expulsadas nuevamente a entornos menos atractivos.

El fenómeno se ha dado en el nuevo cinturón verde de Medellín (Colombia), en el restaurado frente marítimo de Portland (Oregón, Estados Unidos) y en el flamante High Line (un parque emplazado en un antigua vía de tren elevada) de Nueva York, entre otros lugares. Es como si los mecanismos más agresivos de la economía de mercado hubiesen puesto a su servicio el ambientalismo, la sostenibilidad y la lucha contra el cambio climático.

“Antes, el factor económico era contrario al factor ambiental, pero ahora los grandes grupos inmobiliarios saben aprovechar la agenda verde de las ciudades”, afirma Isabelle Anguelovski (Reims, Francia, 1978), investigadora en ecología política del Instituto de Ciencia y Tecnología Ambientales de la Universidad Autónoma de Barcelona (ICTA-UAB). Anguelovski, que después de detectar casos de “gentrificación verde” a ambos lados del océano se ha convertido en la experta de referencia del fenómeno, trabajó en la Sorbona, en Harvard y en el Instituto de Tecnología de Massachusetts (MIT), antes de establecerse en Barcelona en 2011. En 2013 recibió el Premio Nacional de Investigación al Talento Joven de la Generalitat de Cataluña. Durante los próximos cinco años analizará el proceso en cuarenta ciudades de todo el mundo, en el marco del proyecto Greenlulus (Green Locally Unwanted Land Uses: usos verdes del suelo no deseados localmente), financiado con 1,5 millones de euros por la Unión Europea (Consejo Europeo de Investigación, ERC). La investigadora espera encontrar también casos de éxito en los que se haya logrado conciliar justicia y naturaleza en las ciudades. Estas experiencias pueden ser valiosas para gestionar los próximos candidatos a la gentrificación verde en Barcelona: el parque del cajón ferroviario de Sants y las supermanzanas. Anguelovski está asesorando al Ayuntamiento de la ciudad sobre este tema.

Usted se define como investigadora activista: ¿qué significa? Significa entender en profundidad las realidades sociales que estudio y contribuir a la resolución de algunas de las

tensiones más agudas. En Boston trabajé en Dudley, un barrio marginalizado que ha sufrido durante décadas incendios provocados para vaciar pisos alquilados, acumulación de basuras y desinterés de los inversores. Las comunidades afroamericanas, afrolatinas y de Cabo Verde se movilizaron para mejorar la calidad del barrio. Trabajé con ellos y les transmití los resultados de mi investigación. En Barcelona no he tenido un papel tan activista: con dos hijos pequeños, es complicado. Pero siempre comparto información con las organizaciones que estudio, organizo talleres, escribo en la prensa. Y también estoy trabajando con el Ayuntamiento para evitar la gentrificación verde en las supermanzanas y en los jardines de Sants.

¿Siempre ha combinado investigación y participación en primera línea?

A los dieciséis años aproveché el castellano que había aprendido en el instituto para viajar a Cuba con la ONG Sodepaz, de Madrid. Me sorprendió mucho el tema de la desigualdad en el desarrollo. Durante la carrera [de Ciencias Políticas en el instituto Sciences Po Lille (Francia)] y el máster [en Cooperación en la Sorbona] viajé a menudo a América Latina en proyectos de cooperación. Más tarde trabajé con Oxfam sobre cómo las mujeres se enfrentan a los impactos de la explotación minera: fue mi primer contacto con la injusticia ambiental. También fundé una ONG que hacía consultoría a comunidades indígenas afectadas por la minería.

¿Desde entonces se dedicó a estudiar la relación entre justicia y medio ambiente?

Algunos años más tarde, en 2006, empecé un doctorado en el MIT sobre la resolución de conflictos entre malhechores ambientales y comunidades afectadas. El resultado fue un libro que se publicó en 2012 [*Neighborhood as refuge: Community Reconstruction, Place Remaking, and Environmental Justice in the City* (Barrios como refugios: reconstrucción de comunidades, rediseño de lugares y justicia ambiental en las ciudades)] en el que se comparan los casos de tres barrios: Dudley en Boston, Sant Pere i Santa Caterina en Barcelona y Cayo Hueso en La Habana.

¿Qué comparten Barcelona, Boston y La Habana?

Me había dado cuenta de que muchas poblaciones marginalizadas se movilizan para hacer trabajos ambientales: limpian terrenos, crean espacios verdes, realizan talleres con material reciclado, trabajan la energía renovable. Eso sucede en comunidades que no tienen nada que ver unas con otras. Quería entender por qué y cómo se movilizan las comunidades históricamente estigmatizadas y marginadas, pero no comparando barrios de la misma ciudad, sino situaciones políticas muy diferentes.

¿Por qué eligió Barcelona como caso de estudio?

Ya en el año 2000 había visitado la ciudad y había paseado por sus barrios. Desde entonces volví varias veces y fui siguiendo su desarrollo urbano. El objetivo de mi trabajo era comparar los movimientos en tres entornos distintos: una democracia establecida y con un alto grado de desarrollo urbano –Boston–, una democracia joven y con un desarro-

llo intermedio –Barcelona– y un régimen autocrático poco desarrollado –La Habana.

¿Qué tienen en común los movimientos medioambientales de los tres casos?

Tras realizar ciento cincuenta entrevistas, puedo decir que mucho. Las experiencias de desatención vividas por la gente de estos barrios generan una conexión entre las personas y los lugares. Crean una especie de doble conciencia: en primer lugar la de los problemas que se sufren, pero paradójicamente también un sentido de pertenencia y comunidad, el orgullo de vivir en aquel barrio. De aquí emerge un sentido de responsabilidad, un interés en mejorar la calidad del ambiente urbano y un crecimiento personal, también en personas sin educación o profesión formalizada. Los objetivos de los movimientos son rehacer el entorno y reforzar su identidad. El cuidado del medio ambiente es una herramienta para alcanzar otras finalidades: se busca la recuperación ambiental, pero también protección frente al racismo o las drogas, el establecimiento de una especie de poblado urbano. Los barrios se convierten en refugios, en santuarios seguros; este un aspecto muy importante, especialmente para los más jóvenes.

¿Cómo se concreta en Barcelona esta idea del barrio como refugio?

Me centré sobre todo en el Forat de la Vergonya [el Agujero de la Vergüenza, un espacio degradado largamente reivindicado por los vecinos, junto al mercado de Santa Caterina, en Ciutat Vella]. Pese a los conflictos con la municipalidad y entre los grupos implicados, se logró un espacio gestionado por los ciudadanos, con diversidad social y cultural, tiendas locales, etc. Ahora las cosas han cambiado. El Forat y las viviendas sociales son una especie de manzana segregada del resto del barrio. En torno a él hay un gran cambio social: no se abren tiendas de productos para los residentes, sino tiendas de arte, clubs de fumadores, alquileres de bicis eléctricas y bares con patatas bravas a ocho euros. La apuesta por la marca Barcelona, la disminución de la participación ciudadana durante el mandato del alcalde Trias y la crisis han contribuido a hacer que los únicos inversores en el barrio sean foráneos. Se han construido nuevos hoteles para atraer turismo, pero hay pocas viviendas de alquiler y la mayoría son de ocupación turística. También hay que reconocer que la gente que estaba al frente de las luchas del Forat ha envejecido o se ha marchado. En cualquier caso, ya están surgiendo nuevos activismos.

Tras mudarse a Barcelona se interesó en las iniciativas contra el cambio climático impulsadas desde la base.

Sí. Fui investigadora principal de TESS, un proyecto europeo que pretendía medir en seis países el impacto de iniciativas comunitarias en movilidad, comida, energía y residuos. En Barcelona estudié asociaciones, cooperativas y empresas como Can Masdeu, La Col, Can Batlló, Trèvol, L'Ortiga, Tota Cuca Viu, Granja Aurora, Som Energia...

¿Cómo nace la idea de la “gentrificación verde”?

Apareció hacia el final de mi trabajo de campo para el libro. Muchos activistas me decían: “Hemos luchado por limpiar

nuestro vecindario, que estaba contaminado y descuidado; finalmente disponemos de infraestructuras ambientales, y ahora nos damos cuenta de que el barrio atrae a inversores y nuevos residentes”. Había gente que aseguraba que si ponían un jardín comunitario más, tendrían que irse al cabo de cinco años, o que su barrio ya era bastante verde. En el Forat de la Vergonya pusieron arena en el suelo para evitar que se instalaran terrazas. Muchos movimientos dejaban de lado la justicia ambiental para interesarse por la vivienda. Y entonces me di cuenta de la contradicción y la paradoja a la que se enfrentaban aquellas personas. La literatura científica al respecto era muy incipiente: había algunos casos de estudio individuales muy específicos.

¿Cuándo empieza este proceso en Barcelona?

Los primeros casos documentados son de finales de los años noventa: por ejemplo, la Vila Olímpica. También estoy pensando en investigar casos de los ochenta, como los parques de Joan Miró y de la Espanya Industrial, pero hay pocos datos.

¿Y cuáles son los puntos calientes en la actualidad?

En primer lugar, los jardines de la Rambla de Sants, donde algunos residentes ya sufren porque sus viviendas son más visibles para los turistas y, además, está el precedente del High Line de Nueva York. En segundo lugar, las supermanzanas: yo formo parte del grupo de estudio creado por el Ayuntamiento para mitigar sus posibles efectos negativos. Pero también hay casos como el del paseo de Sant Joan, que no ha sido nunca un entorno de bajos ingresos, pero que padece supergentrificación, es decir, el desplazamiento de la clase media por personas de ingresos aún más altos.

¿La gentrificación verde es el resultado de una estrategia consciente de los grupos inmobiliarios?

Las empresas son perfectamente conscientes del poder del verde. En Vancouver, poderosos constructores publicitan edificios de lujo con jardines comunitarios en su interior. Las grandes agencias inmobiliarias de Alemania anuncian propiedades en Barcelona haciendo hincapié en lo verde. En cualquier caso, no se trata solo de la construcción o la reforma de edificios de lujo, sino que, sencillamente, se atrae a personas y familias de ingresos altos hacia lugares bonitos de la ciudad.

¿Qué papel tiene en ello la política?

La sostenibilidad se ha despolitizado. Hay una consideración de la planificación verde como tecnocrática, pospolítica, apolítica, *top-down*. Se crea un parque o una *high line* y se da por descontado que todo el mundo sacará beneficios. No se realiza un análisis crítico de la situación para averiguar qué actores se beneficiarán de ello realmente. El hecho de que inversores poderosos se hayan apropiado de la agenda ecológica no forma parte del debate político.

Usted ha afirmado que un *greenlulu* (espacio verde no deseado) puede ser incluso peor que un *brownlulu* (espacio contaminado o degradado). ¿Cómo se entiende?

Así es en un cierto sentido: la gentrificación verde puede ser peor que una fábrica contaminante, debido al despla-

miento forzado que impone. La gente pierde sus redes sociales y se ve obligada a trasladarse lejos del centro. Además, todo el mundo tiene claro que un *brownlulu* es malo, mientras que los *greenlulus* son percibidos como positivos, por lo que es más difícil poner en la agenda el estudio de los problemas que plantean.

¿Estos espacios verdes contribuyen al menos a hacer las ciudades más sostenibles?

La agenda de la verdificación no coincide siempre con la de la sostenibilidad. Esta requiere políticas energéticas, una estrategia agresiva a favor de la movilidad sostenible, redes comerciales internas fuertes, escuelas y estructuras de salud bien repartidas..., que la gente no se desplace tanto.

¿Hay alguna manera de mantener los beneficios del verde en las ciudades sin crear injusticias?

Básicamente se trata de hacer políticas muy rigurosas de vivienda asequible. En Europa hay más de tres millones de viviendas vacías; España es uno de los países con un volumen más elevado. Hay que encontrar modos de repartir el acceso a estos espacios y recuperar los edificios que se han quedado los bancos: por ejemplo, creando nuevas formas de vivienda social. No es necesario construir más, sino que se pueden incrementar los fondos dedicados a reformar edificios existentes. Y en el caso de edificación nueva se pueden implementar zonas de inclusión, como han hecho Berlín o Nueva York, ciudades en las que se tiene que destinar a vivienda social entre el 20 y el 30 % de las viviendas nuevas. También hay que poner en marcha políticas enérgicas de control y ampliación del mercado del alquiler, porque la especulación presente en el mercado hipotecario hace que a veces las personas se vean imposibilitadas de devolver los préstamos. En este sentido se requiere cambiar

la mentalidad que antepone la compra al alquiler, pero también reducir el número de licencias de apartamentos turísticos y controlar los alquileres ilegales que se efectúan mediante plataformas como Airbnb.

¿La clave es desarrollar una buena política de vivienda?

Hay más cosas aún. Si la gentrificación tiene algo positivo es que los barrios se regeneran. Entonces, ¿cómo se puede ayudar a los residentes a quedarse? Básicamente, mejorando sus ingresos. Para ello se debería cambiar el ciclo de la pobreza ya a partir de la escuela, financiando las escuelas más desatendidas para dar una oportunidad a los alumnos de encontrar buenos trabajos en el futuro. También es importante disponer de asociaciones fuertes de comerciantes que defiendan las tiendas tradicionales. Por último, los centros sanitarios pueden influir favorablemente en los determinantes sociales de la salud. Es un conjunto de acciones que van unidas: se trata de aplicar un enfoque territorializado de las políticas de regeneración.

Sin embargo, los vecinos de las zonas que actualmente están en peligro necesitan soluciones rápidas...

En Barcelona, el motor de la gentrificación es la combinación del turismo, las inversiones inmobiliarias y la incorporación o el regreso a la ciudad de gente de clase alta. Hay que redinamizar los barrios en crisis, por ejemplo, facilitando préstamos a los pequeños negocios, y controlar qué tiendas se abren: quizás no hace falta un puesto más de alquiler de bicis eléctricas para turistas, y se pueden priorizar negocios que proporcionen servicios a los residentes. Y también sería necesario llegar a acuerdos políticos para poner en marcha zonas de inclusión. ■

Olga Capdevila

Ciudades (más) humanas

Se prevé que en el año 2050 casi el 70 % de la población mundial vivirá en zonas urbanas. En España este porcentaje ya llega al 80 %. Las ciudades del mundo ocupan solo el 3 % de la superficie de la Tierra, pero son responsables del 60 al 80 % del consumo de energía y del 75 % de las emisiones de carbono. El futuro de la humanidad, pues, se juega en las ciudades.

En el siglo XXI Barcelona ha experimentado un boom migratorio –entre 2000 y 2015 llegaron más de un millón de personas, procedentes de otros países y también del resto de Cataluña y de España. Ante esta nueva realidad demográfica, la ciudad ha de saber encontrar nuevos equilibrios que hagan posibles unas condiciones dignas de subsistencia en los ámbitos educativo, sanitario, laboral, medioambiental y de vivienda.

El futuro de la ciudad debe construirse sobre tres pilares básicos: la identidad, la cohesión y la sostenibilidad. En la convivencia pacífica de múltiples identidades está la clave de la cohesión. Y ser capaces de generar una cohesión que favorezca la igualdad será un requisito indispensable para garantizar una ciudad sostenible.

¿Es posible construir ciudades más humanas? Para responder a esta pregunta diferentes entidades sociales y grupos de reflexión organizaron en noviembre un ciclo de conferencias, cuyos temas resumimos en artículos de los propios ponentes.

Panorama de la conurbación barcelonesa desde el Castell de Torre Baró.

Vicente Zambrano

Xavi Casanovas

Director de Cristianisme i Justícia. Miembro del grupo coordinador de “Ciudades (+) Humanas”

La ciudad, vertebradora de comunidad

Más de la mitad de la población humana ya vive en ciudades. Superado el ecuador de este proceso global de conversión demográfica, conviene que nos detengamos para reflexionar sobre los retos que se les plantean como impulsoras de vida y convivencia. Este fue el objetivo de un ciclo de debates que se organizó en noviembre bajo el lema “Ciudades (+) Humanas”.

La preocupación por el futuro de la vida en las ciudades es cada vez mayor. Lo podemos percibir en espacios de decisión global: la enorme expectativa generada en cumbres como la de Habitat III del último mes de octubre en Quito, en la que los principales alcaldes debatieron en torno al desarrollo sostenible de la vida urbana; o en la incorporación a la agenda 2030 de los Objetivos de Desarrollo Sostenible (ODS) de un objetivo específico relativo a las ciudades, el número 11: “Hacer lo posible para que las ciudades y los asentamientos humanos sean inclusivos, seguros, resilientes y sostenibles”. Y lo podemos percibir en el día a día de las personas: en ciudades como Barcelona, L’Hospitalet o Badalona se han desarrollado de manera autoorganizada decenas de charlas sobre ciudades refugio, el impacto del turismo, redes de ciudades por la sostenibilidad, la movilidad y la

salud, remunicipalización de los servicios de agua y un largo etcétera.

¿Por qué razones el futuro de las ciudades centra tantos debates sociales y políticos? En pocos datos podemos entender la magnitud de lo que tenemos entre manos: a principios del siglo XX de cada diez habitantes solo uno vivía en ciudades; a mediados de siglo no llegaban a tres de cada diez, y actualmente lo hace más de la mitad de la humanidad. Se prevé que, en el año 2050, casi el 70 % de la población mundial vivirá en zonas urbanas. En España ya es actualmente el 80 %. Las ciudades del mundo ocupan solo el 3 % de la superficie de la Tierra, pero son responsables del 60 al 80 % del consumo de energía y del 75 % de las emisiones de carbono. Nos encontramos ante un proceso imparable.

La masificación y el crecimiento de las ciudades comenzaron con la Revolución Industrial. Londres, a finales del siglo XIX, fue la primera ciudad en superar los cinco millones de habitantes. En la actualidad las ciudades más pobladas se encuentran en Asia y en Latinoamérica, y la mayoría de ellas supera con creces los diez millones de habitantes. Las ciudades del mundo occidental empiezan a levantar la cabeza después de la mayor crisis económica vivida en los últimos treinta años, pero lo hacen exhibiendo grandes desigualdades entre su población y heridas no cerradas. Las ciudades del Sur global han vivido crecimientos desordenados y descontrolados en los últimos años y necesitan ser pensadas de nuevo en el ámbito urbano.

Estamos justo en el ecuador del paso de una sociedad eminentemente rural a otra urbana y, por tanto, en este espacio de frontera, tenemos que detenernos y reflexionar sobre las posibilidades de la vida y la convivencia en las ciudades. Este fue precisamente el objetivo del ciclo de conferencias orga-

nizado en el mes de noviembre por Cristianisme i Justícia, la Fundació Joan Maragall, la Fundació Carta per la Pau, la revista *Valors* y el Movimiento de Profesionales Católicos de Barcelona.

Tres son, a nuestro entender, las fronteras de la convivencia hoy en los grandes núcleos urbanos: la identidad, la cohesión y la sostenibilidad. ¿Es posible construir ciudades más humanas? ¿Cómo abordar los actuales retos centrandolo en las personas?

En este número de la revista *Barcelona Metròpolis* recogemos los temas que presentaron a debate los ponentes del ciclo, resumidos por sus propios autores. Sirva este artículo como introducción general.

Construcción de ciudadanía

Civitas es el término latino que nos recuerda la dimensión relacional y participativa de la ciudad, una dimensión garantizada por los derechos civiles. No hay ciudad sin ciudadanos, por tanto sin vida activa, sin implicación y creación de sujeto. Las ciudades nacieron en la época medieval justamente como refugio frente al dominio y la subyugación de los señores feudales, para encontrar un espacio de anonimato que permitiera la libertad y la articulación de un tejido social donde la seguridad y la creatividad fueran posibles.

Pero esta ciudadanía no se puede dar por supuesta. En la ciudad conviven ciudadanos y no ciudadanos. Para ejercerla se requiere un aprendizaje: dotarnos de habilidades de diálogo, permitir que se escuchen todas las voces, hacer aflorar las mayorías silenciosas..., retos clave para las grandes megalópolis que ya no tienen un solo color, un único rostro, sino que se vuelven multiculturales, multiétnicas y multirreligiosas.

Otro aspecto clave para la construcción de la comunidad recae en la confianza: ¿qué sucede en las ciudades cuando se registra una llegada abundante de forasteros? ¿Cómo se modifican los círculos de confianza y las interacciones entre los vecinos? Las conclusiones no son demasiado positivas: no hay interacciones entre los residentes de toda la vida y los recién llegados. Muchos afirman que ciertos grados de integración son imposibles y que la diversidad cultural genera desconfianza, lo que produce el efecto

caparazón de tortuga, que lleva a que la gente se deje de relacionar incluso con quien se relacionaba antes.

Se necesitan, pues, dinámicas capaces de transformar desde las bases la realidad urbana para construir verdaderas comunidades, y no simples agrupaciones de población parceladas en compartimientos estancos. Como afirma el sociólogo vasco Imanol Zubero, aunque todos dormimos en un determinado lugar, este no tiene por qué verse reducido a la condición de hotel o “ciudad dormitorio”, igual que los lugares en los que trabajamos y producimos no se tienen que ver transformados en meros “distritos de negocio”, ni los espacios en los que consumimos en “grandes superficies”, ni el ocio ha de darse solo en “parques temáticos”. Que la ciudad sea un espacio al servicio del negocio y el consumo, o para la interacción y la convivencia, depende en exclusiva de la respuesta que damos a la pregunta sobre su significado.

Dicho de nuevo con palabras de Imanol Zubero, las ciudades son modelos de complejidad organizada. Es la diversidad la que las constituye como realidades vivas y equilibradas, mientras que su ausencia las hiere de muerte. Por lo tanto, hay que distinguir, como hace Manuel Delgado, entre espacio público y espacio urbano: el primero normativiza qué ha de pasar, mientras que el segundo es la ciudad que deviene en verdad en toda su plenitud.

Peligros de la falta de cohesión

La ciudad como polis nos remite al espacio de gobierno y decisión que facilita. Pero en su seno la democracia no es posible cuando la desigualdad no hace más que crecer. En Barcelona, la esperanza de vida al momento de nacer es diez años superior en Pedralbes que en Ciutat Meridiana, barrios separados solo por diez kilómetros. ¿Es posible una participación democrática real, el ejercicio de derechos políticos y la cohesión en sociedades tan polarizadas?

La democracia griega, nacida en la polis, es su paradigma, pero era de hecho una democracia de las elites, de los hombres libres. Hoy en día, para conseguir una verdadera democracia hay que garantizar a los ciudadanos no solo la libertad política, sino también la material.

Joan Tomàs

La participación es, pues, derecho y fuente de derechos. No obstante, sabemos cuan difícil es participar de las decisiones en las ciudades. Hoy hay multitud de fronteras, de líneas abismales –tal como diría el sociólogo y catedrático de Coímbra Boaventura de Sousa Santos– que separan a quienes tienen derechos de quienes no los tienen ni pueden aspirar a ellos; a quienes participan de las dinámicas de decisión, de quienes no cuentan para nada. El futuro de la ciudad, y por tanto de la polis, se decide solo desde uno de los lados de la línea abismal.

En una ciudad realmente cohesionada la vivienda no debería ser motivo de exclusión y expulsión. Hay una serie de mantras falaces, como el de que las viviendas protegidas son para pobres, cuando en realidad una gran mayoría de la población pertenece al segmento que necesita apoyo para la vivienda. Todos no necesitamos casa de propiedad; hay que cambiar el régimen de tenencia imperante para ofrecer viviendas de alquiler y facilitar su uso.

Para garantizar la cohesión hay que considerar, juntamente con una adecuada política de vivienda, todo un conjunto de medidas como la instauración de un salario mínimo ciudadano adaptado al coste de vida real o la elaboración de unos presupuestos participativos que orienten el gasto a satisfacer las preocupaciones reales de los vecinos. Una ciudad que proporcione igualdad de oportunidades y acceso a las decisiones permite una buena integración. Todos ellos son elementos que forman parte del deseado “derecho a la ciudad”, en términos de Lefebvre.

Entre nosotros, las nuevas alcaldías de las llamadas “ciudades del cambio” como Madrid, Barcelona, Valencia o A Coruña abren nuevas oportunidades y retos interesantes en el ámbito de la participación comunitaria, la consecución de la transparencia y la reconsideración de la cosa pública en el seno de la ciudad, retos que evidentemente no están exentos de ambigüedades y se prestan a posibles errores.

En clave sostenible

Si queremos una ciudad al servicio de la vida y no solo funcional, es fundamental que nos preguntemos por su estructura, por el diseño de sus espacios, por su entramado.

Joan Tomàs

La urbe sostenible es continua, compacta y densamente poblada, a diferencia de la que a menudo se implementa. Este tipo de ciudad comporta menos consumo energético y de suelo, y favorece la relación entre las personas.

También es la que dispone de ámbitos de interrelación personal, como centros cívicos de barrio, guarderías infantiles, parques y jardines. En definitiva, la que tiene espacios de contacto, unos espacios que, como apunta Marina Garcés, posibilitan la vida en común, frente a la tendencia a establecer una vida parcelada.

Muchos urbanistas defienden la política de vivienda como punta de lanza del proyecto urbanístico de la ciudad. Sostenible es sinónimo también de inclusiva. Es necesario un diseño de ciudad que facilite los procesos de aprendizaje de la vida en comunidad. Actualmente hay una desestructuración familiar y social muy fuerte y para combatirla se precisa una pedagogía del hábitat, un aprendizaje de la vida en comunidad. Los barrios tienen la escala adecuada para permitir que este proceso se viva e interiorice. De este modo la ciudad será construida por todos y todos utilizarán sus espacios.

Incluso el Papa Francisco, en su última encíclica, de carácter claramente ecologista, afirma: “La sensación de asfixia producida por la aglomeración en residencias y espacios con alta densidad de población se contrarresta si se desarrollan relaciones humanas cercanas y cálidas, si se crean comunidades, si los límites del ambiente se compensan en el interior de cada persona, que se siente contenida por una red de comunión y de pertenencia. De esta manera, cualquier lugar deja de ser un infierno y se convierte en el contexto de una vida digna” (*Laudato si'*, n.º 148).

El paradigma barcelonés

Del gran crecimiento de la Barcelona de finales del siglo XIX fueron protagonistas dos movimientos sociales paralelos: el encarnado en un sector ilustrado, emprendedor, rico, moderno, burgués y de talante liberal, frente a la ciudad proletaria, de tendencia anarquista y republicana, y también dotada de un gran carácter emprendedor. Pasada la época gris de la dictadura, podríamos establecer un segundo tour

Joan Tomàs

de force para la ciudad en el período previo a los Juegos Olímpicos de 1992. Es entonces cuando se producen fenómenos como la abertura de la ciudad al mar, la eliminación de los barrios de barracas de la Barceloneta, el Somorrostro y Montjuïc, la internacionalización de los símbolos de la ciudad y la puesta en marcha de la famosa “marca Barcelona” y del modelo de éxito que expone hoy al mundo. Un éxito que quiso repetir en el año 2004 con el más que cuestionado Fórum de las Culturas. De nuevo dos Barcelonas frente a frente: la de la innovación tecnológica y el distrito 22@, por un lado, y la underground de los movimientos sociales y antiglobalización, libertarios e independentistas, etc., por el otro.

En una ciudad pequeña pero realmente cosmopolita, en que conviven multitud de culturas, con un 17 % de inmigración, nos encontramos en estos momentos ante dos grandes retos. El primero, superar la tensión de la desigualdad entre barrios: los más ricos tienen unas rentas siete veces superiores a las de los más pobres. Es una ciudad polarizada que ha ido expulsando a la población inmigrante y con menos recursos y que ha creado sus pequeños guetos, en su interior o en el área metropolitana. El segundo reto consiste en frenar el turismo desbocado y el predominio de los intereses económicos. El número de turistas que pasaron por Barcelona en el año 2015 asciende a unos 7 millones, con 17 millones de pernотaciones. El sector turístico representa un 15 % de la economía y no para de crecer, lo que comporta una alta estacionalidad de la oferta laboral y económica, problemas de convivencia y un grado notable de gentrificación, el gran drama actual y futuro de las ciudades de éxito. Podemos acabar convirtiendo nuestras ciudades en escenarios de cartón piedra sin vida. Hay demasiados intereses económicos en juego en la explotación de la marca Barcelona.

Estos dos retos se repiten para todas las grandes ciudades. Pese a algunos intentos de reforma, todos los ayuntamientos, de un color u otro, acaban tropezando con la misma piedra: la imposibilidad real de decidir sobre muchas de las cuestiones que afectan a la vida de sus ciudadanos. En parte, el debate sobre el cierre de los centros de inter-

Joan Tomàs

namiento de extranjeros tiene que ver con la incapacidad de los ayuntamientos de regular sobre un espacio de privación de libertad situado dentro de su término. Una solución pasaría por dotar a los municipios de más capacidad normativa y más autonomía de recursos. Pero la incapacidad normativa en muchos campos se agrava aún más con medidas recentralizadoras como la reciente ley de administración local.

Una nueva agenda para el futuro urbano

En estas nuevas ciudades globales que son centros de dirección de la economía mundial, la mezcla de culturas hace que se conviertan en representativas de la pluralidad del mundo. Son ciudades insignia y punta de lanza del cambio que veremos; algunos, como el politólogo neoyorquino Benjamin Barber, se atreven a profetizar que sus alcaldes pueden llegar a gobernar el mundo. Si ello es así, habrá que reflexionar a fondo sobre cómo conseguir que el objetivo de una vida digna se sitúe en el centro de su desarrollo.

¿Qué deseáramos tener presente en esta reflexión? Al menos esto: la necesidad de que la vida y el cuidado de la vida, y no el éxito y el crecimiento económico, sean los factores determinantes en la marcha de las ciudades; de poner en valor su riqueza humana, contando con la aportación de jóvenes y mayores, pobres y ricos, personas con capacidades o carentes de ellas, de hombres y de mujeres, de los nativos del país y de los inmigrantes...; de emplear de manera justa y sostenible los bienes de la naturaleza; de unir el mundo rural y el mundo urbano, evidenciando la procedencia de todo lo que hace posible la vida; de generar posibilidades para la participación y la decisión de todos en el camino de la construcción de la vida colectiva, sin tener que depender solo del gobierno y las instituciones, y de crear las condiciones de seguridad para una vida sin violencia y sin miedo, sobre todo para las mujeres.

De todos estos factores, y seguro que de muchos más, depende que seamos capaces de construir ciudades un poco más humanas. ■

Las imágenes de esta página y la anterior pertenecen al proyecto *Mi barrio*, de Joan Tomàs, una instalación con 140 retratos de personas del barrio de Sant Pere, Santa Caterina i la Ribera. Las fotos se pudieron ver en la plaza de Sant Pere los años 2004 y 2009, y desde el mes de febrero de 2015 forman una muestra permanente titulada *Qui som?* en el pasaje que comunica las calles del Pou de la Figuera y de Carders.

Fotos: Vicente Zambrano

Carme Trilla Bellart

Presidenta de la Fundació Hàbitat3

Los grandes retos de la cohesión

Aparte de explicaciones sociológicas, culturales y demográficas, nos interesa poner el foco en el urbanismo, la vivienda y el mercado inmobiliario como factores de cohesión social en la ciudad, o, al contrario, de segregación social.

Vivir en las ciudades es deseado por una parte muy importante de la población –el 74 % de la europea y el 77 % de la española– y lo es de forma creciente. Los motivos de ello son muy diversos, pero entre los más significativos figuran la necesidad de compañía, la facilidad en la obtención de servicios, la riqueza que supone el establecimiento de lazos de relación amplios y la apertura al conocimiento de otros; pero también el deseo de anonimato, de privacidad o de preservación de la intimidad. En definitiva, responde a una voluntad de huir de la soledad, del aislamiento y del gueto, ganando al mismo tiempo libertad de movimiento y de acción. Por lo tanto, la cohesión de la ciudad se basa en asegurar que todos estos deseos son atendidos o que lo son de una manera cuanto más satisfactoria para todos, mejor.

Como principales obstáculos para la cohesión aparecen todos aquellos procesos que llevan a una o varias partes de la población urbana a situaciones no deseadas de aisla-

miento, de soledad, de cierre, de exclusión, de dificultad de relación o de presentación impúdica de las diferencias. Es por estos motivos por lo que conviene distinguir claramente entre diversidad, que es la fuente fundamental de riqueza humana de las ciudades, y desigualdad, cuando comporta la incapacidad de superar las diferencias que son inevitables en el punto de salida y, por tanto, la perpetuación o incluso el agravamiento de dichas diferencias.

La constatación del crecimiento de la desigualdad –especialmente económica–, sobre todo en la etapa de crisis que estamos viviendo desde 2008, preocupa porque hace más difícil la cohesión. Aparte de explicaciones sociológicas, culturales y demográficas que influyen, obviamente, en los procesos de generación de desigualdad, interesa aquí poner el foco en el urbanismo, la vivienda y el mercado inmobiliario, en tanto que son artífices o responsables destacados de la cohesión o, al contrario, de la segregación social.

El urbanismo es, en efecto, una herramienta de doble filo: puede ayudar a dibujar ciudades bien cohesionadas, integradas y mixtas, o, por el contrario, puede alimentar procesos de exclusión al determinar zonas especiales para capas sociales diversas, generando compartimentación y segregación espacial.

Todos conocemos ciudades ejemplarmente diseñadas que se han convertido en referentes de cohesión, ya que esta voluntad estaba implícita en el planeamiento. La voluntad democrática reflejada en planes urbanísticos integradores facilita la vida cohesionada y solidaria. Y al contrario, conocemos también ciudades en las que se ha querido mantener claramente alejados entre sí a los diversos grupos de población configurados por motivos económicos, de origen o de clase social. Son ciudades insolidarias que no toman conciencia de que la fractura, además de moralmente rechazable, es uno de los riesgos más importantes de desestabilización, conflicto y lucha social.

Una variante del desarrollo de ciudades no cohesionadas consiste en crecer –total o parcialmente– no de acuerdo con una planificación surgida de una reflexión previa, sino siguiendo un curso espontáneo, desordenado, sin control, con unas pésimas condiciones estructurales urbanísticas y unos requerimientos de calidad constructiva escasos o nulos. Muchos de nuestros barrios presentan unas situaciones negativamente diferenciadas porque arrastran unos vicios de origen que han determinado todo su desarrollo, pese a haber vivido, a menudo, procesos de regeneración urbana.

Pero el mercado inmobiliario –inevitablemente vinculado a las características urbanísticas y constructivas de las viviendas– también ha contribuido a perpetuar y exacerbar las diferencias territoriales. La mala calidad de los parques de vivienda, ya sea por la pésima construcción originaria, ya sea por la antigüedad y el mantenimiento insuficiente de los edificios, es una de las heridas por donde se filtran los virus de la desigualdad: la población que vive en los barrios degradados quiere marcharse y lo hace tan pronto como se le presenta la oportunidad, y así da entrada a nuevos residentes que, normalmente, están en una situación todavía peor. El fenómeno se ve potenciado por otras causas, como por ejemplo que la llegada de población nueva, difícil de integrar, estimula aún más la salida de la población originaria. Estos barrios se vuelven guetos de facto, que fácilmente caen en una espiral negativa que los lleva a empeorar.

El precio de la vivienda, nuevo factor de exclusión

En los últimos años estamos asistiendo de una manera clara al agravamiento de las desigualdades dentro de las ciudades, primero a causa de la burbuja inmobiliaria y luego por la crisis. La brecha que se abrió entre precios de la vivienda y salarios de las familias durante el crecimiento de la burbuja no se ha cerrado durante la crisis, ya que el efecto benéfico que habría tenido el ligero descenso de los precios de los pisos (tanto de compra como de alquiler) se ha visto anulado por la caída de los ingresos. Y, puesto que se constata una fuerte correlación entre ingresos más bajos y superior incidencia del coste de la vivienda, este último se ha convertido en un nuevo elemento de exclusión social y de desigualdad en la medida en que se ha ido alejando de los

niveles asumibles económicamente por los hogares, sobre todo en los barrios o zonas en que hay más precariedad laboral y unos niveles inferiores de renta.

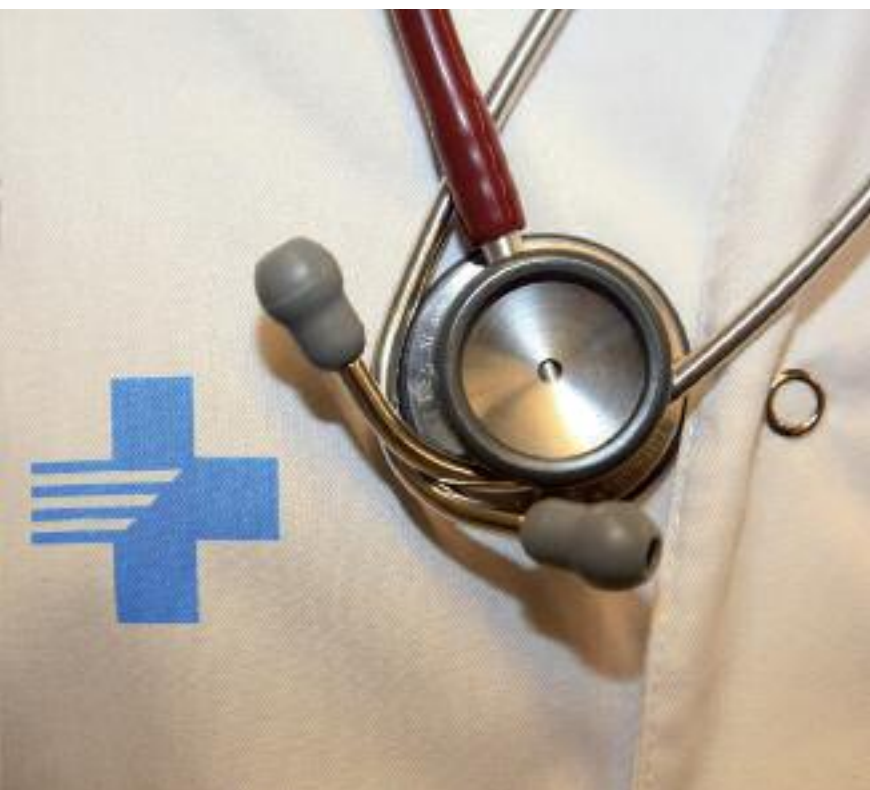
La falta de una política de vivienda que equilibre los efectos perturbadores del mercado inmobiliario con una oferta de vivienda asequible para los que no pueden seguir la dinámica del mercado hace que algunos barrios o zonas concentren una población sometida a una doble penalización: menores recursos económicos y más paro, y, simultáneamente, un coste relativo de la vivienda más alto. Lleva, en definitiva, a que se concentre población con un mayor riesgo de pobreza.

La Comisión Europea define como situación de riesgo de exclusión social la de las familias que soportan un sobreesfuerzo en vivienda, es decir, que destinan más del 40 % de los ingresos a pagar la vivienda y los suministros. Pues bien, en España la tasa de sobreesfuerzo en vivienda es hoy del 10,3 %, pero desciende al 0,2 % en el caso de los hogares situados en los tramos más altos de ingresos, mientras que sube al 41 % en el de los hogares con ingresos más bajos. En el caso de los hogares que ocupan viviendas de alquiler a precios de mercado (el 99 % de todos los hogares en régimen de alquiler en nuestras ciudades), el sobreesfuerzo llega al 50,4 % –la tasa más elevada de todos los países europeos.

No será posible aplicar planteamientos realistas a la lucha contra la desigualdad social si no se sitúan en el centro del debate la precariedad del alojamiento y las dificultades para acceder a la vivienda, por motivos económicos, de una gran parte de los hogares. La igualdad de oportunidades queda absolutamente vulnerada no tan solo según los parámetros más comúnmente aceptados como la educación y el mercado laboral, sino también por la falta de vivienda a un precio asequible. ■

Abajo, anuncio de un piso de alquiler en el barrio de la Barceloneta. En la página anterior, construcción de un bloque de viviendas protegidas en la Via Favència, en 2010.

Vicente Zambrano

Vicente Zambrano

Con la expresión de “derecho a la ciudad” se quiere situar en la agenda urbana de los próximos veinte años la necesidad de que las ciudades aseguren a sus habitantes unas condiciones dignas de subsistencia en los ámbitos laboral, de la vivienda, medioambiental y de acceso a los servicios básicos..

Joan Subirats

Catedrático de Ciencias Políticas de la Universitat Autònoma de Barcelona

Ciudades humanas, ciudades dignas

Hablar de ciudades humanas o dignas nos sitúa en el terreno de las necesidades básicas que hay que garantizar a sus habitantes. Es importante favorecer el protagonismo de personas y de colectivos para lograr este objetivo.

En la reciente cumbre de las Naciones Unidas sobre ciudades, celebrada en Quito el pasado mes de octubre, una de las novedades más celebradas desde entidades y organizaciones progresistas de todo el mundo fue la incorporación del llamado “derecho a la ciudad”. Con esta expresión se buscaba situar en la nueva agenda urbana de los próximos veinte años la necesidad de que las ciudades aseguren a sus habitantes unas condiciones dignas de subsistencia desde el punto de vista laboral, de vivienda, medioambiental y de acceso a los servicios considerados básicos. Como podemos imaginar, pese a que se habla de “derecho a la ciudad”, se trata más de una voluntad de situar esta exigencia de mínimos vitales en el corazón de las políticas que los estados deberían aplicar en relación con las ciudades, que de un verdadero derecho en el sentido de que ofrezca determinadas garantías y que pueda ser reclamado ante los tribunales.

Hablar hoy, pues, de ciudades humanas o dignas, nos sitúa en el terreno de las necesidades básicas de las personas que cualquier ciudad tendría que ser capaz de satisfacer. La literatura al respecto se refiere a una combinación de salud, fundamentos de autonomía personal (trabajo, vivienda, educación...) y capacidad de decidir libremente. Si tenemos en cuenta estos elementos, diríamos que las ciudades tienen que poder garantizar a sus habitantes unas

condiciones saludables de vida. Existen numerosos condicionantes sociales de la salud de las personas, muchos de ellos vinculados a factores como los hábitos alimentarios y de vida, la vivienda, la mayor o menor exposición a emisiones de elementos contaminantes (especialmente en el aire que se respira), los niveles educativos y, como es obvio, la renta de que se dispone para asegurar buenos niveles en todo lo que hemos mencionado. Vemos, pues, que salud y autonomía personal están íntimamente relacionados.

Uno de los indicadores que se emplean para medir las condiciones de salud es la esperanza de vida. En Barcelona, por ejemplo, según los últimos informes de la Agencia de Salud de la ciudad, llega a haber hasta once años de diferencia entre los barrios mejor situados y los peor situados en los índices de esperanza de vida. Pese a que puede parecer una cifra elevada, no es ni mucho menos extrema, ya que en Europa mismo encontramos diferencias bastante mayores. No obstante, en Barcelona y su área metropolitana tenemos elementos específicos que nos obligan a mantener la tensión y a trabajar para evitar que se agrave esta situación básica. Recordemos que L'Hospitalet, Barcelona, Santa Coloma, Badalona y Cornellà son las cinco ciudades más densas de España, y si bien esto tiene aspectos positivos (menos terreno dedicado a la vivienda de baja densidad, más servi-

Salvador Alimbau Marqués

cios disponibles y más accesibles, etc.), también genera problemas cuando la movilidad se basa de modo destacado en un parque de vehículos privados y públicos que contaminan, y cuando existen índices significativos de desigualdad, que genera conflictos y problemas de convivencia.

No quiero detenerme en la vivienda, ya que en otro artículo de este mismo dossier se trata el tema en profundidad, pero es obvio que es esencial para el derecho a la ciudad, hasta el punto de ser considerado un elemento redistributivo. Y no tenemos una buena base de partida para garantizar a todos buenas condiciones de acceso a la vivienda por la escasa proporción de vivienda pública de que disponemos en nuestras ciudades.

El lugar de residencia es también importante, pese a la fuerte densidad ya mencionada. Se denomina “efecto zona” el hecho de que el punto de la ciudad en el que vive una persona define un abanico de oportunidades vitales diferentes, relacionadas con la diversificación del acceso a servicios y productos. La orografía influye también en los grados de autonomía y movilidad de las personas, del mismo modo que el mapa de las instalaciones deseadas o no por los vecinos marca notables diferencias que algunos resumen con la expresión de justicia espacial.

Este conjunto de condiciones se expresan también en los niveles de renta disponible, que una vez más se distribuyen de forma bastante diferente por las diferentes zonas de las ciudades. En los diez distritos y setenta y tres barrios de Barcelona las diferencias se han ido manteniendo y en algunos casos incrementando a lo largo de los últimos treinta años. Existen notables persistencias y algunos pequeños cambios provocados por grandes transformaciones, como las vinculadas a los Juegos Olímpicos de 1992. Pero sigue siendo verdad que el nivel medio de renta del barrio más próspero es siete u ocho veces mayor que el del

Hay que favorecer la participación y la coproducción para implicar a los propios afectados en el desarrollo de las políticas urbanas.

barrio que ocupa el último puesto del ranking. Las políticas públicas han de ser muy conscientes de estas diferencias e intentar compensarlas con actuaciones específicas, evitando también los efectos de estigmatización que muchas veces se producen. Barcelona tiene una fábrica urbana más densa, compacta e integrada que otras ciudades, lo que dificulta (pero no imposibilita) el efecto gueto.

En Barcelona y su área metropolitana el fenómeno de la inmigración se ha hecho notar fuertemente desde principios de siglo. Por lo tanto, como parte de los parámetros que han de guiar la acción generadora de ciudades humanas y dignas, es importante no menospreciar el elemento de la diversidad. Está ampliamente estudiado que la edad, el género y el origen de cada habitante urbano son elementos que pueden intensificar el riesgo de sufrir situaciones de exclusión. En este sentido, hay que evitar actuaciones desde las instituciones públicas o desde las entidades sociales que no tengan en cuenta el factor de la diversidad en el modo de gestionar los servicios. Atender por igual a todo el mundo no significa hacerlo con indiferencia a la realidad de cada cual. La homogeneidad en el trato a menudo denota falta de reconocimiento. Recordemos que lo contrario de la igualdad es la desigualdad, no la diversidad; hay que incorporar esta consideración y reconocer que todas las personas tienen la misma dignidad personalizando servicios y actuaciones.

Al principio decíamos que también es importante favorecer el protagonismo de las personas y de los colectivos en las tareas dirigidas a construir unas ciudades más humanas y dignas. Esto significa evitar miradas jerárquicas y patriarcales a la hora de pensar, diseñar y llevar a cabo actuaciones relacionadas con estos objetivos. Es importante, pues, favorecer dinámicas de participación y coproducción en el desarrollo de las políticas urbanas, evitando unos protagonismos institucionales y técnicos que tienden a alejar de la implicación en estos objetivos a los propios afectados y a las entidades y a los espacios con que se relacionan. De esta manera iríamos acercándonos a este desiderátum del “derecho a la ciudad”, que nos sitúa en una perspectiva de clara ruptura con una idea de ciudad que se construye sola, o que queda sometida a las dinámicas especulativas y a los intereses de las grandes corporaciones y los fondos de inversión. ■

Joan Tomàs

Antònia Hernández

Directora del XIII Congreso Internacional de Ciudades Educadoras

Construir identidad a través de la educación

Cuando hablamos de educación no nos referimos solo a la enseñanza, sino también a formas de vivir y de convivir, a la distribución del tiempo, a los modelos de acogida o al control del ruido. Una oferta educativa de calidad, basada en el principio de la igualdad de oportunidades, se puede convertir en herramienta clave para contrarrestar los fenómenos de exclusión.

La ciudad, como recuerda el preámbulo de la Carta de Ciudades Educadoras aprobada en el I Congreso celebrado en Barcelona en 1990, dispone de incontables posibilidades en el ámbito de la educación, entendida como el proceso de enseñanza y aprendizaje de una persona a lo largo de su vida. No podemos confundir educación con escolarización. La ciudad es un agente educativo permanente, plural y poliédrico capaz de contrarrestar los factores deseducativos, que desafortunadamente también existen.

En el XIII Congreso Internacional de Ciudades Educadoras, que se celebró en Barcelona en el año 2014, se propuso que estas ciudades se construyesen sobre tres pilares básicos: la inclusión, la participación y la innovación. Tres ejes que se alimentan mutuamente. Las políticas inclusivas, que inciden en ámbitos como la vivienda, el trabajo, la salud, los recursos, la educación o la cultura, favorecen el compromiso participativo de los ciudadanos mediante el diálogo intercultural, el trabajo en red, la cooperación entre sectores y la solidaridad. Por consiguiente, el fortalecimiento de los vínculos comunitarios y los intercambios culturales potencian la generación de ideas, el talento, la

creatividad, el arte y la innovación. Y al final todo ello aporta beneficios en forma de progreso económico, impulsando el aprendizaje y el emprendimiento y generando confianza y oportunidades de compartir proyectos.

El reto de la exclusión

Un denominador común de las ciudades actuales es la creciente tasa de desigualdad y de exclusión. Una exclusión que afecta a diferentes ámbitos –económico, político, cultural, relacional, digital, generacional y de género– y que se plasma en una serie de realidades: un urbanismo segregador, una oferta educativa desigual, una desocupación crónica, una marginación cultural, una vivienda precaria, una falta de asistencia sanitaria, una falta de acceso al transporte, etc. No podemos olvidar, no obstante, que donde se halla el problema también reside la solución. La ciudad no solo genera efectos negativos, sino que al mismo tiempo puede ser la mejor proveedora de recursos convivenciales, sociales y democráticos a favor de la inclusión.

De hecho, la acción municipal permite incidir en las causas de la exclusión y transformar la realidad social a

En la página anterior y en esta, imágenes de la exposición *Encajados*, con fotografías de Joan Tomás sobre los habitantes del barrio de Sant Pere, Santa Caterina i la Ribera, en un solar de la calle Canvis Nous, l'any 2012. El solar, a la derecha, se convirtió en un espacio abierto a la creación artística.

partir de acciones basadas en valores como la equidad, la solidaridad, el respeto por las diferencias y la promoción del desarrollo sostenible, para generar sociedades más cohesionadas y democráticas que garanticen el ejercicio de los derechos básicos de la ciudadanía. Pero, si además la ciudad es educadora –es decir, ha elegido conscientemente ejercer el rol de agente educador– todavía potencia y genera más políticas de participación ciudadana, de trabajo y colaboración entre todos los agentes sociales y educativos que las configuran, sabe dar relevancia democrática a sus acciones y puede fortalecer la acción cívica, la inclusión social y la riqueza económica de su entorno.

No se educa exclusivamente en los centros de enseñanza, sino también en la calle o en la familia. Y cuando hablamos de educación no nos referimos solamente a la enseñanza, sino también a formas de vivir y de convivir, a la distribución del tiempo, a los modelos de acogida, al control del ruido, etc. Pero es evidente que una oferta educativa de calidad, ya sea en el ámbito formal o no formal, basada en el principio de la igualdad de oportunidades, se puede convertir en una herramienta clave para contrarrestar los fenómenos de exclusión, con resultados exitosos a medio y largo plazo. Y en este marco la escuela juega un rol central en cuanto a ser una fuente de conocimiento y de desarrollo de competencias personales necesarias para la vida y un laboratorio activo de diversidad social y cultural que permite formar a una ciudadanía responsable, crítica y participativa.

En definitiva, las ciudades educadoras están mejor preparadas para luchar en pro de la cohesión social. Precisamente sus acciones se caracterizan por tener una visión integral y un enfoque transversal, por basarse en políticas preventivas y proactivas, por favorecer la inclusión en un nivel máximo y por hacer propuestas socioeducativas decididas. Justo cuando el estado del bienestar ha entrado en

crisis, las ciudades educadoras se han esforzado por facilitar recursos y distribuirlos equitativamente; por potenciar, desde las entidades sociales y el voluntariado, unas políticas inclusivas que abarquen toda la realidad comunitaria, orientadas por el principio democrático de igualdad y no por ningún tipo de paternalismo, y por promover iniciativas y proyectos urbanos dirigidos especialmente a los más vulnerables, con servicios sociales suficientes y servicios de seguridad eficientes y respetuosos de los derechos humanos.

Comunidad e identidad

Solo cuando la ciudad incluye, educa, apuesta por la equidad y expresa solidaridad es cuando construye vínculos de confianza y pertenencia; en definitiva, cuando crea comunidad, que es el objetivo básico de las ciudades educadoras. Unos vínculos, insisto, solo posibles de trabar y preservar –porque hemos de ser conscientes de que son frágiles– aplicando los derechos universales y reales de la ciudadanía, que aseguren el contrato social del estado del bienestar; compartiendo y preservando el patrimonio cultural y lingüístico; participando activamente en procesos cívico-asociativos, y usando adecuadamente el espacio público y el tiempo.

Desde los ámbitos de la filosofía y la sociología hoy se establece que las identidades se dividen como mínimo en dos grupos: las individuales y las colectivas, también denominadas comunitarias. Para poder hablar de identidades colectivas se requieren dos elementos: una comunidad que trasciende a sus integrantes, en este caso una ciudad, y unos rasgos comunes básicos compartidos por todos los miembros, cada vez más difíciles de definir en núcleos urbanos que se caracterizan por ser multiculturales, multiétnicos, multirreligiosos y multilingüísticos. De hecho, igual que no todas las ciudades son educadoras, tampoco todas las identidades colectivas son inclusivas. Es decisión de sus integrantes aplicar mecanismos de invitación o de discriminación de nuevos miembros. Y ya hemos comprobado que la sacralización de las diferencias puede ser muy peligrosa.

En este sentido, en las ciudades educadoras tenemos claro que la clave del futuro es potenciar lo que une a los miembros de la comunidad y no lo que les separa. Por muy diferentes que sean las creencias, las opciones políticas y el origen geográfico o social de las personas, cuanto antes seamos capaces de subrayar sus elementos comunes más pronto podremos empezar a construir un proyecto juntos. Y esto no es sinónimo de homogeneización. Una identidad comunitaria no debe asfixiar las identidades individuales, porque en la diversidad se encuentra la riqueza. Si la identidad es la conciencia que una persona tiene de ser ella misma y de lo que la singulariza, una ciudad también tiene que ser capaz de garantizar que todos sus miembros disfruten con libertad y seguridad de su identidad individual.

En conclusión, solo la identidad colectiva, suma de los puntos de unión de las diversas identidades individuales, harán única una ciudad. Y así lo defienden las ciudades educadoras en el punto séptimo de la Carta: “La ciudad tiene que saber encontrar y preservar su propia y compleja identidad. Esto la hará única y será la base para un diálogo productivo en su seno y con otras ciudades”. ■

Fotos: Joan Tomàs / Fundació Mescladís

En esta página y las dos siguientes, imágenes del proyecto fotográfico *Diálogos invisibles, vidas sin derechos*, del fotógrafo Joan Tomàs y la Fundación Mescladís, que se pudieron ver impresas en persianas de comercios barceloneses en 2015. Las fotos evocaban las historias de personas y familias inmigradas.

Andreu Domingo

Centro de Estudios Demográficos. Universidad Autónoma de Barcelona

La construcción de la identidad urbana: distopía y utopía

Ante el desconcierto causado por la erosión del estado-nación en el proceso de globalización, son muchos, en extremos políticos opuestos, los que vuelven a dirigir la mirada hacia la ciudad como última esperanza, en términos de creatividad, solidaridad y construcción identitaria.

En el lado neoliberal, la ciudad aparece como el topos de la innovación surgida de la competitividad, con un especial protagonismo de aquellos sectores a los que se ha denominado “clases creativas”, de las que formarían parte los inmigrantes como componentes esenciales de la “diversidad”. Así, la atracción de talento ha pasado a integrarse en el proceso de *brandificación* (y gobierno) de las ciudades, acompañada con el sello del “cosmopolitismo” y el “mestizaje” que aporta la banalización de la diversidad.

Frente a ello hay que destacar valores como la proximidad, la densidad de relaciones y la defensa de los bienes comunes, asumiendo que el espacio intercultural por excelencia no puede ser otro que el que se construye sobre la base de la participación de los vecinos –y de las diferentes

comunidades que habitan el barrio– en unos procesos de innovación social. La ciudad real y su imagen serían producto no tanto (o no solo) de la competencia, como de esta lucha por la justicia social. Con ella se forjan las nuevas identidades y se acelera el sentimiento de pertenencia en círculos concéntricos desde el territorio más cercano que constituye el espacio de vida, el barrio; cuando menos, tal era el modelo propuesto por Francesc Candel para la inmigración de los años sesenta.

No falta tampoco quien denuncia la exaltación que tiene como paradigma el “ciudadanismo” como nueva ideología conciliadora, cautiva del fetichismo del espacio público considerado como espacio de negociación propio de las democracias liberales.

La ciudad se ha expresado históricamente como producto y representación espacial tanto de la utopía como de la distopía, e implica la construcción de la identidad de los vecinos como ciudadanos a partir de su participación en los asuntos de la polis. Más que con la diferencia cultural, con la utopía de la mixofilia –como canto al mestizaje– o con la distopía de la mixofobia –que se basa en el temor a la pérdida de identidad–, la tensión actual, en un contexto de desregularización, se expresa en términos de la posibilidad de enraizarse.

Hipermigración, ciudad e identidad

La amenaza de fragmentación identitaria y de debilitamiento de la solidaridad que comportaría la hipermigración apenas oculta el temor al desorden que ha inspirado la *banlieue*. El miedo a la violencia urbana transforma una vez tras otra la fiebre social en un enfrentamiento etnocultural y sirve de coartada para un proceso progresivo de securización. Este temor se manifiesta en la obsesión por estigmatizar la concentración territorial y la segregación residencial (a menudo confundidas), etiquetándolas como “guetos”, lo que implica su declive en el mercado inmobiliario. Con esta confusión se ignora, asimismo, que los niveles de segregación (voluntaria) más elevados se dan entre las clases altas.

No son estos procesos en sí mismos los que tendrían que preocuparnos, sino su evolución hacia el encapsulamiento asociado a la pobreza y la exclusión social. Encapsulamiento que tiende a definir (y recrear) las identidades de forma esencialista, secuestrando étnicamente a los individuos de la comunidad –empezando por las mujeres–, negando la evidencia de la pluralidad y la mutabilidad identitaria que definen a la ciudadanía del siglo XXI. Y esto vale tanto para los recién llegados como para los autóctonos.

Cuando nos referimos al conflicto entre recién llegados y autóctonos, que se expresa en el popular “de fuera llegará quien de casa nos echará”, estaríamos refiriéndonos a lo que algunos han denominado crisis del sistema de reproducción social (y demográfica), causada por la tensión que provoca una aceleración de los flujos y la desterritorialización a escala global, pero que, en cambio, se manifiesta en la local.

Barcelona, pongamos por caso

En el siglo XXI Barcelona ha experimentado un boom migratorio –entre 2000 y 2015 llegaron más de un millón de personas oriundas del extranjero, procedentes tanto de otros países como del resto de Cataluña y España,– cuyas consecuencias no solo han cambiado definitivamente el paisaje humano de la ciudad –en 2015 residían en ella 353.000 personas nacidas en el extranjero, un 22 % del total, proporción que en barrios como el Raval alcanzaba el 56 %–, sino que nos obligan a redefinir la identidad de la ciudad y también la de sus habitantes. La búsqueda de un punto en común de ciudadanía se ha asumido adoptando la interculturalidad como discurso hegemónico, poniendo el énfasis en el concepto de arraigamiento, por un lado, y en el de participación, por otro.

La diversidad de la población es evidente: en los 734 barrios están representados más de 180 países de origen, con 13 que son hegemónicos en diferentes barrios:

Ecuador (predomina en 20 barrios), Perú (en 14), Argentina (también en 14), Pakistán (en 5), Marruecos (en 4), Italia (en 3), Francia (en 3), Filipinas (en 2), China (en 2), y Bolivia, Colombia, Estados Unidos y Rusia (procedencias hegemónicas en un barrio cada una de ellas).

La identidad territorial está fuertemente vinculada al tiempo y a las expectativas de residencia. Muchos de los problemas de convivencia que se leen en clave de enfrentamiento etnocultural tienen un componente de choque de generaciones relacionado con el sentimiento de pertenencia al barrio que no debe menospreciarse adoptando prejuicios de clase. Estas diferencias se acompañan de un arraigo desigual que, medido en cantidad de años vividos en Barcelona, se traduce así: más de la mitad de los extranjeros empadronados han llegado hace cinco años o menos (en algunos barrios pueden llegar a ser hasta el 70 %), mientras que el 60 % de los nacidos en España hace más de treinta años que viven aquí (porcentaje que en ciertos barrios sobrepasa el 80 %). Junto a ello deberíamos considerar a aquellos recién llegados que siguen instalados en la provisionalidad porque consideran su residencia como parte de una fase migratoria secuencial y, por lo tanto, transitoria.

En los próximos quince años, la inercia de la estructura, junto con el envejecimiento, también hará que los jóvenes de Cataluña estén marcados por la diversidad de procedencias. El 11 % del total de menores de dieciocho años de Barcelona ciudad habrán nacido en el extranjero, pero si añadiéramos a los nacidos en España de padre o madre

oriundos de otros países, la proporción se incrementaría hasta sobrepasar la tercera parte del total de este sector de edad (la estimación del censo de 2011 ya llegó al 32,6 %). Independientemente de los proyectos migratorios de los adultos, los niños de hoy (autóctonos o inmigrantes) y jóvenes de mañana pueden encontrar en el ámbito metropolitano una de sus primeras referencias identitarias, compartida con otras, nacionales, transnacionales o desterritorializadas.

Blade Runner o...

Las llamadas “postmetrópolis” como Barcelona se han identificado con el paisaje distópico que nos ofrecía *Blade Runner*, compuesto por humanos sobrantes, desarraigados, y desechos tecnológicos, y donde el cosmopolitismo es un simulacro de la diferencia.

Evitar que la ciudad se convierta en un decorado banal para disfrute de turistas, y que el sistema económico reduzca a sus habitantes a la condición de población excedente por la desposesión de los bienes comunes, requiere construir caminos nuevos, identidades complejas y múltiples, en que se incluya el conflicto tanto como la apropiación y la producción de espacios compartidos por los ciudadanos. ■

Equipo de audiovisuales de Ecología Urbana

Pérgola solar fotovoltaica en el parque de las Rieres d'Horta.

Oriol Nel·lo

Geógrafo. Universidad Autónoma de Barcelona

El futuro urbano: ¿innovar es la solución?

Las innovaciones tecnológicas y de gestión pueden ayudar a corregir los problemas de las ciudades, pero por sí solas no bastan. Hay que asegurar que estén guiadas por innovaciones en los valores y los fines sociales: no por la búsqueda exclusiva del beneficio privado, sino del bienestar colectivo.

Las nuevas tecnologías ambientales y energéticas, la expansión de la economía digital, los servicios emergentes, las nuevas formas de hacer política... En un contexto caracterizado por un incremento generalizado de la desigualdad, la innovación aparece a menudo como una esperanza, como una vía de solución a los problemas ingentes de nuestras sociedades.

Así, se afirma que las innovaciones económicas, sociales, ambientales y políticas podrían no solo contribuir a paliar los efectos de las desigualdades engendradas por el sistema económico, sino que incluso acabarían reduciéndolas: la innovación económica facilitaría la emergencia de nuevos tipos de economía colaborativa que permitirían poner en valor los activos de la población y redundarían en un aumento del bienestar; la innovación social permitiría prestar servicios sobre bases nuevas por parte de las propias

comunidades locales, mejorando las condiciones de vida, empoderando a sectores desfavorecidos de la población e, incluso, fomentando formas de organización económica y social alternativas; la innovación ambiental comportaría avances sustantivos para afrontar los riesgos del cambio climático y de la sostenibilidad; los cambios tecnológicos podrían suponer innovaciones políticas decisivas que, mediante la transparencia y la facilidad de acceso a los servicios, posibilitasen una mayor implicación democrática de la ciudadanía.

Unas sociedades aturridas por la crisis económica y social buscan, pues, en la innovación tecnológica y organizativa la solución a los problemas que las afligen. Pero ¿es sensato confiar la solución de los problemas urbanos a la innovación? ¿Pueden las transformaciones técnicas y la mejora de los procesos de gestión aportar, por sí solas, mejo-

Vicente Zambrano

Carteles de advertencia contra los efectos negativos del abuso del alquiler de pisos turísticos, en un balcón de la Barceloneta.

ras sustantivas a las condiciones de vida de nuestras ciudades? ¿La innovación tecnológica es suficiente para avanzar hacia más altas cotas de eficiencia, sostenibilidad, equidad y democracia? Para debatir estas cuestiones resulta interesante descender de la abstracción y centrarse en la observación de realidades concretas.

Cuatro ejemplos barceloneses

Uno de los ejemplos recientes más notables de innovación económica es el surgimiento de la llamada economía colaborativa basada en conexiones en la red. En Barcelona, su expresión más visible ha sido el desarrollo de la actividad turística fomentada por la aparición de nuevas plataformas que facilitan el alquiler. Esto ha influido notablemente en el acentuado incremento del turismo, de modo que la oferta actual por estos medios representa ya cerca de un tercio del total. Entre los efectos positivos de la dinámica se encuentra la reducción de la demanda de nueva edificación, la apertura y la socialización de sectores de la población y beneficios económicos. La evolución, sin embargo, no está exenta de problemas y ha generado, incluso, conflictos abiertos en algunos barrios: el incremento del precio de los alquileres, las precarias condiciones laborales de los que trabajan en el sector, la concentración de buena parte de la oferta en manos de empresas y de un número reducido de propietarios, la falta de regulación del sector a efectos fiscales y urbanísticos, así como la mercantilización tanto de las relaciones sociales como de la vivienda, un bien básico.

Otro ámbito que ha conocido en los últimos años un gran desarrollo en Barcelona es el de la llamada innovación social. A raíz de la situación creada por la crisis económica y ante la incapacidad del mercado y las administraciones de garantizar el acceso a bienes y servicios esenciales, sectores crecientes de la población parecen haber decidido proveerse por sí mismos de dichos servicios. El Mapa de la Innovación Social en Cataluña ha permitido detectar hasta setecientas iniciativas de este tipo, la mayor parte en la región metropolitana. Una vez más, los efectos positivos de tales iniciativas son muy destacados, tanto en lo referente al acceso a los servicios como por lo que suponen de empoderamiento de las comunidades para reivindicar sus derechos y de impulso a formas alternativas de organización social. Pero las limitaciones también resultan evidentes: el riesgo de asistencialismo, la dificultad en definir a las comunidades beneficiarias e incluso eventuales efectos perversos de las conquistas alcanzadas. Por otro lado, el estudio de la distribución social de estas iniciativas muestra que no se concentran necesariamente en los barrios en que viven los sectores más desfavorecidos, sino más bien en aquellos otros que, aun golpeados también por la crisis, disponen de un capital social y una capacidad de organización mayores.

La nueva estrategia de gestión del tráfico que se está ensayando en Barcelona es un ejemplo relevante de innovación ambiental que ha atraído incluso la atención internacional. Se trata, como es sabido, de una ambiciosa propuesta destinada a agrupar los bloques urbanizados en

Vicente Zambrano

supermanzanas en cuyo interior el tráfico motorizado se vea fuertemente restringido y pacificado. Las ventajas del proyecto consisten en una muy necesaria reducción de la contaminación atmosférica y acústica, la promoción de medios de transporte no motorizados, la recuperación de espacios públicos y el avance en la lucha contra la emisión de gases de efecto invernadero. Sus detractores destacan los riesgos de que la mejora ambiental comporte alzas de precios considerables. Así, se confirmaría la tendencia, ya detectada en otras ciudades, a que la mejora de la calidad ambiental se convierta en un vector de gentrificación y de apropiación de los espacios urbanos para usos turísticos.

Finalmente, en cuanto a la innovación tecnológica en la prestación de los servicios y la participación en las cuestiones públicas, resulta evidente que los nuevos desarrollos de las tecnologías de la información y la comunicación (TIC) permiten avances sustanciales, pues tienen un potencial muy destacado a la hora de aumentar la eficiencia de los servicios y facilitar el control democrático por parte de la población. Sin embargo, los estudios de que se dispone en el caso de Barcelona muestran que la propensión a utilizar estos nuevos medios se encuentra muy desigualmente distribuida entre la población, de modo que los grupos sociales más desfavorecidos, las mujeres, las personas mayores y los que habitan en los barrios más periféricos tienden a emplearlos en muy menor medida. La fractura digital puede convertirse también en una fractura democrática.

La introducción de innovaciones económicas, sociales y tecnológicas abre, por tanto, notables oportunidades para hacer frente a las desigualdades en el acceso a la renta, a los servicios y a la participación en los asuntos públicos. Pero comporta, asimismo, retos en modo alguno desdeñables, ya que estos avances se distribuyen de forma desigual y benefician más a unos sectores de la población que a otros. La visión, tan extendida, que atribuiría a la innovación la posibilidad de resolver por sí misma las desigualdades urbanas y sociales parece, pues, parcial y carente de fundamento. Las innovaciones pueden ser un factor coadyuvante, incluso imprescindible, en la mejora de las problemáticas urbanas, pero en modo alguno parece que hayan de ser suficientes.

La clave de la cuestión radica, probablemente, en asegurar que las innovaciones tecnológicas y de los procesos estén guiados por innovaciones en los valores y las finalidades sociales. Es decir, que el desarrollo de nuestras capacidades esté enmarcado y guiado no por la búsqueda exclusiva del beneficio privado, sino por la del bienestar colectivo. Hay que sujetarlas a un diseño y a un designio colectivo con el fin de que su aplicación no derive en nuevos episodios de desigualdad y segregación urbana.

La innovación tecnológica y de gestión no es, pues, la bala de plata que resolverá todos nuestros problemas. Para ponerla al servicio de la colectividad se necesitará no menos, sino más y mejor gobierno de las transformaciones urbanas; no menos, sino más innovación política. ■

Señalización de la supermanzana de Poblenou, experiencia pionera de una nueva estrategia de gestión del tráfico que incluso ha atraído la atención internacional.

Fotos: Vicente Zambrano

En esta página y las dos siguientes, diferentes aspectos de la supermanzana de Poblenou, que abarca las manzanas de casas limitadas por las calles de Badajoz, Pallars, La Llacuna y Tànger. La supermanzana es la primera de las cinco que el Ayuntamiento quiere implantar durante los próximos años.

Salvador Rueda

Director de la Agencia de Ecología Urbana de Barcelona

El urbanismo ecosistémico: un instrumento para hacer ciudades más sostenibles

La dinámica competitiva de miles de ciudades en todo el mundo, consumiendo recursos sin límite, es insostenible y supera la capacidad de algunas variables esenciales de los ecosistemas para garantizar la supervivencia del planeta.

La ciudad es el ecosistema más complejo que ha creado la especie humana. Es a la vez el sistema que produce más impacto en el conjunto de ecosistemas naturales, porque reúne a la mayor parte de la población terrestre y consume alrededor del 70 % de la energía. Las ciudades compiten con otros territorios. La escala competitiva depende de su tamaño y características. Barcelona, por ejemplo, compite en el ámbito internacional para atraer inversiones, actividades en el sector del conocimiento y recursos de todo tipo.

El problema es que la estrategia empleada hasta ahora para competir está basada en el incremento del consumo de recursos. Esta estrategia aditiva se traduce en un mayor consumo de suelo, de materiales y de energía que, a la vez, supone un incremento del consumo de recursos naturales y un mayor impacto negativo sobre los ecosistemas locales y

globales del planeta, por ejemplo, en forma de gases de efecto invernadero (impacto global) o en forma de emisiones de gases y partículas contaminantes (impacto local), que en el área metropolitana de Barcelona (56 municipios incluyendo la capital), supone la muerte prematura de unas 3.000 personas al año.

La dinámica competitiva de miles de ciudades en todo el mundo, consumiendo recursos sin límite, es insostenible y supera la capacidad de algunas variables esenciales de los ecosistemas para garantizar la supervivencia del planeta. El fenómeno más conocido fruto de la explotación desmedida de recursos naturales es el cambio climático, pero existen otros.

¿Cuál es la capacidad de las tierras fértiles del planeta para proveer de alimentos a la creciente población mundial?

¿Cuántas décadas nos quedan para agotar la flexibilidad de esta variable? ¿Cuánto falta para agotar recursos esenciales (como ciertos minerales y agua) para el mantenimiento de los sistemas urbanos? ¿Cuánta biodiversidad más tenemos que perder para generar curvas exponenciales de cambio? Estas preguntas generan grandes incertidumbres para el futuro. Las dinámicas que las sustentan están relacionadas con la estrategia competitiva basada en el consumo de recursos y en las tendencias de producir ciudad seguidas actualmente.

Tras un diagnóstico tan aterrador, la pregunta obligada es qué estrategia hay que seguir para reducir las incertidumbres y aumentar nuestra capacidad de anticipación.

El futuro está ligado a la desmaterialización de la economía, a la adopción de una estrategia competitiva basada en la información y el conocimiento. Los flujos físicos (consumo de recursos materiales) se reducen y los de información crecen. Siguiendo el principio de Margalef,¹ la estrategia pasa por incrementar la complejidad urbana, simplificando los sistemas de apoyo (sistema disipativo con menor complejidad) sin exceder su capacidad de carga y renovabilidad. La combinación de la reducción del consumo de recursos y de los impactos y, a la vez, el incremento de los flujos de información, dan como resultado la concepción de un modelo de ciudad más sostenible y, al mismo tiempo, un modelo de ciudad del conocimiento. Uno sin el otro no tienen futuro.

El modelo urbano que nos puede guiar para hacer ciudades más sostenibles en la era de la información es compacto en su morfología, complejo en su organización, eficiente en su metabolismo y cohesionado socialmente. La construcción de este modelo integral se sustenta en un conjunto de modelos sectoriales alimentados por un sistema de producción y consumo alineados con la nueva estrategia competitiva. El urbanismo ecosistémico es una expresión de la integración de los modelos urbanos que tienen que ver con la morfología, la organización y los flujos de materiales, energía e información. Y es el instrumento para desarrollar un modelo urbano compacto, complejo, eficiente y cohesionado.

Principios del nuevo urbanismo

Este nuevo urbanismo busca que la densidad de población y de actividades llegue a una determinada masa crítica capaz de generar espacio público, hacer viable el transporte público, dar sentido a la existencia de los equipamientos e impulsar la diversidad de personas jurídicas necesaria para hacer ciudad.

También persigue como objetivo que los ciudadanos puedan ejercer en el espacio público los derechos de intercambio, de cultura, de ocio y entretenimiento, de expresión y manifestación, además del derecho al desplazamiento. Con el actual modelo de movilidad, las ciudades dedican la mayor parte del espacio público al transporte rodado. El urbanismo ecosistémico pretende que los desplazamientos mayoritarios se hagan a pie, en bicicleta y en transporte público. Los planes de movilidad y espacio público que lo acompañan se basan en una nueva célula urbana: la supermanzana, un instrumento clave del modelo, pues integra las redes de transporte en superficie y también la red verde.

En el espacio público, la habitabilidad tiene que ser a un tiempo confortable (sin ruido, sin contaminación atmosférica y con el mayor confort térmico), atractiva (con una elevada diversidad de actividades, con la máxima biodiversidad) y ergonómica (accesible, con espacio liberado para ejercer todos los derechos y con una buena relación de alturas edificadas y anchuras de calles).

La diversidad de personas jurídicas (actividades económicas, asociaciones e instituciones) ha de ser lo más elevada posible para incrementar la complejidad del capital económico y social. La multiplicación de actividades y su diversidad tienen que atender y dar servicio a los residentes y, también, al modelo de ciudad del conocimiento. Deben crearse las condiciones de suelo y servicios para incrementar el número de actividades densas en conocimiento y sus redes, que son la base de la ciudad “inteligente”.

El urbanismo ecosistémico busca definir la proporción adecuada de techo que se destine, respectivamente, a residencia y a personas jurídicas (entre el 25 % y el 30 %), que ocuparán principalmente el frente de fachada de los edificios. También pretende conseguir una biodiversidad y una fertilidad máximas del suelo, entendiendo que los beneficios ambientales y sociales que proporciona son insustituibles.

Otro de sus principios es la necesidad de alcanzar la máxima autosuficiencia energética con recursos renovables. La supermanzana se revela de nuevo como la célula ideal para ello. La manzana simple no tiene esta facultad. Por ejemplo, la captación de agua de lluvia, del acuífero (cuando existe) y de las aguas grises permite articular un modelo hídrico casi autosuficiente. Por otro lado, la reutilización y el reciclaje de residuos, incluidos los procedentes de la

construcción, pueden suponer una recuperación de materiales cercana al 80 %.

Otros principios de esta nueva estrategia urbanística son: la incorporación de todos los servicios y las infraestructuras para la gestión del flujo de datos y de los flujos metabólicos; la mezcla de rentas, culturas y etnias haciendo uso de los instrumentos adecuados de acceso a la vivienda; la dotación de equipamientos que garanticen la mejor habitabilidad, dispuestos a una distancia que pueda ser cubierta a pie en un tiempo de entre cinco y diez minutos.

El plano urbanístico actual, de dos dimensiones, es incapaz de incluir el conjunto de las variables que incorporan los principios/objetivos enunciados. El urbanismo ecosistémico dibuja tres planos: en altura, en superficie y en el subsuelo, para integrar el conjunto de variables y principios que permitan superar los retos enunciados.

En resumen, propongo cambiar las reglas del juego de la competencia económica entre ciudades y territorios, y desarrollar un modelo urbano que integre el modelo de ciudad más sostenible y el de ciudad del conocimiento.

La ciudad es un sistema de proporciones. Multitud de variables *trabajan* de manera integrada en el sistema urbano. Cuando las proporciones no son las *adecuadas* se producen disfunciones que tienen impactos a escala local y también global. Siguiendo con el sistema de proporciones, la ciudad es comparable a una paella: el plato puede disponer de los mejores ingredientes, pero, sin sal, será soso. Y si nos pasamos de sal no nos lo podremos comer. De manera semejante, si en la ciudad destinamos la mayor parte de las calles a la movilidad motorizada, las personas mueren y enferman; la contaminación origina gastos de miles de millones de euros; el consumo de energía se dispara y las emisiones con efecto local y global también, etc. En otro ámbito, si segregamos a la población por su renta, etnia o religión, el conflicto está servido y la desigualdad y el miedo invaden la vida urbana. La búsqueda de las proporciones y su integración es el objetivo del urbanismo ecosistémico.

Las soluciones para reducir las incertidumbres no pueden seguir un camino demasiado alejado de esta exposición. El tiempo que nos queda a nosotros y, sobre todo, a las generaciones futuras se está acortando a ojos vistas. Para muchos de los habitantes del tercer y el cuarto mundo las incertidumbres ya han dejado de serlo porque sus territorios se han convertido en los sistemas disipativos del primer y segundo mundo y han perdido su capacidad de carga. Son lugares sin esperanza y sin futuro en los que la única alternativa es salir corriendo y engrosar el flujo de millones de inmigrantes en busca de una nueva vida. ■

Nota

1. Principio de Margalef: En los sistemas, la parte con menos información, en relación con la velocidad con la que aumenta o se *produce* entropía, alimenta la parte que ya se caracterizaba por una densidad de información mayor.

Audouard / Fondo Granados del Museu de la Música

Xosé Aviñoa
Historiador de la música

Enrique Granados: el centenario de una muerte trágica

Destacado compositor de obras para piano, intérprete aclamado y pedagogo que creó escuela, Granados se implicó intensamente en los movimientos que en Barcelona estaban poniendo la primera piedra de una cultura musical muy sólida.

La vieja Europa conmemora el centenario de la Gran Guerra, en el curso de la cual la humanidad demostró hasta qué punto es capaz de desperdiciar los costosos avances en el campo de las relaciones humanas. El horror de los millones de muertos a consecuencia del conflicto supera cualquier comparación, pero no impide considerar la circunstancia puntual del trágico final de un compositor catalán que también fue víctima de la guerra, Enrique Granados (1867-1916).

Junto a Paul Wittgenstein, el pianista austríaco que perdió la movilidad del brazo derecho en una acción militar y que recibió el apoyo del mundo musical, en especial de Maurice Ravel –que le escribió el célebre *Concierto para la mano izquierda*–, Enrique Granados destaca como damnificado de este conflicto bélico, ya que murió en el canal de

la Mancha –con su esposa, Amparo Gal– a consecuencia del torpedeamiento por parte de los alemanes del barco *Sussex* en que volvían de los Estados Unidos. Un conflicto en el que su país no participaba.

Las noticias del momento pusieron de relieve la estima que el compositor y pianista había despertado en los círculos musicales. Ello dio lugar a que seguidamente se abriera una suscripción con el fin de recoger dinero para sus seis hijos, dado que habían perdido padre y madre. Personas de toda condición y capacidad económica se sumaron a la colecta, incluido el rey de España, y reunieron una fortuna de 120.000 pesetas para paliar su situación.

Enrique Granados Campiña había nacido en Lérida en 1867, ciudad a que su padre –de origen cubano– estaba destinado como militar. Primero se trasladó a Barcelona

Fondo Granados del Museu de la Música

Retrato de juventud de Enrique Granados, fechado en 1905. En el centro de la página, homenaje al compositor en el Camarote Granados, espacio situado en los bajos del hotel Manila, sede de la Asociación de Amigos de Granados, en 1965. En la página anterior, el músico leridano, al piano, en un concierto que protagonizó en el Palau de la Música Catalana el 10 de mayo de 1908.

para estudiar música con el padre de la escuela pianística catalana, Joan B. Pujol, y con el prohombre de la composición y la musicología, Felip Pedrell. En 1883, a los dieciséis años, ya se había presentado con éxito a un certamen académico vinculado a la escuela de Pujol. A los veinte años fue a París para intentar ingresar en el Conservatoire, pero, como su contemporáneo compatriota Albéniz, no fue admitido en el centro, y cursó estudios musicales con Charles Wilfrid de Bériot, pianista hijo del célebre violinista belga y la no menos célebre cantante María Malibran.

En eso consistió su incompleta formación musical, a la que Granados supo sacar gran provecho con un talento que nadie le negaba, como artista inquieto. Regresó a Barcelona al cabo de dos años y se relacionó con los movimientos musicales que estaban poniendo las primeras piedras de una cultura musical muy sólida. Esto llevó, por ejemplo, al estreno del *Concierto en la menor* del noruego Edvard Grieg, compositor nacionalista que encajó muy bien en el entorno catalán.

Eran años de frenética puesta en marcha de proyectos concertísticos y asociativos, como la Societat Catalana de Concerts, la Societat Filharmònica de Barcelona o el Orfeó Català, todos ellos impulsados con el propósito de normalizar una vida musical que siempre había sido muy incierta. Granados se singularizó muy pronto. Sobre todo porque colaboró con Enric Morera en el proyecto del Teatre Líric Català –creado con la voluntad de catalanizar la vida lírica, demasiado dominada por la zarzuela castellana– con las obras *Blancaflor* (drama de Adrià Gual), *Petrarca*, *Picarol*, *Follet*, *Gaziel* y *Liliana* (con libreto de Apelles Mestres), y con dos óperas, *María del Carmen* (con libreto de Feliu i Codina) y *Goyescas* (con texto de Fernando Periquet).

También se destacó porque vio la necesidad de poner en marcha un centro de estudios pianísticos, la Academia Granados. Inaugurada en 1901, pronto se convirtió en un referente de la técnica pianística. Al morir Granados pasó a ser dirigida por Frank Marshall –al tiempo que cambiaba su nombre por el de Academia Marshall– y, desde 1959 hasta su muerte, por

Alicia de Larrocha. En la actualidad, bajo la dirección de Marta Zabaleta, la academia sigue manteniendo el prestigio del músico y convocando a estudiantes de todo el mundo. El centro ha destacado como referente del método para pedal (*Método teórico-práctico para el uso de los pedales del piano*), que Granados había desarrollado a partir de las enseñanzas aprendidas en París. Entre sus numerosos discípulos de la vieja época se puede citar a la soprano Conxita Badia y a los músicos de diferentes especialidades y dedicaciones profesionales –todos ellos compositores, sin embargo–: Josep Cumellas, Narcisa Freixas, Frederic Longàs, Robert Gerhard, Domènec Mas i Serracant, Cristòfor Taltabull o Margarida Orfila i Tudurí. De las nuevas generaciones de pianistas hay que recordar a los hermanos Corma (Carles y Giocasta Kussrov Corma), a Rosa M. Kucharsky, a Alberto Giménez Atenelle, a Carlota Garriga o a Rosa Sabater.

A principios del siglo xx Granados se atrevió a organizar dos orquestas de efímera vida, la Societat de Concerts Clàssics (1900) y la Orquestra Barcelona (1905), que testi-

Brangulí / Fondo Granados del Museu de la Música

Fondo Granados del Museu de la Música

moniaron su voluntad de poner en marcha proyectos que llenasen los notables vacíos de la vida musical barcelonesa. También fue director musical de la potente Associació de Musica da Camera, que trajo a Barcelona lo más granado de la composición musical europea. Y en 1912, gracias al apoyo del promotor del Tibidabo, el doctor Andreu –que unos años más tarde contribuiría con una verdadera fortuna a la colecta en favor de los huérfanos del compositor–, abrió en la avenida del Tibidabo la Sala Granados, donde realizaba conciertos de gran calidad. Este espacio, sobre el que pesa actualmente la amenaza de derribo, acogería años después a la empresa de doblaje La Voz de su Amo.

Pese a las iniciativas orquestales, Granados no destacó por la composición sinfónica, sino pianística. Dejó más de trescientas obras para este instrumento, entre ellas un completo repertorio de danzas (*Oriental*, *Danzas españolas*), vales (*Valses sentimentales*, *Valses poéticos*), la suite *Goyescas* y algunas singulares obras vocales como las *Tonadillas en estilo antiguo* y las *Canciones amatorias*. La suya es una estética neorromántica, inspirada en Schu-

Dani Codina

mann y Grieg, dos autores de moda en los años de su vida con faralaes hispanistas, en un momento en que el folklore español era muy exótico y tópico.

Precisamente fue *Goyescas*, obra en origen para piano que transformó en ópera para completar un encargo en los Estados Unidos, la que le llevó a aquel país. Allí tuvo ocasión de estrenarla, además de hacer grabaciones para rollos de pianola en el momento álgido del instrumento –gracias a los cuales podemos conocer en nuestros días cómo tocaba– y ofrecer algunos conciertos pianísticos, singularmente el que realizó en la Casa Blanca a petición del presidente Woodrow Wilson (1912-1920), viaje que le llevó al trágico final antes citado.

Granados tuvo una descendencia numerosa. De sus hijos, Eduard (1894-1928) fue pianista y director de orquesta, y Víctor se dedicó también a la creación musical, si bien con menos proyección. Pero dada la calidad musical y la deriva personal del compositor, su nombre ha pasado a ser insigne en muchos aspectos de la vida musical del país, como ponen de manifiesto la denominación del auditorio de Lérida como Auditori Granados o la dedicación al músico de una sala del Auditori de Palma. En Barcelona, además de la calle del Eixample que lleva su nombre, existen numerosas referencias ciudadanas, la más relevante de las cuales fue el Camarote Granados, un espacio situado en los bajos del hotel Manila que reunía a la Asociación de Amigos de Granados. La entidad, constituida en 1965 con el impulso de su hija Natàlia y de su marido, Antoni Carreras, así como de Pablo Vila-Sanjuán, hizo posible la publicación de los *Papeles íntimos de Enrique Granados*. También bajo la advocación del compositor se crearon diversas agrupaciones musicales, como el Sexteto Granados, destacado por su intervención en el concierto de presentación del grupo de Compositors Independents de Catalunya (1931). ■

Arriba, en el centro, una escena de la ópera *Goyescas* durante su estreno en el Metropolitan de Nueva York, el 28 de enero de 1916.

A la derecha, dibujo de un figurín de la ópera realizado por el propio compositor, que se retrató a sí mismo en el rincón. A la izquierda y en la página anterior, programa de mano de dos recitales que Granados dio en el Teatro de la Comedia de Barcelona los días 7 y 10 de marzo de 1906.

Abajo, en esta página, ensayo de dos alumnos en las instalaciones actuales de la academia Granados-Marshall, en la calle del Comte de Salvatierra.

En la página anterior, Enrique Granados al piano en la segunda sede que tuvo el centro, en el chaffán de las calles de Girona y Aragó, en una imagen fechada en 1910.

Fotos: Vicente Zambrano

Aleix Porta
Periodista

La nueva cara de la arquitectura catalana

El Congreso de Arquitectura 2016 ha dedicado meses a debatir los retos que le corresponde afrontar a la profesión en una época en que las ciudades se han convertido en el principal instrumento de cambio. La anterior edición del encuentro queda ya muy lejos, en el tiempo pero sobre todo en cuanto a prioridades.

El urbanista italiano Bernardo Secchi (1934-2014) defendía, en los años anteriores a su muerte, que la ciudad es la fortaleza en juego en esta época convulsa que nos ha tocado vivir. El decano del Colegio Oficial de Arquitectos de Cataluña (COAC), Luis Comerón, utilizó la expresión “cambio de época” en la clausura del Congreso de Arquitectura 2016, a finales del pasado mes de noviembre, ante un mercado de Sant Antoni transformado en auditorio. Dando la vuelta a la tortilla a lo dicho por Secchi, afirmó que las “ciudades son

el principal instrumento de progreso de la humanidad”, del nuevo paradigma que se nos abre. La disciplina arquitectónica catalana se ha mirado en el espejo y ha debatido durante meses los retos que la sacuden.

Los congresos de arquitectura se celebran cada veinte años aproximadamente desde 1888. Cada encuentro tiene, pues, cierto espíritu de refundación, ya que las circunstancias, los contextos y los retos cambian. Algo de eso se respiró durante las jornadas de síntesis. Aun así, este

congreso se ha querido en minúscula, “de arquitectura” y no “de arquitectos”, y en un formato mucho más abierto y horizontal que los precedentes. De hecho, el anterior, el de 1996, el coorganizado con la Unión Internacional de Arquitectos, el de los 14.000 visitantes, el de Maragall y Foster, el del “modelo Barcelona” y el star system, ha sido el modelo a no seguir. El gremio de arquitectos ha pedido seis meses de tregua para detenerse, pensarse y reenfocarse en la nueva realidad.

Esta realidad empezó en el año 2008, con el estallido de una burbuja muy vinculada a la construcción. En 2010, el flamante SARq, el primer sindicato de arquitectos de España, divulgaba los resultados de la primera encuesta de ocupación. De los 1.800 arquitectos, 675 no colegiados, el 32 % se encontraba en el paro y solo el 3,1 % cobraba prestación. En 2013, la tercera encuesta declaraba que el 71 % de los arquitectos de España vivían en situación de precariedad laboral, es decir, en el paro, en contratación irregular o con salarios por debajo de los mil euros.

El COAC ha elaborado su primera encuesta de la profesión aprovechando el encuentro de este año. Han participado 1.700 arquitectos, el 22 % no colegiados, de un total de 10.000 que hay en Cataluña. Los resultados muestran que uno de cada tres arquitectos ha emigrado al extranjero y el 46 % cobra menos de veinte mil euros al año, y la gran mayoría son autónomos. Pese a que “la tempestad ya ha pasado”, como glosa Miquel Puig en el análisis de la encuesta, la valoración en el seno del colectivo sigue siendo bastante o muy negativa.

Durante este período también han cambiado las funciones. La obra nueva, tanto de viviendas como pública, se ha detenido hasta prácticamente desaparecer. Las cifras actuales de construcción se sitúan alrededor de lo que es y ya era normal en países de nuestro entorno, sin burbuja del sector de la construcción. La adaptación y la diversificación funcional se han tenido que hacer de manera rápida y, en muchos casos, traumática.

La encuesta de la profesión del COAC dibuja un nuevo mapa funcional con la rehabilitación como actividad principal, seguida de la obra nueva, la dirección de obra, el seguimiento y cumplimiento de normativas y el interiorismo y retail. El próximo quinquenio emergerán actividades de eficiencia energética y gestión de edificios, la aplicación de tecnología informática (BIM, 3D...), la gestión de proyectos y la participación y la mediación ciudadana. La rehabilitación se mantendrá como principal y la obra nueva bajará más posiciones, según la misma encuesta.

Cambio de etapa y no solo un paréntesis

Todos estos factores, generados por la crisis, se interpretan como propios de un cambio de etapa y en ningún caso como un mero paréntesis. El sector de la construcción representaba el 10 % del PIB antes del estallido de 2008, el doble que el actual y el doble que el de los países europeos del entorno, que no han fluctuado tanto. Así pues, se espera que, tras un crecimiento gradual de hasta el 6 % aproximadamente, el sector se estabilice. Pero los cambios no se reducen solo al marco económico y laboral.

El escenario social y territorial ha cambiado radicalmente. Los últimos años se ha construido mucho, muchí-

simo, y, aunque no se diga lo bastante, muy mal. Buena parte de la situación que (mal)vivimos es fruto del modelo urbanístico desarrollado en las últimas décadas. Deficiencias en movilidad y acceso, ineficiencia energética, despilfarro de suelo y de agua, segregación y gentrificación... Territorios y ciudades están cambiando al paso de los efectos del cambio climático, las desigualdades y la entrada de capital especulativo. Hacen falta intervenciones y cambios.

Enric Batlle pudo explicar, en diferentes momentos del congreso, su tríada ecología-ocio-producción sobre los espacios abiertos de nuestras ciudades y territorios. Por una parte hay que hacer todo lo posible para reducir la contaminación y el uso del transporte motorizado, su principal causante, y por otra, proteger la biosfera, hacer que quede

El congreso ha debatido los nuevos sujetos, contextos e instrumentos de la arquitectura en más de cien actos, mayoritariamente localizados en la sede barcelonesa del Colegio Oficial de Arquitectos –en las imágenes–, pero también repartidos por las demarcaciones.

interconectada e introducirla en la ciudad. Según Batlle, el 50 % de la superficie de la región metropolitana de Barcelona es espacio abierto que tiene la posibilidad de vertebrar el territorio a escala local y regional. No es necesario hacer crecer la ciudad, pero sí urbanizar el verde, es decir, protegerlo, abrirlo, articularlo y convertirlo en productivo agrariamente. Batlle también es comisario de la exposición “Metròpolis Verda”, que puede verse en el espacio Mercè Sala de TMB, en Rambla de Catalunya.

Las características, pues, de los nuevos sujetos y contextos de la arquitectura determinan los objetos de trabajo, los instrumentos con que abordarlos y los valores que han de guiar la práctica. El congreso ha querido definirlos desde una visión colectiva y ha rehuido las cátedras y las voces autorizadas. En más de cien actos, mayoritariamente localizados en Barcelona pero también repartidos por las demarcaciones, profesionales, asociaciones e instituciones han explicado lo que ya se está haciendo y que puede ser útil en los próximos años.

La vivienda (acceso, mantenimiento, propiedad, alquiler, funcionalidad...), el derecho a la ciudad (la nueva Agenda Urbana de la ONU-Hábitat, la participación, los campos ciudad de refugiados, el bienestar de los que viven en ellos, la perspectiva de género...) y el territorio (espacios abiertos, planificación supramunicipal, ordenar las periferias, construir y potenciar el paisaje...) son los retos del presente periodo, como advertía Secchi. Pero también se han explorado los nuevos ámbitos de actividad, la divulgación cultural y social o los compromisos éticos de los profesionales. En estos campos, a diferencia de los primeros, ha quedado más o menos claro que queda mucho por hacer y que no se pisa terreno firme.

La arquitectura considerada como un bien general

Por eso es necesario un replanteamiento de los instrumentos y una revisión de los compromisos. La parte más propositiva del congreso, en la que los ojos se vuelven boca, se ha centrado en los concursos de arquitectura, la Ley de territorio y, en especial, la Ley de Arquitectura, esta sí en mayúscula. Actualmente en proceso parlamentario, pretende crear un marco social que reconozca la arquitectura como patrimonio del presente. El borrador define la arquitectura como bien general del país, establece herramientas para asegurar su calidad y fomenta su divulgación entre la ciudadanía. Pero también blinda el criterio de los arquitectos en el planeamiento urbanístico y los concursos públicos, lo que ha despertado no pocas inquietudes en otros colectivos durante el proceso de tramitación.

En un siglo en que el suelo está limitado, los recursos se acaban, la biodiversidad pende de un hilo y las ciudades son activo social y objeto de deseo económico, la arquitectura catalana ha sabido tomar conciencia del cambio de época y no solo de la época de cambio, como quizás han hecho otros colectivos o gremios. Ante el nuevo contexto, la profesión ha sido capaz de cambiar el paso, repensarse, adaptarse y mirar la realidad con ojos nuevos. ■

Rober Astorgano / Fotomovimiento

Montse Benito

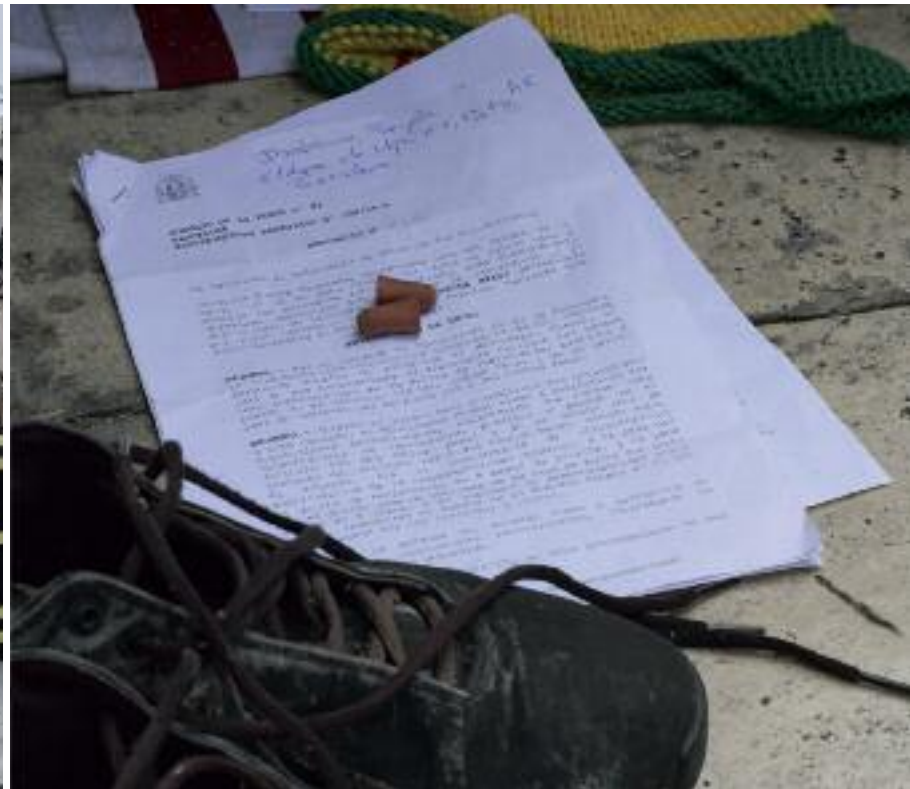
Comisaria de la exposición “60db / 16kHz”

¿Sientes la violencia? Entre el caos y el orden

La exposición “60dB / 16kHz. BCN. ¿Sientes la violencia?”, que se pudo visitar el último trimestre de 2016, invitaba al espectador a redefinir la violencia a partir de una nueva mirada sobre el fenómeno.

Detrás de las estadísticas oficiales y las noticias de los servicios informativos encontramos todo tipo de violencias directas que son legalmente punibles. Sin embargo, existen otras violencias, simbólicas y estructurales, invisibles por lo cotidianas, que nos ocultan intimidaciones, maltratos, burlas, imposiciones, amenazas, arbitrariedades diversas e innumerables injusticias que tienen lugar en nuestro entorno.

La exposición “60dB / 16kHz. BCN. ¿Sientes la violencia?”, que se pudo visitar en el centro Arts Santa Mònica de Barcelona, al final de la Rambla, durante el último trimestre de 2016, invitaba al espectador a redefinir la violencia a partir de una nueva mirada sobre el fenómeno. La violencia se ha abordado como un hecho consustancial a cualquier relación resultante de un acto de comunicación, en diferentes formas de agresión que afloran en las fricciones de cualquier comunidad.

Fotomovimiento

Los comisarios interpelábamos a los espectadores con la pregunta del título de la exposición, “¿sientes la violencia?”, en el doble sentido de notarla y de escucharla. La violencia se presentaba como una membrana que nos tiene encapsulados de modo permanente en el ruido de fondo de la ciudad. Los 60 dB de contaminación acústica que sufrimos incesantemente en Barcelona es una realidad a la que ya estamos tan acostumbrados que en cierta manera la obviamos. Lo único que podemos percibir si aguzamos el oído dentro de este murmullo caótico son las erupciones de ruidos cotidianos, que podríamos definir como ejemplos de microviolencia.

Para investigar estas y otras formas ocultas de violencia, las comisarias de la muestra salimos a la calle con Francesca Romana (OTOXO Productions) para sondear a los ciudadanos. Nuestro trabajo de campo nos hizo descubrir y cartografiar un espacio de humillación en que todos nos movemos. Las diferentes vivencias humillantes que la gente quiso compartir con nosotros nos hicieron darnos cuenta de la sutileza con que actúa la violencia simbólica.

Asistimos al malestar de chicas que se sienten tratadas como “un cuerpo” mientras pasean por la calle o cuando ponen los pies en un bar. Muchos ciudadanos nos hablaron de la violencia en el ámbito laboral, donde casi siempre todo el mundo brega con arrogancias, jerarquías morales, silencios, miradas y gestos que molestan y se pueden interpretar como agresiones. Los jóvenes nos hablaron de la violencia en los institutos, donde a menudo se sienten categorizados como “buenos” o “malos” estudiantes y se insta una especie de juicio moral sobre sus personas, lo que condiciona, dentro de un contexto de escolarización obligatoria, un trato particular de profesores y compañeros.

En cualquier ámbito nos encontramos con expresiones de haber sentido la violencia, con confesiones tanto de

haberla sufrido como de haberla impartido, a familiares, compañeros de clase o de trabajo, por la calle. Nos encontramos, de este modo, rodeados de innumerables microviolencias simbólicas presentes en cualquier relación, que no solo pueden ser recibidas, sino también ejercidas. Tanto si las sufrimos como si las imponemos o bendecimos, sentir las es todo un ejercicio que requiere cierta atención.

Sordos ante la violencia estructural

Así pues, nuestra ciudad, Barcelona, permanece constantemente envuelta en este ruidoso zumbido. Y nosotros, que vivimos en ella, también nos volvemos sordos ante violencias que podríamos calificar de estructurales, como la limpieza de lo que no se adecua al modelo de ciudad, que se quiere higienizar: cuando a menudo nos interrumpe el paso el sonido intermitente de un camión de la basura o el de una excavadora de obra. Los helicópteros que nos sobrevuelan en cada manifestación nos indican que nos encontramos en manos exclusivas de especialistas entrenados y autorizados para ejercer la fuerza en nombre de nuestra seguridad.

Incluso en espacios de protección, como los parques infantiles, donde los niños juegan recogidos en un recinto vallado, podemos *sentir* como estamos sometidos a las normativas que regulan la actividad en el espacio público, ya que, sin darnos cuenta, tenemos a los niños limitados a moverse dentro de esta especie de recinto de seguridad. Cuando nos cruzamos con un grupo de turistas que buscan el Park Güell un domingo por la mañana, no percibimos nunca a estos extranjeros adinerados como inmigrantes. Y cuando después entramos en el metro, nos cruzamos con los manteros y con gran número de personas a quienes, bajo incontables presiones administrativas, ni tan solo se les da la oportunidad de sobrevivir en la ciudad si no obtienen un sello que les diga quiénes son y a qué tienen derecho.

En esta página y la siguiente, tres imágenes pertenecientes a propuestas gráficas o audiovisuales de la muestra del Arts Santa Mònica, donde se denunciaban distintas formas de violencia, aparentes o imperceptibles, directas o estructurales.

Bru Aguiló / Fotomovimiento

La violencia estructural suena en todo momento, por ejemplo cuando nos imponen que la calle sea un lugar de paso y no de encuentro con bancos unipersonales situados estratégicamente en direcciones contrapuestas. Suena y se hace evidente también cuando la reforma de un barrio comporta la expulsión de la gente que lo habita.

En el libro *La ciutat horitzontal. Urbanisme i resistència en un barri de cases barates de Barcelona*, Stefano Portelli recoge una serie de litigios entre los agentes municipales y los vecinos, que no se ponían de acuerdo en la reforma de un conjunto de casitas de planta baja que ya han sido parcialmente derribadas. La sensación de haber sido expulsado de tu casa perdura entre los habitantes del barrio del Bon Pastor. En el libro colectivo *Repensar Bon Pastor* se recogen un conjunto de propuestas presentadas a un concurso de ideas por un movimiento vecinal llamado a decidir el futuro del barrio, un futuro sin demoliciones ni reformas diseñadas desde un despacho municipal. El movimiento participativo de Bon Pastor espera aún la respuesta de la Administración. El silencio administrativo es también una forma de violencia.

El barrio del Raval destaca por haber sufrido múltiples violencias estructurales de tipo urbanístico, que recogen tanto el libro *Matar al Chino*, de Miquel Fernández, como el documental del mismo título que elaboró para la exposición el Observatorio de la Vida Cotidiana. Los autores ponen de manifiesto que en las intervenciones sobre el Raval emerge la contradicción más clara entre las pretensiones urbanísticas oficiales (transformar la morfología urbana para mejorar las condiciones de vida de sus habitantes) y las consecuencias efectivas sobre la población residente, como la expulsión o expropiación de su casa. Lívía Motterle da voz a diferentes núcleos de resistencia en cuatro calles del Raval, en su estudio etnográfico *Cartografía carnal de*

la resistencia, para mostrar ejemplos de la vida que palpita para combatir la invisibilización a que las violencias estructurales someten este espacio.

Ni excepción ni accidente

Así pues, nuestra sociedad está configurada por relaciones que nunca quedarán del todo ajustadas, bajo las que este agobiante zumbido caótico expresa la idea central: la violencia no es una excepción ni un accidente, sino que aparece disuelta en la vida cotidiana de todos nosotros. Los movimientos caóticos de violencia presentes en nuestra *normalidad* cotidiana pasan desapercibidos para la mayoría, y por eso en la exposición los representamos con un tono agudo de 16 kHz, inaudible para muchos. Y esta *normalidad* no se debería ver como un problema, sino como una solución, si la violencia es fuente reguladora de desigualdades.

Pese a ello, es sintomático que las violencias directas, que son las que solemos hallar en los medios informativos, sean más visibles que las simbólicas o estructurales. La violencia directa es la ejercida por los agentes sociales, por los aparatos represivos y por las multitudes fanáticas que, frente a una incertidumbre que pueda ser intrínsecamente dolorosa y trágica, se aferran a la imposición de cierto universo de sentido. Así, priorizan la seguridad en lugar de aceptar una realidad que podría poner en peligro su propia existencia.

En oposición a estas estrategias de seguridad y control, la dialéctica entre caos y orden concluye que la máxima probabilidad de orden (tal como se da en la *normalidad*) requiere la presencia de movimientos caóticos y de incertidumbre, resistencias y desobediencias. ■

Fotos: Dani Codina

Redacción

Planes para la noche barcelonesa

La ciudad crece pasadas las ocho, pero sin planificación y, según muchas voces críticas, a las órdenes del turismo. No se ha pensado para la noche, a diferencia de lo que han hecho otras urbes europeas. Rebose de músicos y de salas ansiosas de programar conciertos en vivo, pero una política de restricciones aplicada desde hace años ha llevado el sector a la depresión.

El Ayuntamiento aprobó hace unos meses un nuevo marco normativo para permitir a bares, cafeterías y restaurantes programar música amplificada en directo siempre que se atengan a unos requisitos de seguridad y a un control estricto del nivel sonoro. Es el avance de un ambicioso plan para impulsar el circuito de la música en vivo de pequeño formato, a partir del reconocimiento del valor cultural y social de esta oferta de ocio. La música en directo es una manifestación cultural de base con una gran tradición entre nosotros; apostar por ella tiene que ver con el modelo de ciudad.

En la página anterior, el Heliogàbal, de Gràcia, dedicado desde hace unos meses a los recitales de poesía casi en exclusiva. En esta página y en la siguiente, actuaciones musicales en dos conocidos locales de Ciutat Vella, el Robadors 23, en la calle del mismo nombre, y el Absenta, en la calle de Sant Carles.

Cling, cling. Es el ruido metálico de las monedas cuando alguien las toquetea, las cuenta, las reparte. Frec, frec. Hay también billetes de cinco, y algunos, pocos, de diez. Sobre todo hay suelto. El grupo Pol Omedes Special 4tet ha dado un concierto –jazz, estándares y alguna composición propia– y ahora cobra. Principalmente del bote, aunque el local también aporta algo. El aforo no da ni para un jornal “ético”. Lo de ético lo dice Albert Pons, socio de Robadors 23, donde ha tocado el cuarteto.

Barcelona crece pasadas las ocho, pero, según las voces críticas, sin planificación y a las órdenes del turismo. No se ha pensado para la noche, como sí han hecho otras ciudades europeas. Rebose de músicos y de espacios anhelantes de programar música en vivo, pero las restricciones inauguradas por el gobierno municipal tripartito de izquierdas, desarrolladas luego durante el mandato de CiU, llevaron la ciudad a la depresión. El actual equipo de gobierno alerta de que la escena “está en peligro” y, para salvarla, ha lanzado un nuevo marco legal que modifica la perspectiva con la que se gestionaba la noche. El cambio es sustancial: bares, restaurantes y cafeterías, que antes no podían programar música en directo amplificada de manera legal y sin que los multaran, ahora sí que lo podrán hacer siempre que no superen un volumen determinado de decibelios, variable según la zona, y que cumplan unos requisitos de seguridad. La medida pretende reforzar el circuito de música en vivo de pequeño formato, una de las expresiones más populares de la cultura urbana barcelonesa.

Barcelona pasó, en un abrir y cerrar de ojos, del frenesí creativo –de perfil hippie y psicodélico– de los años setenta, localizado en espacios como Zeleste, al descontrol y el ruido de finales de los ochenta. La Barcelona preolímpica vivía su noche con absoluto caos: punkies, hippies y rumberos inundaban todos los rincones de la ciudad.

Ese caos de los ochenta y de los noventa es un mito reducido ahora a literatura, pero que, de manera contradictoria, forma parte de la marca: se vende aunque no exista. Sergio Pitoll, el escritor mexicano, relata esa Barcelona en directo desde la calle de Escudellers. En 2016, el autor barcelonés Miqui Otero convierte la Barcelona de los noventa en *Rayos*. Fidel, Justo, Iu y Brais –protagonistas de *Rayos*– vivieron su hilarante juventud a principios de los noventa; despidieron una ciudad y vieron nacer otra.

Del caos a la marca, y de la marca a la depresión

El gobierno socialista de Pasqual Maragall puso los cimientos de la marca Barcelona. La ciudad se transformó poco a poco, y pasó de ser un piso de estudiantes rebotante de colillas, con música a altas horas y desayunos anárquicos, a una casa anfitriona para doce millones de turistas, que buscan la Barcelona de folleto y se concentran masivamente en el Port Vell y en el Port Olímpic, zonas que en los últimos años se han convertido en focos de peleas y juerga. Pese a las repetidas quejas de los vecinos de la Vila Olímpica, las respuestas no empezaron a llegar hasta el pasado verano, cuando el Ayuntamiento aprobó firmar un protocolo con la

Generalitat para asumir la titularidad y la gestión directa del Port Olímpic, medida que se hará efectiva a partir de 2020, cuando venza la concesión actual.

La escena musical barcelonesa se fue convirtiendo así en una realidad deprimida, marcada por un modelo turístico invasor, que menospreciaba y empobrecía las salas pequeñas. Es más, la noche pasó a ser parte integrante de este modelo.

Una nueva normativa cargada de promesas

El actual equipo municipal asumió el gobierno de la ciudad en mayo de 2015 con un programa que incluía la problemática de las salas de música. El Instituto de Cultura de Barcelona (ICUB) se puso a la tarea para desarrollar un Plan de la música, en coordinación con otros departamentos y los distritos. El plan contempla “diferentes líneas de actuación para reconocer el valor cultural y social de la música en vivo, a la vez que se considera su sostenibilidad en el marco de relaciones vecinales que garanticen el derecho al descanso” de los residentes de las áreas próximas a los locales. El paquete de medidas para promover la música en vivo forma parte del Plan de Culturas 2016-2026, que pretende repensar la relación con el sector cultural de la ciudad durante los próximos diez años, y fue la propuesta de cultura más votada en el proceso participativo del Plan de Acción Municipal 2016-2019 (“Decidamos Barcelona”).

Como avanzadilla del plan, el 11 de mayo el ICUB publicó una circular para regular la realización de música

amplificada en directo en los establecimientos de hostelería. A la nueva regulación se pueden acoger los locales como Robadors 23 o el bar Absenta, que hasta su aprobación habían ofrecido actuaciones de forma técnicamente ilegal. La norma, de entrada, fue bien recibida por los músicos y los propietarios de bares y restaurantes, que también se podrán beneficiar de su línea de subvenciones: un total de 400.000 euros destinados a adecuar los locales a las nuevas exigencias de insonorización. Representa una bocanada de aire fresco para un sector que –sin perder aún su escepticismo– ve en ella una oportunidad para reconstruir el escenario del ocio nocturno musical, entendido como un espacio-tiempo con un gran potencial para la integración social ciudadana. Y también se aprecia positivamente la oportunidad que ofrece para cubrir el vacío entre las dos opciones extremas que hasta ahora se presentaba a los músicos en Barcelona: tocar en acústico en un bar o bien con amplificación en una sala de mayores dimensiones.

Robadors 23 como símbolo y resumen

Con los últimos aplausos la gente sale a la puerta de Robadors 23 y, con ellos, los integrantes del Pol Omedes Special 4tet: comentan, fuman y ríen en esta calle del Raval. El final de la actuación coincide con el cierre de las tiendas y con el paso de los cinéfilos que acuden a la última sesión de la Filmoteca de Catalunya, la de las nueve y media de la noche.

Los Pol Omedes Special 4tet son cuatro a repartir el bote: el trompeta, el saxofón, el contrabajo y el batería. La

En esta página y la siguiente, dos bares musicales en horas nocturnas: La Rouge, en la Rambla del Raval, y el Robadors 23. Los propietarios de locales que programan música en directo insisten en que no son responsables del ruido y el jolgorio que se pueda crear en la calle.

entrada ha costado cinco euros, y había unas treinta personas de público. ¿Cuánto han obtenido, al final? “Me da vergüenza reconocerlo, pero compensamos lo escaso del sueldo con el placer de interpretar una determinada música en compañía de unos músicos específicos. Me está mal decirlo, porque a Robadors 23 le tengo mucho respeto”, declara Martin Leiton, el contrabajista. Es canario y, pese a un contexto laboral precario, ha escogido Barcelona para aposentarse, hacer música y vivir de ella. Antes tocó en Málaga, Cuba, Buenos Aires, Madrid y en su Tenerife natal.

“En un día normal como hoy suele haber unas treinta personas. Podríamos subir los precios, pero entonces solo vendrían extranjeros. Y, evidentemente, si no hacemos conciertos no acude nadie”, se lamenta Albert Pons, uno de los socios propietarios de la sala Robadors 23, cuya historia resume las contradicciones de la noche musical urbana.

Robadors 23 abrió en 2004, cuando la calle no era mucho más que un pasillo de condones usados y jeringuillas de un solo uso desechadas. Ahora se encuentran allí bares cool y, a dos pasos, el hotel Barceló Raval, que ofrece habitaciones de hasta 300 euros la noche. Desde 2004 lo han cerrado en tres ocasiones por “cuestiones urbanísticas y policiales”, y otras tantas ha abierto de nuevo. A principios de 2016 casi se produjo el cuarto cierre, pero la normativa actual “les salvó por los pelos”, según explica Pons, sentado en la misma barra desde la que asiste a la docena de conciertos que el bar programa semanalmente. En un momento empezará otro: esta vez, de flamenco. Robadors

23, que se ha convertido en un local de culto para los músicos en tránsito por la ciudad, es uno de los bares que aparecen en las guías turísticas como emblemáticos de la noche barcelonesa.

El saxofonista abre la cartera y va guardando el dinero. Se llama Lluç Casares y es uno de esos tantos jóvenes barceloneses que la ciudad ha acabado expulsando de hecho. Es así como justifica su marcha a Ámsterdam: “Allí voy viviendo de la música, pero reconozco que somos una generación que no estamos acostumbrados a ganar dinero. Nuestra vida es ir a tocar a estos sitios, disfrutar de ellos y sobrevivir como podamos”.

El destino de Lluç Casares fueron los Países Bajos, hace ya cinco años, pero si le salen “cositas” por aquí coge un vuelo de bajo coste y vuelve a Barcelona. Se graduó en la Escola Superior de Música de Catalunya (ESMUC), y realizó un máster en Ámsterdam y un intercambio en Filadelfia. Su trayectoria musical se resume hasta el momento con esta tríada: becas, “muchísima inspiración de otros músicos” y conciertos en salas pequeñas. También toca en salas grandes, pero son la excepción.

Casares cree que Barcelona es en verdad una ciudad inspiradora, pero también que en ella se hace difícil mostrar los frutos de esta inspiración: hay muchos músicos en competencia entre ellos y se presentan pocas oportunidades para tocar en directo en las condiciones adecuadas.

Cambio de modelo

Las condiciones en que las salas ofrecen música en directo fue tema de debate intenso en los días que precedieron a las últimas elecciones municipales, y ahora ya se ha introducido de lleno en la esfera de las decisiones políticas: la cuestión no solo tiene que ver con las multas o con un enfrentamiento entre vecinos y locales, sino que afecta al modelo de ocio y al modelo de ciudad en sí. Apostar por la música en directo es uno de los modos de apoyar las manifestaciones culturales de base, y aquí es donde entran en escena las salas pequeñas y las bandas locales.

Carmen Zapata es uno de los nombres que suenan en esa noche, que aún está definiendo su rumbo, que es la barcelonesa. Es gerente de la Asociación de Salas de Concierto de Cataluña (ASACC) y fundadora de la Asociación de Mujeres de la Industria de la Música. La entrevistan en Scannerfm, la primera radio que sonó exclusivamente por internet en Barcelona. Zapata comparte sofá con Miquel Cabal, director adjunto del Heliogàbal, la sala de Gràcia que tuvo que bajar la persiana antes del pasado verano, asediada por las inspecciones de la policía y víctima de constantes multas. Había sobrevivido durante veinte años con una licencia que no se adecuaba a su actividad como sala de música en directo.

“Seguimos viviendo en una precariedad alarmante que no tiene visos de solucionarse ni con facilidad ni de prisa –responde Zapata a una pregunta del entrevistador de Scannerfm–. Aunque hay voluntades que ayudan: con voluntad política es mucho más fácil cambiar las cosas. Pero quien debe demostrar voluntad política y sensibilidad cultural a un tiempo es el Departamento de Interior de la Generalitat, que es quien regula los espectáculos y la actividad de las salas de conciertos. Y ahí con la policía hemos topado”.

Una treintena de salas forman parte de la ASACC. Carmen Zapata nos explica que la entidad, creada en 2001, sigue reivindicando que los conflictos con las salas se gestionen desde una perspectiva cultural y que la responsabilidad de resolver los problemas de la calle no recaiga en los propietarios. “Si alguien grita en la calle, el propietario no debería ser el responsable. Las salas ya se encargan de bunquerizarse”, afirma.

El músico, investigador y productor cultural Daniel Granados, director de programación del encuentro Cultura Viva, de la plataforma de investigación cultural ZZZINC y de Producciones Doradas, asesora al ICUB en materia de políticas musicales. Lleva años empeñado en la idea de que una ciudad debe repensar qué se entiende por música, por manifestación cultural, y a partir de aquí reconocer e impulsar la cultura de base: proteger a quien quiera coger una guitarra en un bar porque sí, y también a quien pretenda ganarse la vida con esta actividad. Granados participó en el desarrollo de la normativa de música amplificada y en el del ya citado Plan de Culturas 2016-2026, que presentó el gobierno municipal al comienzo del mandato.

El bar Absenta, en la plaza del Pes de la Palla, programa regularmente música en directo en su sótano. Con la nueva normativa puede hacerlo legalmente. El bar está prácticamente desierto; solo rompen la calma un hilo musical a un volumen tan solo un punto por encima del silencio y las conversaciones de un par de mesas ocupadas. Ruido blanco, lo llama Daniel Granados.

Los problemas serios vienen de la calle

La nueva normativa vela con extremo rigor por la salud acústica de los vecinos, especialmente en Ciutat Vella, Sants, Gràcia y el Eixample, donde se establecen “zonas de especial saturación de espacios de pública concurrencia” en que es obligado el cierre del grifo sonoro a las 11 de la noche. En caso de que haya una vivienda junto al local, se permite un nivel sonoro –medido en el dormitorio de la vivienda– que no supere los 30 decibelios entre las 7 de la tarde y las 11 de la noche, y los 25 decibelios en horario nocturno, entre las 11 de la noche y las 7 de la mañana.

¿Qué son 25 dB? “El silencio. Pedimos la insonorización de los locales para que a las viviendas cercanas no les llegue el ruido –recordaba Granados en el diario digital *Catalunya Plural* pocos días después de la presentación de la circular del ICUB–. Con todo, el 95 % de las denuncias contra locales de música en vivo no tienen relación con la música en sí, sino con el ruido que se genera fuera del establecimiento. Lo que ahora estamos considerando –en grupos de trabajo formados por representantes de los distritos, de los vecinos y de la Guardia Urbana– son las maneras de intervenir en caso de conflicto”.

“No es la música en vivo lo que genera un problema de convivencia, sino lo que ocurre en la calle –insistía Granados en la citada entrevista–. Hay una cantidad brutal de bares que ofrecen retransmisiones de partidos durante los que la gente grita ‘gol’ o sale a la calle a fumar, y no pasa nada”.

De noche, los decibelios de Ciutat Vella parece que se amplifiquen. En el centro de Barcelona conviven algunas pequeñas salas que programan música en directo, como es

el caso de Sidecar o el de Robadors 23, con otros locales con horarios infinitos, pensados para los turistas, activos todos los días de la semana: el turista es quien tiene fiesta a diario, quien al día siguiente no madruga. Poco importa si es martes o viernes.

Ciutat Vella es el segundo distrito más pobre de la ciudad, solo por detrás de Nou Barris. Tiene una renta per cápita de 14.481 euros. A la vez, y según datos del CIS de 2015, es el distrito –junto con el Eixample– que concentra el mayor número de alojamientos turísticos: en las dos áreas centrales de Barcelona se concentra el 55 % de las plazas hoteleras. La ciudad ha sumado casi 20.000 desde el año 2005, con 367 hoteles y 27 apartoteles. Según la Encuesta de Servicios Municipales, la preocupación número dos de los habitantes de Ciutat Vella es el turismo, solo superada en orden de importancia por la precariedad laboral.

El distrito es el banco de pruebas de la ciudad en muchos aspectos, como el de la convivencia de los vecinos con los garitos de música. La concejala que lo representa, la valenciana Gala Pin, ha puesto en práctica políticas destinadas a disciplinar el comercio. La última afecta al turismo y el ocio: Barcelona ha congelado por un año las licencias en Ciutat Vella. Durante este periodo no se abrirán más hoteles, bares, discotecas, establecimientos de alquiler de bicicletas o servicios de información turística. El Consistorio aprovechará este año de moratoria para revisar el Plan de establecimientos de concurrencia pública, hostelería y otras

Josep Tomàs

Sobre estas líneas, viernes de poesía en el Heliogabal, el emblemático local de la calle de Ramón y Cajal que espera todavía su oportunidad de reintegrarse plenamente al mundo de la música en vivo.

actividades. ¿El objetivo? “Ordenar, priorizar y minimizar el impacto de su actividad sobre los vecinos”, explica Gala Pin.

Para la concejala el ocio nocturno es uno de los principales problemas del distrito, e influye de forma negativa en el descanso de los residentes. Al ajetreo habitual de los últimos tiempos se han añadido los récords del pasado verano, con unos índices de ocupación situados en los niveles de antes de la crisis.

Los responsables de las salas (pequeñas, medias o grandes) saben que el dinero habla en inglés, y que si quieren conseguir llenos cada noche necesitan virar la programación o programar “non stop”. Y, sin embargo, no toda la culpa es suya: la oferta decisiva ya no pasa por las salas, sino por los festivales. En cualquier caso, el efecto es que se resiente la identidad de las salas, que pasan a ofrecer una amalgama de estilos que abarque cuanto más, mejor. En general, las identidades que marcaron las noches europeas de cada ciudad a finales del siglo pasado se han desinflado: Berlín ya no es tan techno, París no tan french house. Y Barcelona ya no es tan... salvaje.

Poder y atractivo de los festivales

Una parte cada vez más importante de estos turistas –se trata de una tendencia en alza– vienen ex profeso a Barcelona motivados por los festivales de música de verano. El Primavera Sound –la mitad de su público es extranjero–, el Sónar, el Cruïlla. La fórmula es sencilla: maratónicas sesiones de bandas y centenares de barriles escupiendo cerveza.

Aurelio Santos deja claro que no le veremos nunca ahorrar para un bono de tres días de este estilo. Lleva más de veinte años vinculado a la escena de la música en vivo de Barcelona, coordinando conciertos. “La gente, sobre todo los más jóvenes, son capaces de trabajar y ahorrar para conseguir los abonos de 200 euros de hasta dos y tres festivales cada verano, pero durante el resto del año no se ven con ánimos de consumir música en directo”. Lo dice molesto, casi enfadado, levantando el tono de voz.

Es el coordinador y speaker de las WTF Jam Sessions del Jamboree, el club de referencia del jazz en Barcelona; la voz del “Thank you for respecting live music” que repite cada lunes desde hace más de quince años. “El modelo de ocio musical que se ha fomentado se basa en los festivales –explica–. En vez de apostar por el consumo regular de música en salas pequeñas, todo se ha concentrado. La gente consigue su dosis de jazz en el Festival de Jazz de Barcelona, la de música indie en el Primavera Sound y la de electrónica en el Sónar. Quiere evasión, mostrarse, construirse una identidad. Si no vas al Primavera, no eres nadie”.

Aurelio Santos pertenece al colectivo de freaks –así se califica él mismo– que consumen música en directo cuatro o cinco veces por semana. “Yo no veo que en Barcelona se tome la cultura como lo que es: uno de los dinamizadores más importantes de cualquier civilización. En cuanto a la nueva normativa, es como recetar paracetamol para el dolor de un traumatismo causado por un choque a 200 kilómetros por hora”, concluye.

Sobre la persiana del bar Heliogàbal, en la calle de Ramón y Cajal, en Gràcia, todavía se aprecia –pintada en estilo de grafiti– el último cartel del festival que organizan en verano coincidiendo con las fiestas del barrio. De su puerta hace tiempo que han desaparecido vecinos y no vecinos aguantando una cerveza y liando un cigarrillo tras otro. Hace muchos días que la sala no se queda pequeña y supera –he ahí uno de sus problemas– el limitado aforo de 39 personas. Con la cancelación de los ingleses Crushed Beaks en enero, el Heliogàbal anunciaba el cese temporal de su actividad como bar musical. Coincidiendo con la entrada en vigor de la normativa de la música amplificada, en mayo, el local clausuraba también el área de bar.

El establecimiento, erigido en protagonista de una reclamación compartida por muchos otros locales de Barcelona, anunciaba que se veía obligado a cerrar hasta septiembre por lo menos. El motivo del cierre era la falta de una licencia de actividades adecuada, lo que llevaba a que las inspecciones policiales acabaran siempre en multa. Mientras se esperaba la nueva normativa no había más solución que cerrar. El Heliogàbal –premio Ciutat de Barcelona 2012– cancelaba también toda la programación especial de celebración de su vigésimo aniversario. “Los ingresos del bar no son suficientes para cubrir los gastos generados, por lo que la única salida es cerrar”, destacaron en aquel momento los responsables del Heliogàbal. La noticia llegaba después de que el local de Gràcia organizara un concierto en la sala Razzmatazz (“Pagar la multa”: el título no engañaba) con el

Apostar por la música en directo significa apoyar las manifestaciones culturales de base; tiene relación con el modelo de ciudad.

que recaudó cerca de 16.000 euros, gracias a la colaboración de bandas amigas y de una red de apoyo envidiable. Con ellos pudo cubrir una buena parte de los casi 22.000 de la deuda acumulada con la Administración.

Pese al cierre los propietarios de la sala encontraron el modo de trampear la situación: mantuvieron vivo el Cicle Ronda en la Sala BeCool, que para ellos fue balsa salvavidas durante los meses de penuria, y para sus seguidores válvula de escape. Y consiguieron que la luz volviera a brillar tras la persiana del Helio. En efecto, el local fue abriendo de forma intermitente algunos fines de semana, hasta finales de año, para acoger la 18.ª edición de su ciclo de poesía trimestral. E incluso programando ocasionalmente algún concierto.

Recuperar la vertiente integradora de la noche

En la capital portuguesa reside un catalán que ha dedicado su tesis doctoral a repensar la gestión de la noche barcelonesa. Jordi Nofre, sociólogo e investigador de la Universidade Nova de Lisboa, ganó en 2009 el premio Joventut, de la Agència Catalana de la Joventut, por el trabajo *L'agenda cultural oculta*, que aquel mismo año le había hecho merecedor del título de doctor por el Departamento de Geografía Humana de la Universidad de Barcelona.

En su tesis, Nofre defendía que la noche barcelonesa había sido “expresamente olvidada” por la Administración. “Muy a menudo las políticas de actuación se refieren a la ciudad de día, mientras que la ciudad nocturna queda segregada en términos espaciotemporales”, señalaba. Nofre hablaba de un panorama nocturno orquestado: “La noche de Barcelona ha sido utilizada por las administraciones públicas como una estrategia y como un mecanismo de higienización moral, cultural, social y también política de la ciudad. Hay un doble juego de la Administración en connivencia con las elites que gobiernan la noche en Barcelona porque, básicamente, genera mucho dinero a través de los sistemas impositivos y de recaudación tributaria”.

Jordi Nofre, que actualmente participa en un proceso de revitalización del puerto de Lisboa, nos amplía en videoconferencia algunos de estos conceptos. Le pedimos en entrevista telefónica que identifique a esas elites. “Barcelona es solo ocio y diversión; ya no hay industria. Los empresarios son los que deciden el modelo, no ya de turismo, sino incluso de ciudad”, afirma, contundente. Pero se puede hacer frente a este modelo con voluntad política, en opinión del sociólogo. “¿Por qué el Ayuntamiento sigue destinando

Josep Tomàs

En esta página y en la anterior, el saxofonista del Pol Omedes Special 4tet, Lluç Casares, tocando en el Jamboree de la plaza Reial con diferentes formaciones.

dinero público a la promoción de la Barcelona turística y se olvida de los circuitos culturales underground y de los músicos jóvenes, que permitirían subsistir a los locales más pequeños?”, se pregunta.

Si el uso nocturno del espacio público es inseparable de nuestra cultura, expliquémoslo. Jordi Nofre imagina la puesta en marcha de unos créditos de la ESO donde se educara sobre la utilización de la noche y del espacio público, el control de sus riesgos, el respeto a los vecinos y al mobiliario urbano...

“La ausencia de proyecto de noche en Barcelona hace que esté socialmente muy segregada –continúa–. La noche latina se encuentra en un lugar, la jazzística en otro, la china en otro, los muchachos magrebíes suben a Mataró en tren. La noche es un espacio-tiempo que está absolutamente por descubrir como ámbito de integración social. Mi pregunta

En Ámsterdam la noche se ha planificado como un espacio de socialización y expresión cultural inclusiva.

es: si vemos que el ocio nocturno es rentable y a la vez una oportunidad de integración social, ¿por qué el Ayuntamiento no abre discotecas públicas con una programación diferente?”

La invención del alcalde nocturno

El saxofonista del Pol Omedes Special 4tet, Lluç Casares, regresa a menudo a Barcelona, desde Ámsterdam, para tocar en locales como Robadors 23 o el Jamboree. Aunque escogió su destino como excusa para pivotar hacia los Estados Unidos –el conservatorio local ofrece un programa de intercambio–, parece ser que la capital de los Países Bajos le ha seducido como hogar. Nos explica que “en Ámsterdam hay más locales que ofrecen música en directo (salas pequeñas, bares), mientras que los establecimientos oficiales (auditorios, salas de conciertos) se benefician de un público más regular. El consumo cultural es más alto”.

Al contrario que Barcelona, la ciudad holandesa lleva años pensando su vertiente nocturna; la noche se ha planificado y entendido como el espacio de socialización y expresión cultural ciudadana inclusiva a que se refería Nofre.

Una de las aportaciones pioneras que Ámsterdam ha hecho al modelo de ocio nocturno es el concepto del Night mayor, o alcalde de la noche, como figura mediadora que se encarga de gestionar y mejorar las relaciones entre los empresarios, los vecinos y el Ayuntamiento. Una de las primeras propuestas del actual alcalde nocturno de Ámsterdam, Mirik Milan, ha sido ampliar el horario de las salas del Barrio Rojo, que pasarán a abrir las 24 horas del día y a programar exposiciones, charlas o música en directo también de día. El modelo está teniendo tanto éxito que ya se está replicando en ciudades como París, Zúrich o Toulouse.

Casares no es en absoluto pesimista sobre el futuro de los que viven de las actuaciones en directo en salas pequeñas. Considera que, si la música es buena, la escena se salvará y se podrá vivir de ella. “Si cuidamos la música, ella también nos cuidará a nosotros”, concluye. ■

Patossa

Gerardo Santos
Periodista

Construyendo el Ayuntamiento de muros de cristal

El gobierno municipal de Barcelona trabaja en diferentes líneas para dar a los ciudadanos más acceso a la información sobre los asuntos públicos, como base para impulsar la participación colectiva en su gestión. La puesta en marcha de la Oficina de Transparencia y Buenas Prácticas, del Buzón ético y del portal web de Transparencia son algunas de las actuaciones iniciadas con este objetivo. Se prepara también un código ético de conducta que vinculará a los cargos electos y al alto personal municipal. Asimismo, desde verano se trabaja en la revisión de las normas reguladoras de la participación ciudadana en los asuntos públicos. La normativa que se está desplegando va más allá de lo que pide la Ley de transparencia, acceso a la información pública y buen gobierno que aprobó el Parlamento de Cataluña en 2014.

DOSSIER

Presentación de la Oficina para la Transparencia y las Buenas Prácticas, en noviembre de 2015. De izquierda a derecha, su director Joan Llinares, el teniente de alcalde Jaume Asens y dos miembros del consejo asesor de la oficina: Simona Levi, de Xnet, y el periodista David Fernández, exdiputado de la CUP, que presidió la comisión parlamentaria de investigación del Caso Pujol.

Albert Armengol

El Parlamento de Cataluña aprobó en diciembre de 2014 la Ley 19/2014 de Transparencia, acceso a la información pública y buen gobierno con los votos a favor de CiU, ERC, PSC y PP. Se abstuvieron Iniciativa y Ciudadanos, y la CUP votó en contra. En junio de 2015, durante su discurso de investidura, la alcaldesa Ada Colau hablaba de un Ayuntamiento en que “la gente se sienta protagonista”, y animaba a los vecinos a implicarse en el diseño y la evaluación de las políticas públicas para hacerlas más transparentes: “Queremos un nuevo Ayuntamiento con muros de cristal, porque sin información para el ciudadano no hay democracia posible”, añadía la nueva alcaldesa. La Ley de Transparencia no entró en vigor en los municipios catalanes hasta hace un año, en enero de 2016.

Pero la intención municipal de poner al alcance de la ciudadanía una serie de datos de interés público existe desde 2010, cuando el consistorio de Jordi Hereu presentó la propuesta de lo que después sería el servicio municipal de open data o datos abiertos. Desde entonces, el portal de internet que acoge este servicio ha reunido 330 datasets –paquetes de datos–, según informa la comisionada de Tecnología e Innovación Digital del Ayuntamiento, Francesca Brià.

Pese a que el volumen de datos empieza a ser considerable, desde la Asociación de Archiveros de Cataluña reclaman más coordinación a la hora de establecer una metodología conjunta para clasificar, integrar y estandarizar la documentación, ya que llevan mucho tiempo realizando este trabajo y, a veces, ven cómo se doblan los recursos y la información disponibles en el portal del Ayuntamiento y en el archivo municipal.

También es preciso que el formato en que se encuentran los datos sea reutilizable, es decir, que se trate de hojas de cálculo –no documentos PDF–, para posibilitar el análi-

sis comparado con otros datos y representarlos mejor, apunta la periodista especializada en tecnologías de la información Karma Peiró: “Queremos los archivos originales, no la interpretación que haga de ellos la Administración”, concluye.

Oficina para la Transparencia y las Buenas Prácticas

En noviembre de 2015, el gobierno municipal presentó la Oficina para la Transparencia y las Buenas Prácticas (OTBP), que a través de su herramienta digital, el portal de Transparencia, debe ser el primer garante del gobierno con muros de cristal que anunció Colau en su discurso de investidura.

La oficina depende del área de Derechos de la Ciudadanía, Participación y Transparencia, dirigida por Jaume Asens: “La transparencia nos hace más débiles como gobierno, porque la oposición sabe dónde estamos en cada momento, con quién nos reunimos, lo que hacemos; una información que evidentemente es muy valiosa para ellos. A la vez, sin embargo, nos hace más fuertes”, resume Asens.

El máximo responsable de la OTBP es Joan Llinares, gerente de recursos municipales. Bregado en temas de corrupción, Llinares fue quien ocupó la dirección del Palau de la Música una vez descubierto el fraude de Fèlix Millet a la institución: “La oficina tiene una función dinamizadora y de elaboración, junto con los servicios jurídicos municipales, de la normativa que se está desplegando para garantizar los principios de transparencia y de buenas prácticas”, asegura.

Esta normativa, que va más allá de lo que exige la propia Ley 19/2014, según informa Llinares, previó la creación de un Consejo Asesor de la Transparencia que diese apoyo a la oficina y auditase su labor. El consejo está formado por doce personas, mayoritariamente procedentes del mundo asociativo y la sociedad civil, que no cobran ni un euro por su

Ayuntamiento de Barcelona

Reunión del consejo de barrio de Fort Pienc del 14 de diciembre pasado, donde se trató el desarrollo de la prueba piloto de presupuestos participativos en el Eixample. Este distrito y el de Gràcia son los primeros en los que se implementa, con carácter de prueba, el proceso participativo mediante el que la ciudadanía realiza propuestas y toma decisiones sobre la aplicación de los presupuestos municipales en varias áreas.

cometido. Destacan nombres como los de Itziar González, David Fernández, Josep Ramoneda, Francesc Torralba, Miguel Ángel Mayo, Gestha (el Sindicato de Técnicos del Ministerio de Hacienda) o Simona Levi.

Precisamente el colectivo al que pertenece la activista digital Simona Levi –Xnet, que actuó como acusación popular en el caso Bankia y es responsable de la iniciativa 15MpaRato–, ha sido el encargado de llevar a cabo el servicio de Buzón ético.

El buzón es un instrumento que se ofrece a la ciudadanía para que a su través pueda denunciar cualquier comportamiento ilícito de la Administración o de otros agentes con garantía total de anonimato y protección gracias al protocolo de encriptación de software libre TOR: “El trabajo ha sido tecnológico y ha consistido en modificar los protocolos técnicos en toda la infraestructura del Ayuntamiento, pero también hemos tenido que llevar a cabo una labor educativa sobre esta nueva manera de hacer, que representa un auténtico cambio cultural”, asegura Simona Levi. Se han introducido otros protocolos de trazabilidad mediante los que los denunciadores podrán realizar un seguimiento de los pasos que sigue su acusación, lo que asegura un retorno de la Administración al ciudadano, que podrá denunciar también si su queja se está llevando correctamente: “Intentamos que la gente se haga cargo de su denuncia, que se apodere de ella –asegura Levi–. Tiene que haber maneras para que la participación no sea un martirio. La vigilancia ciudadana no te puede devastar la vida”.

Desde la Oficina por la Transparencia admiten que se ha tardado más de la cuenta en poner en marcha los servicios y en aplicar las normativas. Se preveía inaugurar el buzón este mes de enero, aunque en diciembre acabaron las primeras pruebas técnicas, entre ellas pruebas de resistencia a ataques de hackers y a filtraciones originadas desde

el exterior. Según el director de la OTBP, Joan Llinares, se pidió a entidades y personas que intentasen romper las barreras de seguridad para verificar que eran infranqueables.

Un código de conducta general

Del código ético de conducta solo se conoce el anteproyecto presentado en marzo del año pasado. El gobierno municipal ha estado buscando el máximo acuerdo entre grupos políticos y sociedad civil para llevarlo adelante: “Es como una constitución –sostiene el cuarto teniente de alcalde, Jaume Asens–. Todo el mundo lo tendrá que cumplir y, por lo tanto, queremos que lo apruebe también todo el mundo”. La tramitación definitiva comenzó en diciembre y culminará en el Plenario municipal de febrero. De este modo, de cara al mes de marzo el Ayuntamiento ya dispondrá de sus dos principales instrumentos de transparencia y buenas prácticas.

El código servirá para evitar y denunciar los conflictos de intereses, las incompatibilidades, los viajes injustificados o la recepción de regalos que superen los cincuenta euros: “A diferencia de otros códigos éticos que solo son declaraciones de principios y, por lo tanto, brindis al sol, el nuestro va más allá de la ética –mantiene Jaume Asens–. Se trata de un auténtico código de conducta que, si se cumple como se prevé, tendrá unos efectos positivos muy claros”.

El código se destina a todos los cargos electos, al personal directivo del Consistorio, a los órganos de gobierno de las entidades municipales vinculadas e, incluso, al personal eventual del Ayuntamiento y las entidades municipales vinculadas que ocupen puestos de confianza o de asesoramiento.

No siempre la mala praxis política ha sido castigada; al contrario. Conviene recordar la multa de tres mil euros que el Tribunal Supremo impuso a la ONG Acces Info Europe

en el año 2012 por haber preguntado al Ejecutivo qué medidas había adoptado España para luchar contra la corrupción. Después de que el Gobierno del PP pusiera en marcha el portal de la transparencia de ámbito estatal, la directora de esta ONG, Helen Darbishire, criticó su funcionamiento: “Para que un país sea transparente es necesario un cambio cultural”.

Smart city versus soberanía tecnológica

La comisionada de Tecnología e Innovación Digital, Francesca Bria, sostiene que la economía digital actual se basa en los datos. Es por esta razón que la mayoría de datos están concentrados en manos de muy pocas empresas, que acostumbra a ser del ramo tecnológico, bancos o compañías de seguros: “Vivimos en la época del Far West de la economía digital: los datos son el petróleo del siglo XXI”, asevera.

La comisionada Bria asume que aún queda mucho camino por recorrer e informa de que el Consistorio está en contacto con otros equipos de gobierno de ciudades como Londres, Nueva York o Helsinki, para compartir experiencias en este campo. “Tenemos que avanzar más allá de los datos estáticos, referidos a un tiempo pasado, para controlar los datos dinámicos de la ciudad, es decir, los que nos hablan en tiempo real de la movilidad o de los niveles de contaminación, por ejemplo –explica–. Unos datos que son útiles para el gobierno de la ciudad, y que han de estar al alcance del Ayuntamiento para que pueda mejorar sus servicios”.

El gobierno municipal presentó en el mes de octubre el plan Barcelona Ciutat Digital 2017–2020. Transició cap a la Sobirania Tecnològica, con un presupuesto de 65,6 millones de euros. Un plan que buscará guiar la transformación digital del Ayuntamiento estableciendo estándares de código abierto y software libre. “Hemos establecido un cláusula que obliga a que todos los datos generados por el contrato con un proveedor externo y las actividades que se deriven de él (limpieza, iluminación, bicig...) deberán mantenerse públicos, porque son de utilidad pública”, informa Bria.

Es necesario, por lo tanto, según la comisionada, diversificar la economía digital para que no esté “en manos de unas pocas compañías, como pasaba con la idea de la smart city, que ponía la tecnología por delante de todo para hacer negocio”. La clave, para Bria, radica en volcar los esfuerzos digitales del Ayuntamiento en la contratación de servicios a pymes catalanas. “Por eso en nuestro plan digital destinamos diez millones de euros a la compra pública innovadora, lo que implica mutar las relaciones del Ayuntamiento con los proveedores para incluir a las pymes”, explica.

Los datos masivos pertenecen a la ciudadanía

Que los datos pasen de ser solo una herramienta de negocio suculento para el sector privado y tengan un retorno público sería un primer paso para alcanzar la soberanía tecnológica. Pero no hay soberanía sin apoderamiento social. Muchos ciudadanos desconocen qué se hace con sus datos personales. “La economía digital viola a menudo sus derechos básicos de privacidad –sostiene Bria–. Aquí tenemos que intervenir, para garantizar que los ciudadanos sean realmente los únicos dueños de sus datos”. Más allá de esto, Bria apela a la necesidad de que el Ayuntamiento ejerza su

liderazgo público para determinar las prioridades a la hora de poner la tecnología al servicio de los ciudadanos.

El primer ejemplo que pone Francesca Bria cuando se le pregunta sobre cómo se tendrá que construir el liderazgo público de las políticas municipales a través de la transparencia y la tecnología es el proceso participativo que ayudó a elaborar el Plan de Acción Municipal (PAM) 2016-2019, y que se inició en octubre de 2015 bajo el nombre de Decidim Barcelona. El responsable de proyectos de la Federación de Asociaciones de Vecinos y Vecinas de Barcelona (FAVB), Joan Maria Soler, valora el esfuerzo positivamente: “Ha habido una voluntad clara de poner en marcha procesos participativos por parte del Ayuntamiento, con una intensidad que no se había visto hasta ahora”.

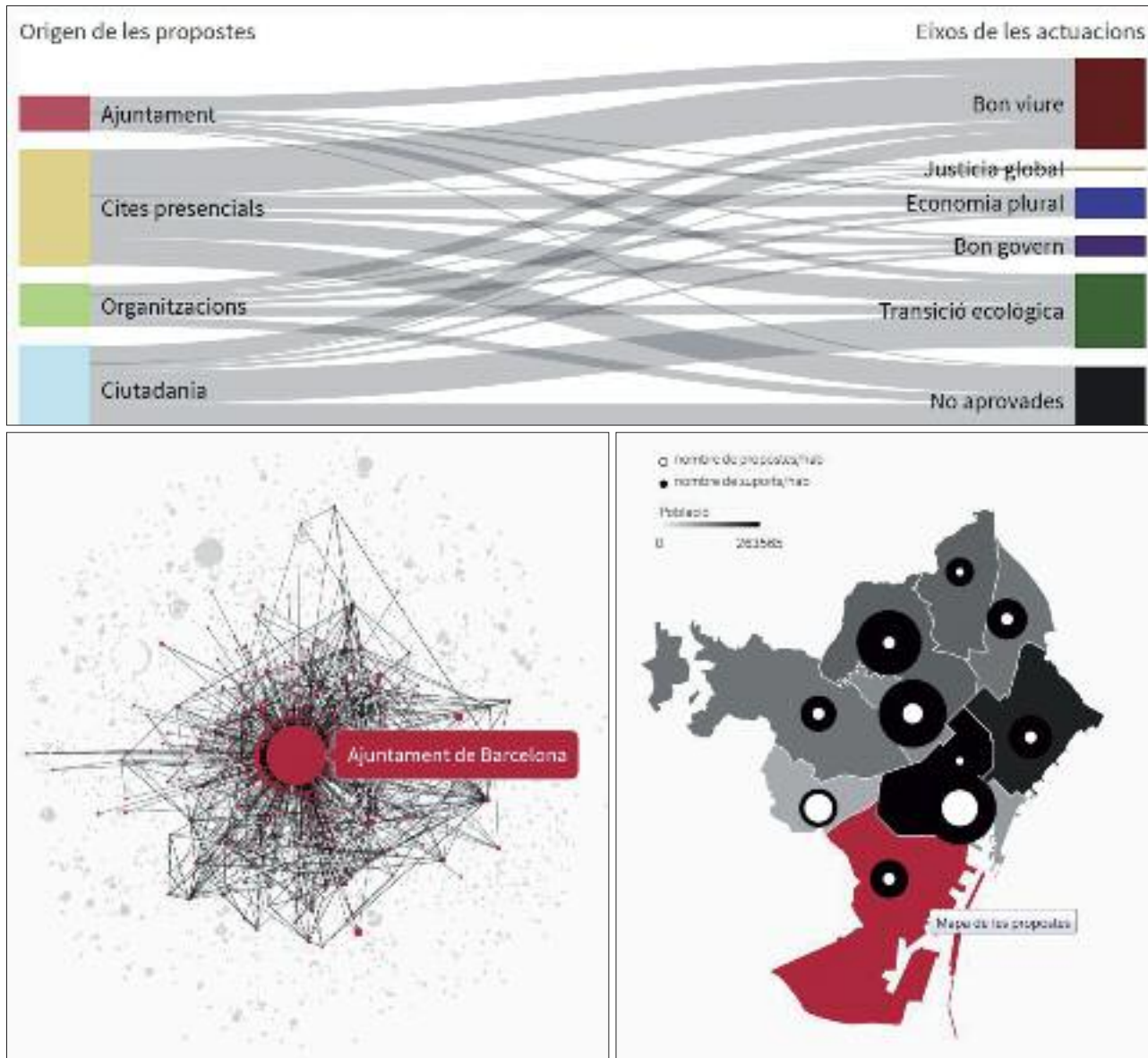
Más de 15.000 personas asistieron a los talleres y encuentros preparatorios, pero el grueso de la participación se llevó a cabo a través del portal de internet Decidim Barcelona, que registró 24.000 altas: “Nunca había habido un PAM con una participación real de la ciudadanía”, asegura la comisionada Bria. Por su parte, Joan Maria Soler, desde la experiencia en participación de la FAVB, relativiza las cifras y valora la experiencia como “cuantitativamente poco lograda”, ya que solo un 2,4 % de los ciudadanos tomaron parte en ella.

Se recogieron 10.860 propuestas de ciudadanos, entidades y asociaciones para incluir en el PAM, de las que, al final, se incorporaron 8.142. El retorno de algunas propuestas incluidas en el plan está resultando un poco limitado, según Soler: “Se crearon muchas expectativas (el proceso duró mucho y fue intenso) y en casos concretos se ha creado frustración. Propuestas que recogieron muchos votos luego han sido interpretadas o *cocinadas* de un modo demasiado suave”. Soler pone el ejemplo del cubrimiento de la Ronda de Dalt, que es la propuesta que más votos recogió sobre la problemática y que, según Soler, el Ayuntamiento ha enfocado de una manera muy light, asignando unos plazos demasiado largos. Interrogado al respecto, Joan Llinars afirma que, si el retorno no ha sido el deseado, la razón debe atribuirse a las prioridades presupuestarias y no a que se haya renunciado a cubrir la vía, intención que, asegura, sigue intacta.

Promover la autogestión de los espacios públicos

No hay soluciones mágicas para fortalecer la participación, pero Soler apunta a la autogestión de los espacios públicos: “Ya podemos hacer maravillas participativas, pero si la gente no hace de su barrio un lugar de encuentro no habrá manera de conseguirlo –afirma–. Equipamientos, *casals* y centros cívicos deberían autogestionarse tanto como fuera posible; las personas han de tener la sensación de que son protagonistas de estos espacios, y no meros usuarios o clientes”.

Desde verano está en marcha el proceso de revisión de las normas reguladoras de la participación ciudadana en la ciudad. Joan Maria Soler explica que la FAVB forma parte de la comisión impulsora del proceso y anuncia que, aunque es muy pronto para extraer conclusiones, la federación llevará a debate sus exigencias históricas en participación ciudadana: “Consejeros de distrito elegidos directamente por la ciudadanía, capacidad para poner en marcha iniciativas legislativas populares (ILP), hacer consultas vinculantes a

Gráficos interactivos del web decidim.barcelona que informan sobre diferentes aspectos del proceso participativo que se llevó a cabo para elaborar el Plan de Acción Municipal 2016-2019. El primero muestra el reparto de propuestas según el origen, y cuáles se incorporaron a los ejes del plan; el gráfico de debajo, a la izquierda, informa sobre las entidades y los ciudadanos que participaron de forma activa en el proceso; el de la derecha representa el número de propuestas por habitante que se registraron en cada distrito, y el volumen de apoyos que recibieron.

los vecinos y descentralización del gobierno de la ciudad. Los distritos han de tener capacidad de decisión real en muchos temas que ahora tienen vedados, como por ejemplo en el área de urbanismo”, afirma Soler. El director de la Oficina para la Transparencia, Joan Llinares, también asume que todo está aún muy verde, pero apunta a que la participación “se tendrá que basar en el compromiso de los gestores de rendir cuentas a la ciudadanía”.

El informe *Transparència, accés a la informació pública i bon govern*, del Síndic de Greuges de Catalunya, de julio de 2016 –la Ley 19/2014 atribuye al Defensor del Pueblo la competencia para evaluar su cumplimiento– sitúa a Barcelona como la ciudad catalana de más de 50.000 habitantes más transparente en concepto de publicidad activa, es decir, en el derecho ciudadano a acceder a la información pública. El Laboratorio de Periodismo y Comunicación para la Ciudadanía Plural de la UAB también evalúa anualmente la transparencia de los ayuntamientos catalanes. En el cuestionario de 2016, el de Barcelona cumple satisfactoriamente los 52 indicadores analizados.

Uno de los ejemplos más claros del cambio en el modo de actuar municipal es el apartado del portal de Transpa-

rencia –desarrollado por Civio– en que se pueden consultar en formato abierto y con visualizaciones interactivas los presupuestos municipales desde 2013 hasta la propuesta de presupuesto de 2017, o que permite descargarse en Excel todas las facturas contabilizadas en el Ayuntamiento durante el año 2015.

Habría que preguntarse qué poder real tendría el pueblo si todos los ayuntamientos pusieran a disposición de la ciudadanía esta información y si la gente se sintiera interesada. Un último dato: la empresa privada que más dinero facturó al Ayuntamiento el año pasado fue Fomento de Construcciones y Contratas (FCC), con 116.155.886,43 euros. Ahora, la Oficina para la Transparencia y las Buenas Prácticas es la encargada de auditar el presunto fraude de 800.000 euros de esta empresa al Ayuntamiento en el servicio de limpieza. ■

Carme García Navarro

Archivo Histórico de la Ciudad de Barcelona

De izquierda a derecha, dependencias del Archivo Municipal del Distrito del Eixample y sala de consulta general del Archivo Histórico de la Ciudad.

Joaquim Borràs Gómez
Archivero jefe. Dirección del Sistema Municipal de Archivos de Barcelona

Los archivos, agentes activos de transparencia

La sociedad exige administraciones más democráticas, transparentes y participativas. Un elemento clave de las políticas de transparencia y buen gobierno es facilitar el acceso de los ciudadanos a la documentación que custodian y gestionan los archivos públicos.

En el siglo XXI los archivos se han convertido, más que nunca, en sinónimo y esencia de la memoria y los derechos de las personas y los pueblos. A lo largo de la historia los archivos se habían movido entre los límites de la investigación histórica y el arsenal de pruebas documentales de la Administración, pero el cambio de siglo trajo un cambio real en las estructuras sociales y en la manera de concebir la vida, un cambio al que los archivos no han sido ajenos, con una democratización de la memoria más inclusiva y partici-

pativa y con una contribución real al acceso a la información como elemento clave de las políticas de transparencia y buen gobierno.

Actualmente la sociedad exige administraciones más democráticas, transparentes y participativas, habida cuenta de la desconfianza ante los gobernantes y los múltiples escándalos financieros. Ello comporta disponer de información veraz y sistemas de gestión documental que permitan acceder fácilmente a las fuentes primarias, ahora sin reservas ni rincones ocultos.

La normativa allana el camino

En los últimos años parece que los vientos son favorables a las políticas de transparencia y acceso a la información en la mayoría de los países del mundo, como lo demuestra que se hayan adoptado leyes y procedimientos para defender e impulsar el derecho ciudadano a controlar las actuaciones de los gobiernos y, naturalmente, a conocer cómo gastan los impuestos.

Las recientes leyes de transparencia, acceso a la información y buen gobierno, promulgadas en el ámbito catalán y en el marco estatal español, establecen los requisitos legales mínimos a cumplir para asegurar una gestión pública honesta. Ambas leyes tienen una estructura parecida y regulan una amplia relación de materias o ámbitos de incidencia del derecho de acceso de las personas a la información y la documentación pública, aunque son de especial relevancia los aspectos relacionados con la publicidad activa y el acceso a la información solicitada por los ciudadanos.

Concretamente, la Ley 19/2014 de Transparencia, acceso a la información pública y buen gobierno de Cataluña recuerda en diferentes puntos de su articulado la obli-

gatoriedad de que los entes públicos establezcan sistemas integrados de gestión de documentos, información y datos que permitan la interoperabilidad entre administraciones, la localización de cualquier documento o información y la vinculación automática de cada documento o conjunto de datos a su régimen de acceso y publicidad (art. 19.3).

En el ámbito municipal fue significativa la aprobación –incluso antes de que entrara en vigor ninguna de las leyes citadas– del Reglamento de acceso a la documentación municipal del Ayuntamiento de Barcelona (2014), que garantiza el derecho de los ciudadanos a la consulta de la documentación pública de toda la Administración municipal. Además, hace compatible el derecho de acceso a la información con otros derechos o intereses de las personas físicas que se tienen que preservar. El reglamento es también actual, ya que menciona explícitamente que los ciudadanos tienen reconocido el derecho de acceder a los documentos de un expediente en trámite y, de acuerdo con la legislación estatal y autonómica, ya no es necesario que se personen en el asunto en calidad de interesados. Además, no se obliga al ciudadano a saber si el expediente está en trámite en las dependencias municipales o custodiado en un archivo.

Por una buena gestión documental

En este nuevo escenario es esencial constatar que solo con un sistema de gestión de documentos se pueden incrementar la rentabilidad y la eficacia de la información que se suministra, ya que no resulta necesario reelaborar los recursos de información como en otras plataformas. Los datos reales que se harán accesibles se encuentran en los expedientes y documentos custodiados en repositorios seguros, con valor de auténticos y fiables. El sistema de gestión de documentos proporciona información para la transparencia con una visión integradora y práctica.

El objeto sobre el que el sistema de gestión de documentos tiene que operar no son ya solo los documentos o expedientes en un sentido tradicional. Ahora las funciones de captura, registro, clasificación, descripción, conservación o destrucción deben aplicarse también a cualquier otro recurso de información, como por ejemplo bases de datos, contenidos web y otros activos incluidos en los sistemas de información.

Hoy en día, como requisito de transparencia y eficacia administrativa, las administraciones públicas deben trabajar con modelos y estándares de sistemas de gestión para facilitar las operaciones de control de los documentos desde el mismo momento en que se crean y durante todo su ciclo de vida. Estas pautas de gestión son indispensables para transmitir la información de modo seguro y controlado, en el marco de la administración electrónica, con las plataformas digitales que aseguran la disponibilidad y el control de los documentos y sus contenidos.

El Archivo Municipal de Barcelona trabaja con un modelo integrado para gestionar, recuperar y tratar de forma homogénea los archivos electrónicos almacenados en

una plataforma digital, un sistema pensado para facilitar su conservación y el acceso seguro a ellos.

La aportación profesional de los archiveros

Hay diversas maneras de considerar la regulación del acceso a la documentación o información, ya que no es algo exclusivo de un colectivo de la Administración pública. En la mayoría de los casos estamos llamados a entendernos los juristas, los administrativistas, los tecnólogos y los archiveros.

Fundamentalmente, la identificación y la evaluación de las series documentales sigue siendo una aportación imprescindible de la archivística, disciplina que está en la base de las propuestas que se realizan en las comisiones encargadas de aprobar los criterios de acceso y seguridad a las series documentales. Este aspecto está muy regulado en el ámbito autonómico catalán y en el del Ayuntamiento de Barcelona, que a partir de las nuevas funciones de las respectivas comisiones de Acceso, Evaluación y Selección Documental da un paso definitivo incorporando los principios, los supuestos y la metodología necesarios para determinar el régimen de acceso a los documentos.

Cuando antes nadie se mostraba preocupado por el acceso a la documentación o hablaba poco al respecto, parece que los archiveros sí que empezábamos a tomar conciencia de la magnitud del tema y entendíamos que era nuestra responsabilidad articular procedimientos y garantías para facilitar su consulta; al menos en lo referente a los archivos situados bajo nuestra custodia y responsabilidad. De hecho, en nuestro país, la Ley de procedimiento administrativo anterior (artículo 37 de la Ley 30/1992) solo menciona el acceso cuando se refiere a archivos y registros, y condicionado a una serie de supuestos muy restrictivos, como el de ser parte interesada en los asuntos correspondientes o encontrar cerrado el expediente.

El camino es largo pero comenzamos a andarlo

Actualmente el Ayuntamiento de Barcelona trabaja en una serie de líneas para dar a los ciudadanos más acceso a los asuntos públicos y participación en su gestión. Los proyectos de transparencia y rendición de cuentas (con el portal de Transparencia, el Buzón ético y la Oficina para la Transparencia y las Buenas Prácticas, entre otras medidas) son algunas de las actuaciones puestas en marcha con este objetivo.

Paralelamente ha creado el Consejo Asesor para la Transparencia para realizar el seguimiento y debate de las políticas de transparencia de la corporación. El consejo está formado por representantes de la acción ciudadana y de los departamentos municipales implicados, entre los que se ha incluido como miembro al director del Archivo Municipal.

El acceso libre a los archivos enriquece nuestro conocimiento de la sociedad, promueve la democracia, protege los derechos de la ciudadanía y mejora la calidad de vida (Declaración Universal sobre los Archivos de la Unesco, 2010). ■

Dominique Faget / AFP / Getty Images

Maria Coll

Codirectora de la revista *Valors*

Loretta Napoleoni

“Vivimos en un desierto ético”

Loretta Napoleoni, una de las máximas expertas mundiales en terrorismo, considera que el Estado Islámico ha venido para quedarse y que no hay más remedio que negociar políticamente con él. La analista participó el pasado mes de octubre, en el Born, en el ciclo de conferencias “D.O. Europa”.

El 16 de marzo de 1978, Aldo Moro, ex primer ministro de Italia y líder de la Democracia Cristiana, fue secuestrado por las Brigadas Rojas, un grupo terrorista de ideología marxista leninista, cuando se dirigía al congreso de los diputados. Unos seis meses más tarde abandonaron su cuerpo sin vida en la Via Caetani, entre la oficina de su partido y la del Partido Comunista Italiano. Entonces Loretta Napoleoni (Roma, 1955) contaba veinticinco años y aún no era consciente del impacto que este hecho llegaría a tener en su vida. “Una amiga mía de la infancia pertenecía a las Brigadas Rojas y la arrestaron en 1978 tras el secuestro. Durante los 35 años que estuvo en prisión siempre me mantuve en contacto con ella”, me explicaba el pasado mes de octubre, poco antes de participar en el ciclo de conferencias “D.O. Europa”, en el Born Centre de Cultura i Memòria. De hecho, entre los universitarios de la capital italiana era habitual entonces debatir sobre democracia y lucha armada.

Napoleoni decidió encaminar su vida profesional hacia la economía y después de formarse en la Universidad La

Sapienza de Roma, en la London School of Economics y en la Universidad Johns Hopkins de Washington, trabajó para diversos bancos de Europa y los Estados Unidos. Pero, ya pasado un decenio, dos preguntas en su subconsciente reclamaban aún respuesta: “¿Por qué mi amiga se había convertido en terrorista? ¿Por qué las Brigadas, que llevaban a cabo el reclutamiento entre amigos y familiares, nunca me buscaron a mí?” Y en 1992, cuando este grupo proclamó el final de la lucha armada, decidió cambiar su trayectoria laboral e investigar el mundo del terrorismo.

Convertida hoy en una de las principales expertas mundiales en filosofía y financiación del terrorismo, Napoleoni afirma haber encontrado respuesta a estas dos cuestiones. Por un lado, su amiga estaba convencida de que Italia vivía una democracia bloqueada; por el otro, las Brigadas consideraron a Napoleoni una persona demasiado independiente para formar parte de sus filas. Los terroristas, antes y ahora, necesitan gente sumisa. Pero aún ha llegado a una conclusión mucho más profunda y trágica: “Desde los

años setenta hasta ahora la base del terrorismo no ha cambiado: matar gente”. Y, aunque cambien los nombres de los grupos armados, la historia y los errores a la hora de combatirlos se repiten.

En la última década Napoleoni ha aconsejado a diversos gobiernos en materia de contraterrorismo. Y desde hace tiempo advierte que “el Estado Islámico ha venido para quedarse y la única solución es la negociación política”. Por lo tanto, le pregunto qué siente cuando algunos líderes mundiales se empeñan en combatir a este grupo anunciando reiterados incrementos de tropas en Siria. La respuesta de una mujer tenaz, luchadora y autora de dos libros de referencia en la materia como *Economía canalla* (Paidós) y *El fénix islamista* (Planeta de Libros), sorprende: “Estoy muy cansada de esta historia. Llevo a cabo un trabajo del que no obtengo ningún resultado. Hablo, explico, hago previsiones y nadie me escucha. Me dicen que siempre hablo de catástrofes y nunca de cosas positivas”, reconoce.

Su voz, que aún conserva el deje italiano típico pese a que actualmente vive entre Londres y Montana (Estados Unidos), se hace más arrastrada. “En la década de los setenta los ciudadanos se enfrentaban al problema del terrorismo. Hoy piensan que ya se resolverá, aunque la situación es más crítica. La sociedad tiene una mirada muy simplista sobre la realidad y vive en un mundo de negación, de ilusiones, virtual”, afirma, señalando el móvil que tiene sobre la mesa.

No se trata de una investigadora madura encallada en una añorada juventud. Napoleoni ha sido siempre crítica en cada momento y contundente en la exposición de sus opiniones. Una valentía que ahora reclama a todo el mundo. “La atención de la sociedad civil actualmente es momentánea, porque está confusa. El movimiento de ocupación de Wall Street duró cuatro días... ¿Por qué no hemos seguido manifestándonos? Los gobiernos siempre han sido unos cínicos; esto no es ninguna novedad, pero antes la sociedad los tenía controlados, mientras que hoy parece que nada nos importa”. Y, de repente, me lanza una de sus predicciones, una de aquellas que los gobiernos, por la responsabilidad que tienen en ello, no quieren oír: “La situación aún puede ser peor. Hoy, por la relación existente con Rusia, el peligro de una guerra en Europa es mayor que hace diez años. Hay que ir con cuidado”. A lo largo de toda la conversación no le puedo arrancar ni una brizna de esperanza.

El negocio del tráfico de personas

La visita a Barcelona de la periodista y economista formaba parte de una serie de actos de presentación, en diferentes lugares, de su último libro, *Traficantes de personas* (Paidós). Un volumen, resultado de una investigación de más de diez años, en que Napoleoni denuncia que el Estado Islámico y otros grupos terroristas africanos, después de prosperar con el negocio de la cocaína, ahora se financian mediante el contrabando, los secuestros de turistas y cooperantes occidentales y, ya a partir de 2015, con la venta de refugiados; un negocio rentable e ilimitado. Hace diez años una persona pagaba 7.000 dólares a un traficante para que la llevase desde África occidental hasta Italia, pero, en 2015, con esta suma solo se cubría el pequeño tramo Turquía-

Grecia. El 90 % de los tres mil inmigrantes que, de promedio, llegaron cada día al Viejo Continente durante el invierno de 2016 lo hicieron a través de mafias.

En esta obra Napoleoni denuncia de forma contrastada cómo los gobiernos nos presentan “el absurdo mito de que nos movemos hacia una Europa cada vez más integrada e igualitaria”, cuando lo que se manifiesta en verdad es la falta de respeto que tenemos por la dignidad humana. Mientras que un gobierno europeo paga 10 millones de euros por un ciudadano secuestrado, otra persona abona 7.000 euros por llegar a Europa y sobrevivir. “Los actuales mercaderes de hombres y mujeres no son diferentes de los comerciantes de esclavos del siglo XVIII, ni de los colonizadores del XIX o los nazis del XX: todos ellos creyeron que podían disponer libremente de la vida de los demás”. Parece, pues, que no hemos prosperado mucho. De hecho, según la investigadora italiana, únicamente en un aspecto: “En términos materialistas, pero no morales. Hoy día, a quien gana dinero se le justifica cualquier acción. Vivimos en un desierto ético”.

La investigadora no solo se basa en datos para poner sobre la mesa la trama del negocio del terrorismo, sino que también entrevista a secuestrados y secuestradores. Historias directas y conmovedoras con las que Napoleoni nos presenta los puntos grises de una compleja red mundial. La suya no es nunca una mirada simplista. Por ejemplo, sobre los secuestradores, recuerda que generalmente se trata de “víctimas del sistema”, personas que tienen en la ilegalidad su único modus vivendi, aunque ello no pueda justificar la realización de actos inhumanos.

Cuando le comento lo duro que ha de ser llevar a cabo una investigación de esta magnitud, respira profundamente y, tras unos segundos de silencio, confiesa: “He tenido momentos de abatimiento. Yo no trabajo para el presente, sino para dejar testimonio de esta locura a las generaciones futuras. Pero si la situación no cambia me dedicaré a otra cosa”.

Esperemos que se lo replantee. Si callan las voces incisivas y críticas como la de Loretta Napoleoni, la necesaria reacción de la sociedad civil frente a la barbarie, la barbarie sobre la que nos advierte, se hallará un poco más lejana. ■

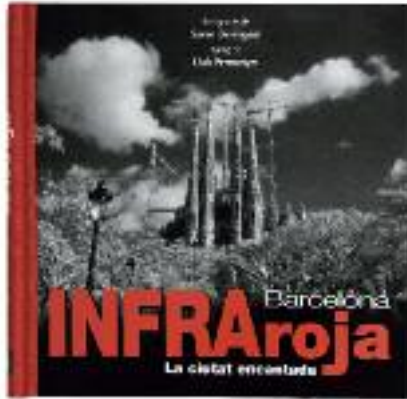
Pere Virgili

Loretta Napoleoni durante su intervención en el ciclo de conferencias “D.O. Europa”, en el mes de octubre pasado, en el Born Centre de Cultura i Memòria. En la página anterior, abriendo el artículo, una mujer saharai camina por el desierto más allá de las puertas del campo de refugiados 27 de Febrero, en Tinduf, en una imagen tomada en marzo de 2011.

Josep Maria Cortina

Sueños fotográficos sobre Barcelona

Barcelona infraroja. La ciutat encantada

Fotografías de Søren Berenguer
Editan: Ayuntamiento de Barcelona y Søren Berenguer
180 páginas
Barcelona, 2016

El Ayuntamiento de Barcelona acaba de publicar un nuevo libro de fotografía, en el que la ciudad es la absoluta protagonista. Como su título anticipa, se trata de un conjunto de 170 fotografías realizadas con carretes analógicos sensibles a la luz infrarroja, que el ojo humano no percibe de forma natural.

Su autor es Søren Berenguer, un joven fotógrafo barcelonés a quien le gusta experimentar a partir de técnicas tradicionales, que ya nos había sorprendido con su libro *Barcelona vertical*, editado en 2014 y compuesto íntegramente por fotografías panorámicas no en sentido horizontal, como estamos habituados a encontrar, sino verticales.

Ahora, en una nueva experimentación, retoma la fotografía y las cámaras analógicas y trabaja con carretes de película sensible a la luz infrarroja. Esta luz, de longitud de onda superior a la visible por el ojo humano, produce unas imágenes diferentes de las que capta la tradicional fotografía en blanco y negro. Los cielos se vuelven más oscuros y en cambio las hojas y la vegetación en general adquirieron unas tonalidades blancas que las aproximan a los paisajes nevados.

A partir de estos efectos generales, Søren ha imaginado –soñado– una

nueva Barcelona. En un trabajo de larga duración ha ido redescubriendo, para él mismo y para todos nosotros, una serie de paisajes urbanos que pese a ser perfectamente identificables aparecen muy diferentes, un fenómeno semejante al que se produce cuando contemplamos fotografías nocturnas, donde paisajes cotidianos también parecen renacer.

Las imágenes son en general más contrastadas y en cierto modo tienen un aspecto nocturnal o de la luz fría de la madrugada, lo que les da cierto aire de encantamiento, una magia muy particular, de cuento de hadas. Contribuye probablemente a esta percepción el hecho de que en todo el libro no aparezca ni una sola persona. Las estatuas son las únicas figuras que dan una referencia antropomórfica al relato. Habitados como estamos a la visión de estos espacios urbanos absolutamente saturados de turistas y otros ocasionales, el impacto que produce esta ausencia de personas resulta considerable. Esto nos indica también los duros horarios del fotógrafo y las muchas madrugadas que debe haber dedicado a captar estas imágenes de silencio y soledad.

Por otro lado, hay que destacar que Søren tiene una especial habilidad –un ojo fotográfico, como se suele decir– para encontrar encuadres diferentes, singulares. Para construir imágenes que sorprenden y cautivan a la vez por su originalidad y fuerza.

Este es un libro dedicado plenamente a la imagen. Tiene solo unas pocas líneas de introducción del autor y un breve pero incisivo epílogo firmado por el cronista de la ciudad, Lluís Permanyer, que escribe: “Al terminar este recorrido, largo, turbador y muy personal, tan bien guiados por la cámara de Søren Berenguer, no se puede tener otra sensación que la de haber descubierto una Barcelona que reconocemos, pero que nunca habíamos visto con este perfil”. Estas palabras son un acertado elogio para un trabajo fotográfico que utiliza ingenio e imaginación para ayudarnos a redescubrir la ciudad con una gran fuerza poética. ■

Enric H. March

El difícil camino hacia la modernidad

La ciutat trasbalsada. Barcelona 1901-1910

Autor: Ròmul Brotons i Segarra
Editan: Ayuntamiento de Barcelona y Albertí Editor
208 páginas
Barcelona, 2016

Después de *La ciutat captiva* (1714-1860) y *La ciutat expansiva* (1860-1900), Ròmul Brotons i Segarra nos presenta la historia convulsa de los diez primeros años del siglo XX, que abrirían la transición de Barcelona a la modernidad. *La ciutat trasbalsada* nos explica, año por año, la crónica de la ciudad a través de los acontecimientos que marcarían el devenir social y político de una metrópoli que venía del derribo de las murallas medievales (1854-1873), la planificación del Eixample (1859) y la anexión de los pueblos del llano (1897), y que con la Exposición Universal de 1888 quería colocarse en el mapa de las grandes ciudades europeas.

Brotons, en un muy cuidadoso esfuerzo divulgativo, repasa la evolución urbana de la ciudad y los principales acontecimientos históricos que se producen a través de planos, gráficos, dibujos y chistes de prensa, anuncios comerciales, fotografías y material histórico. Toda esta documentación ayuda a construir un relato entre didáctico y periodístico que se lee como una narración que ordena y aclara la historia de los diez primeros años del siglo pasado. Con la llegada de las nuevas industrias, los avances tecnológicos, los nuevos inventos y la energía eléctrica,

el cambio de siglo auguraba una vida mejor para los barceloneses. Pero las cosas no fueron así.

Tras el desastre colonial de 1898, el gobierno español sobrevivía con una monarquía desprestigiada y un sistema anacrónico de partidos políticos que se repartían el poder periódicamente. En Cataluña, con una economía sometida a una presión fiscal abusiva que le impedía crecer y una cultura atacada desde todos los frentes, el panorama era desolador. La reacción a este estado de cosas produjo la consolidación del catalanismo y el anarquismo, la aparición del republicanismo moderno, el anticlericalismo, el feminismo y la toma de conciencia obrera, a la vez que se implantaba el populismo lerrouxiista y un enfrentamiento social y político sin precedentes que exponía a los ciudadanos al peligro constante de las bombas, la intervención militar y los estados de guerra, y que desembocará en la Semana Trágica (1909), con la quema de conventos y la ejecución de Ferrer i Guàrdia.

Pese a todo, el ritmo y el crecimiento de la ciudad no se detienen. El Eixample se expande, se abre la Via Laietana, Horta es anexionada (1904) y se coloniza la sierra de Collserola con la avenida del Tibidabo. Las fiestas de la Mercè se consolidan y las bombas no evitan que los barceloneses se diviertan. Mientras las clases populares hacen suyo un Paral·lel cada vez más lleno de teatros y barracas de feria, la burguesía frecuenta el Liceu, los teatros del centro y el hipódromo de Can Tunis, que al caer en desuso al final de la década se convierte en el lugar donde se exhibirá el primer vuelo con avión (1910). De aquellos años son también los primeros parques de atracciones en el Tibidabo y el American Park, y el nacimiento de la pasión por los deportes, como el ciclismo, el motociclismo, el automovilismo, las regatas, la natación, el tenis y el fútbol.

La década acaba sin ruido de bombas y sables, y creciendo urbanística y económicamente pese a las trabas y los escándalos de la mayoría lerrouxiista municipal. En el horizonte, las décadas siguientes nos traerán la Barcelona cosmopolita de la Gran Guerra, la Exposición de 1929 y la República. Pero todo esto ya nos lo explicará Ròmul Brotons en próximos libros. ■

Enric Gomà

Las buenas costumbres de Emili Vilanova

Escenes barcelonines

Autor: Emili Vilanova (selección de Enric Cassany)

Ediciones Proa

456 páginas

Barcelona, 2016

La narración “Bèsties embalsamades” termina así: “Como nadie se ha preocupado tampoco de averiguar de qué modo el prometido se tomó la muerte de esta bestia, porque el objeto del presente cuadrito ha sido presentar algunos tipos y no inquietar al lector narrándole cotilleos”. El autor, Emili Vilanova, nos advierte de las características de los cuadros de costumbres que cultiva: unos *tranches de vie* más cercanos al diorama literario que al cuento propiamente dicho. En consecuencia, no busquen cotilleos en estos relatos (si los necesitan, compárense el *Lecturas*), sino el día a día modesto, rutinario, apagado, de los barceloneses de su tiempo, la segunda mitad del siglo XIX. Por tal razón, Enric Cassany escogió para la antología el título de *Escenes barcelonines*, título que lo es también de un libro de 1886 del propio Vilanova. No se equivoquen, pues luego todo son llantos.

En “En lo balneari” (1891), una rareza en Vilanova, está el negativo de toda su obra. En esta narración satiriza el mundo de la burguesía que habla en castellano, afectada, melindrosa y más

cursi que una col, muy alejada del pueblo llano que suele retratar en sus cuadros. Porque Vilanova, nacido en 1840 y barcelonés de la calle Basea, defiende la pequeña Barcelona, menestral, sencilla, crédula, tradicional, llana, ajena a los modos y a las nuevas costumbres propias de la modernidad. Entre ellas, la irrupción del castellano en la vida cotidiana de Barcelona, que durante décadas ha sido solo la lengua de la tropa, los funcionarios y los *xanxes* (los municipales, una deformación de Sánchez). En “Reflexions d’un porter” (1887), el portero se lamenta de que en todo el edificio del Eixample que vigila él es el único que habla en catalán. En “Perladillo” (1889), escribe sobre un andaluz: “Sabía de una capital famosa y muy vividora [Barcelona] en donde quienes acudían a ella hablando castellano triunfaban mejor que los de la propia tierra y mandaban más que nadie”. Para Vilanova, el castellano es “la lengua de los dominadores que imponen multas, riñen, castigan y cobran”.

Todo este mundo pretérito y desaparecido es explicado magistralmente y por pequeñas piezas por el catedrático Antoni Vilanova (sobrino nieto del escritor) en *Emili Vilanova i la Barcelona del seu temps* (Quaderns Crema, 2001). Aunque Vilanova muere en 1905 y la primera casa derribada de la Via Laietana (llamada entonces de la Reforma) es de 1908, Vilanova vive desolado y con amargura el anuncio de la desaparición de las calles que él ama. En “En Parladé” (1891), Vilanova despotrica del impulsor de la Reforma, debida, según apunta, “a pequeños desórdenes de la vida privada, a miserables desequilibrios vulgares entre lo gastado y lo ganado, y a veces, también, a grandes pasiones, a ingratitudes demasiado grandes, a desamor o felonías y traiciones de una mujer fantásica y antojadiza”. “Por el amor de una mujer”, como canta Julio Iglesias, insinúa Vilanova que se abrió la Via Laietana. Todo es posible.

En Vilanova reencontramos los aires de Robert Robert, Juli Vallmitjana y Narcís Oller. Los cuatro retrataron con mano maestra aquella Barcelona que dejaba atrás la vida plácida de pequeña ciudad amurallada, ensimismada y doméstica, y se adentraba en las incertezas de la modernidad. ■

Óscar Tusquets

Eva Blanch

Ojos negros, lengua bífida

Deseo que se larguen todos. Que termine de una vez la maldita operación huida. Que el barrio se vacíe de los que viven y de los que no viven en Pedralbes.

Bruno se escapa y me desespero. Salgo a buscarlo. Es junio, viernes, fin de semana de San Juan. Me veo engullida por un atasco monumental y una alegría colectiva desatada. Todoterrenos, autocares, motos, vanettes, Renault Twizy excitados por moverse, recoger, hacer maletas, largarse quién sabe dónde. Niñas con falditas tableadas y calcetines hasta las rodillas cargadas con gordos carpesanos deformados. Chavales cazando los últimos pokémons con sus colegas del cole. Madres jóvenes, guapas, felices. Papás rebosantes de energía y orgullo. Yo soy un personaje fuera de lugar que se abre paso a contracorriente frustrada por no poder gritar “Bruno, Bruno, ven aquí”. Sorteó los coches aparcados alrededor de la Creu de Pedralbes y me meto en la plaza del Monestir. Dos turistas haciendo fotos y más niños con mochilas rojas saltando escalones con salvaje entusiasmo. Escucho el repicar de las campanas y me tuerzo el tobillo con los adoquines. Llego al parque de l’Oreneta y aquí sí me pongo a gritar y a sollozar sin ser vista. Maldigo la desobediencia de mi perro. El gen cruzado que hace que mi labrador sea tan poco labrador. Llego hasta los restos de la glorieta que antaño acogió a enamorados pudientes, abandonada y grafitada hoy, donde Bruno acostumbra a detenerse, a olfatear hasta lamer lo que nunca quiero saber qué es, a rematar su placer levantando la pata.

Salgo del parque. Me pregunto qué hará Bruno si se tropieza con una hembra jabalí dispuesta a todo por defen-

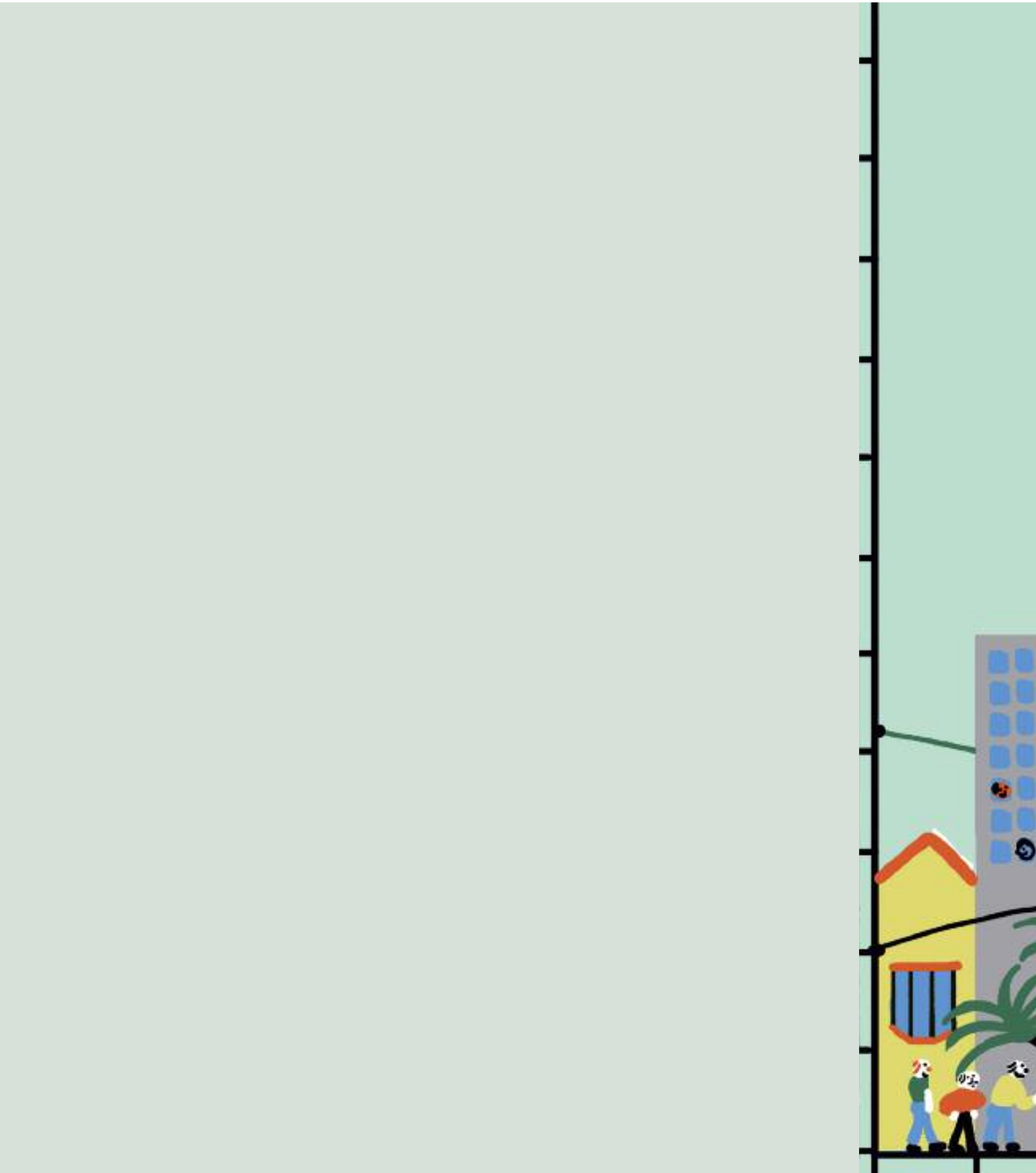
der a sus cachorros, una de esas mamás que bajan con su manada a buscar su cena en los contenedores.

Veo la Ronda bloqueada en los dos sentidos y me alivia saber que yo no me voy a ir. Que en este lugar soy una rara avis que no abandona el barrio cuando hay dos días de fiesta. Paso por delante de la gasolinera, del tren de lavado, del macro-Punt Verd y del garden center sin clientes. Me angustio imaginando a Bruno cruzar la calle. Recuerdo la placa con mi número de móvil grabado que nunca se intentó arrancar. Evoco su docilidad, esos lametones que me embadurnan la cara en los momentos en que yo siento que le traiciono. Cuando le limpio la oreja con otitis, le rasco la herida que le supura, lo vacunamos. Cuando nacieron mis hijos y los husmeó y supo que perdía un lugar.

Vuelvo a llorar. Pienso que tengo que regresar a casa para diseñar un póster y empapelar todo el barrio. Lo hago. La gran cabeza de Bruno mirando al frente y un “SE BUSCA” en Interstate Black Condensed cuerpo 135. Pego las impresiones alrededor de la universidad y en no sé cuántas farolas. Ando bajo los emocionantes pinos de los jardines de William Shakespeare. Recorro el riachuelo artificial en el que Bruno el Desobediente se empeña en chapotear siempre que puede. Llego hasta las caballerizas de los Güell y ante la mirada impertérrita de una pareja de japoneses pego mi DIN A4 en los ladrillos color caldera. Los ojos negros de Bruno al lado de la lengua bífida del dragón de Gaudí. Me pregunto si no estará prohibido hacer esto. Pegar pósteres de alguien amado y perdido. Me siento repentinamente abatida. Vuelvo a casa arrastrando los pies. Veo bajar a una monja y me cuestiono lo de la clausura. Me cruzo con un grupo de hombres con cara de éxito en plena *happy hour*. Deseo que se larguen todos. Que termine de una vez la maldita operación huida. Que el barrio se vacíe de los que viven y de los que no viven en Pedralbes. Suena mi móvil.

Bruno está bien. En la carretera de les Aigües. Con dos chicas que me piden permiso para seguir su running con él. Les doy el permiso y las gracias.

Disfruto cada segundo del largo puente de San Juan. Del vacío tras la histeria. Del dulce abandono en que queda mi barrio. Con Bruno en casa. ■

<http://lameva.barcelona.cat/bcnmetropolis>
<http://twitter.com/bcnmetropolis>

**Ajuntament
de Barcelona**

